

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarvog for Skive og Omegn

◆ ◆ ◆ ◆ 12. Bind ◆ ◆ ◆ ◆

1920

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

••••• 12. Bind •••••

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFT
1920

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:
JEPPE AAKJÆR, Jenle,
Formand.
A. J. WILLUMSGAARD, Skive.
CARL HANSEN, Skive.

INDHOLD

	Side
SVEND AAKJÆR: Fly Gaarde II	1
EVALD TANG KRISTENSEN: Træk af Pastor N. P. Gjølbys Liv	42
JEPPE AAKJÆR: Den dovne Præst i Estvad	71
JEPPE AAKJÆR: Naar Kongen kommer	87
JEPPE AAKJÆR: Søvelbo-Visen	112
JEPPE AAKJÆR: Skov og Have i Salling og Fjends Herred ..	125
GUNDORPH JØRGENSEN: Aa hwem der haar den Løkke.....	148
J. C. HANSEN: Skive Mølles Historie	149

Fly Gaarde II.

Ved *Svend Aakjær.*

Siden min Afhandling er gaaet i Trykken, har jeg modtaget glædelig Meddelelse fra Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, at der er meddelt mig en Understøttelse af Stiftelsens Midler til Fuldførelse og Udgivelse af dette Arbejde. Jeg beder derfor Stiftelsen herved modtage min ærbødige Tak for dens Støtte.

Svend Aakjær,
København.

Det 16de Aarhundrede¹⁾.

FRA Begyndelsen af det 16de Aarhundrede har vi tre Pergamenter, som ved et Tilfælde er blevet bevaret. De er indsendt til Bispegaarden 1678, vistnok som Bilag til Præsten Anders Paaskes ovenfor omtalte Indberetning og er blevet bevaret, fordi de har ligget i Bispegaarden, da Viborg Domkirkes Brand ødelagde hele Viborg Stifts Arkiv 1726. Fra Bispearkivet er de kommet til Københavns Rigsarkiv,

¹⁾ Den i sidste Aargang bebudede Efterskrift ang. min Opfattelse af Halds Lensregnskabs Opgivelse af Tallet paa Selvejrbønder i Fjends Herred har jeg ladet indgaa i en større Afhandling om Fjends Herreds Selvejrbønder, der i Maj 1920 er gaaet i Trykken til Historisk Tidsskrift. Jeg maa derfor henvise dem af Skivebogens Læsere, der maatte ønske nærmere Oplysning om Kronens Bønder i Fjends Herred, til nævnte Afhandling.

hvor Originalerne endnu findes. Det første Brev¹⁾ er en Panteforskrivning af 1514 paa Halvdelen af Svalegaard (Nr. 10) fra Lave Lauridsen til Herredsfogden Chr. Jensen i Smolderupgaard. Det andet²⁾ er en Lovhævd af 1515 paa Bregendal, taget af Søren Isaksen. Det tredje³⁾ er et Skøde af 1516 fra Herredsfogden Chr. Jensen i Smolderupgaard til Niels Klemensen paa Avnsbjerg, paa Lave Lauridsens Gaard, Svalegaard. Her skal nedenfor meddeles et kort Uddrag af de to Breve, der angaar Svalegaard, hvorimod Lovhævden paa Bregendal henvises til en paatænkt senere Monografi over denne Gaard.

Panteforskrivningen gaar ud paa, at *Laue Lauris-son i Flo* kundgør at være *Chresten Jensson i Smolderupgaard* 100 Mark skyldig udaf et kærligt Laan, for hvilke Penge han ham udi Pant sætter med fri Vilje og Vidskab og med sin kære Hustrus Raad Halvdelen af sin Gaard, som han nu selv ibor, som kaldes *Suallegord*, liggendes udi Fflø; dertil bepligter han sig at give Chr. Jensen 4 Byskæpper Rug til aarlig Skyld. Han forseglar Brevet og med ham Hr. Jens Jenssøn, Official i Fjends Herred, Grib Christenssøn, Sognepræst i Kobberup, Knud Hvid i Dalsgaard (Dommerby), Las Ris i „Bortzgordh“ (Baadsgaard, Højslev) og Las Hardbo i Skalmstrup. Datum Anno Domini 1514. Da han skal have sin Hustrus Samtykke, kan vi maaske gaa ud fra, at Svalegaard var hendes Arvegods. Gaarden maa ikke være blevet indløst, siden *Chr. Jensen* kan bortskøde den 1516. Han bekender i Skødet, at han har annammet og opbaaret af velbyrdige Svend *Niels Clemetsson* paa

---

1) Topogr. Saml. p. Pergament, Fjends Herred Nr. 38.

2) Sammesteds, Bregendal Nr. 1.

3) Sammesteds, Fjends Herred Nr. 37.

„Auendzbiereghe“ 100 Mark danske Penninge i Konning's Ledinge for en Gaard, som ligger i *Ffloø*, som Chr. Jensen i Pant havde af *Lave Lauridsen*, som han nu selv iboer; thi oplader han Niels Clemensen for-skrevne Gaard, Pant og Pantebrev. Datum Anno Domini 1516 i Smollerup Gard feria septima post festum sancte pasce (3: syvende Søndag efter Paaske). 2 Aar efter, 1518, fik¹⁾ *Chr. Jensen*, Herredsfoged i Fjends Herred, Skødebrev fra *Kongen* paa en Kronens Gaard i *Floø* By, som *Lave Lauridsen* nu udi bor, hvilken Gaard han tilforn har solgt Niels Clemitzen, at have for frit Bondegods, dog med saa Skel, at han deraf aarligen giver til Kronen saadan Skat og Leding, som der af Arild plejer og bør afgang med Rette. Datum in castro haffniensi dominica lætare Anno 1518.

Fra det nærmest følgende Tidsrum i Byens Historie har vi temmelig godt Rede paa Gaardene, navnlig Kronens Bønder. I Pakken „Adskillige Stkr. kgl. Indtægts-Regnskaber fra Kr. II og Fr. I's Tid“ i Rigsarkivet — som er benyttet i en tidligere Afhandling — findes bl. a. et aldeles fortræffeligt Mandtal paa Kongeskat 1524, et ikke slet saa fuldstændigt Mandtal fra 1525, foruden en Del Restancelister o. lign. fra 1522—26. Hertil kommer Halds Lens ældste Regnskaber 1541—46 med tilhørende Jordebøger og Skattelister (Rigsark.) og endelig er der en Mønstringsrulle 1556, der dog kun meget ufuldstændigt nævner Bønderne i Herredet. Lensregnskaberne begynder atter 1599 og fortsætter derfra i nogenlunde ubrudt Række til 1660. Iøvrigt har vi i det 16de Aarhundrede ikke faa kongelige Skøder og Mage-skifter i Rigsarkivet med tilhørende Besigtelser, navn-

¹⁾ Suhm, Nye Samlinger I. 279.

lig fra Frederik den Andens Tid er der mange, og de kan selvsagt udfylde mange Huller i vor Viden om Gaardene. Alt i alt kan vi nogenlunde følge Gaardene i Herredet, dog bedst dem der har haft Berøring med Kronen, men Stoffet er adskilligt mere tørt og mangelfuldt end Kilderne fra det 17de Aarhundrede, der i det hele taget er de mest righoldige, paa mange Punkter fyldigere end Kilderne fra det 18de Aarhundredes første Halvdel.

Mandtallet paa Kongeskat 1524 er ført af Morten Hegelund, dette fremgaar af Titelbladet: „Konningis Schatt aff Viboriigis Stict schreffuitt Anno mdxxiiij och op borenn Anno mdxxv aff thisse effter(schreff)-ne xi herraither Melsomherriitt, Sønderliøng h., Narliøng h., Hensthe h., Gislom h., Rijndz h., *Fyentz herriit*, Hønborrig h., Rødyng h., Norre h. och Harre h. Ther xx mend skulde giftue xxx marc. per (o: af) martinn hegellundt“. Mester Morten Hegelund fik Kvittans i 1529 for den Kongeskat, som han oppebar 1525¹⁾.

Skattelisten 1525 angiver sig som „aff Wyboriig Stigtt — — — — Ther hwerrij firæ mend gaff iiij marc i then skatt, then fattig at hielpe then rigæ Ther screffis wnder gutz aar 1525 oc op togis wnder gutz aar paa thet settæ“. Formodentlig har det ogsaa gældt den tidligere Skat, at „den rige hjælper den fattige“ (staaende Vending).

I Mandtallet 1524 findes da følgende Fortegnelse over

Bønder och kronn tienner ij Fløø soghen

Seueren Ijsickssen	25	Skilling.
Seueren Gundessen	1 ¹ / ₂	Mark.
Nis Baggi	22	Sk.

1) Frederik den Førstes Registrant (Prof. Erslev), S. 200.

Per Jenssen	25	Sk.
Mas Yuell	26	—
Mas Skredher	18	—
Nis Mogenssen	30	—
Jes Skredher	1 $\frac{1}{2}$	Mk.
Jes Hueræ	1 $\frac{1}{2}$	—
Andhers Skooffhuodt	1 $\frac{1}{2}$	—
Chresten ij Vestergardt	24	Sk.
Per Jenssen ij Oagardt (!)	29	—

Længere henne i Mandtallet findes i en Liste over
Capittels tiener ij Viborig

Nis Hueræ ij Fløø	24	Sk.
Mas Knudtssen ibidem	28	—
Pooell Wernnsen ibid.	20	—
Store Jenns ibid.	24	—

De Bønder, der hørte under Bispem, maa vi ikke vente at finde i Mandtallet, da de nævnes under ett sidst i Herredet:

„Anno Domini mdxxiiij ther huerge xx mennd gaff xxx marck ere thete efftherne summenn aff biscopdoms tienner effther registers lydelse — — — Ffiendzherrit xxxij — xlvij march“. Der var altsaa da 32 Bispens Tjenere i Herredet, der betalte den fastsatte Sum af 1 $\frac{1}{2}$ Mark pr. Mand. 1526 nævnes følgende Restanter fra Fly: „Fflø Sogenn Restantes Anne Peders, oc Mattis Screder“.

Mandtallet 1525 har følgende Liste:

Fløø Szogen

Lass i Ielsø		
Seueren Isickssen	18	Sk. solvit.
Seueren Bondissen	18	— —
Per Ienssen	18	— —

Visti	18 Sk. solvit.
Michell Ienssen	18 — —
Nis Baggi	1 Marc —
Per Ienssen	1 — —
Chresten Perssen	13 Sk. —
Mattis VII	18 — —
Mattis Knutssen	18 — —
Pouell Vernssen	18 — —
Nis Skreder	18 — —
Seueren Gregorssen	18 Sk. solvit.
Nis Monssen	18 — —
Mattis Skreder	1 Mk. —
Vestergords Dreng	1 — —
Maye Chrestenskone	1 — —
Jens Chrestenssen	14 Sk.
Nis Huerrij	14 Sk.

Mens der ved de første staar „solvit“ c: har betalt, har de tre sidste ikke betalt.

I Lensregnskaberne 1544 nævnes under Bøndergods:

Fløø Sogenn.

Anders Leth	6 Byskp. Rug, 3 Pd. 6 Mk. Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns.
Morten Christensen	do.
Seueren Mattssen	2 Byskp. Rug, 18 Mk. Smør, 1 Svin.
Seueren Gundissen	3 Byskp. Rug, 1 ¹ / ₃ Pd. 6 Mk. Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns.
Niels Pedersen og } Knud Pedersen }	do.
Chr. Laassen og } Per Smedtt }	do.
Bertill Vilomssen og } Jens Thomessen }	do.
Niels Christensen og } Chr. Christensen }	2 Byskp. Rug, 18 Mk. Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns.
Niels Jensen og } Per Jensen i Akier }	5 Byskp. Rug, 18 Mk. Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns.

Trogels Ijbssen 4 Byskp. Rug, 18 Mk. Smør, 1 Svin,
1 Gaas, 2 Høns.

I Lensregnskaberne 1545/46 findes i en Liste
over Gæsteripenge af „Stigtens Tienere“:

Fløø Sogen

Chr. Pedersen 14 Sk.
Peder Iffuerssen 12 Sk.

En anden Liste i samme Regnskab kalder sig
„Register paa orlige Skat oc Leydingspenninge aff
Bøndergotz“, men synes kun at opføre 9 Sk. Vinter-
skat og $4\frac{1}{2}$ Sk. Sommerskat for hver Bonde, der-
imod netop *ikke* Ledingspenge. Rækken er i

Fløø Sogen

Simen Gundissen.
Jens Pouelssen.
Niels Pederssen.
Per Smidtt.
Seueren Matissen.
Anders Nielssen.
Marthen Christensen.
Jens Hueruff.
Et boell ibidem
Akier.
Per Jenssens høstrue.
Trogels Ibsen ij Bregendall.

I samme Regnskab nævnes i en Liste over
Husze penninge oc skyldpenninge

Jens Christensen i Fløø	}	Hver betaler 1 Skilling Grot.
Niels Christensen i Fløø		
Chr Michelssen ibidem		
Las Iffuerssen ibidem		
Brun Smedt i Fløø		
Jep Snedicker ibidem		

Spredt i Lensregnskaberne nævnes af og til Flyboere. 1541 i en Liste over „Rostnings haure aff Ffientzherit“:

<i>Søuerin Gundissen</i>	4 Tdr.	
<i>Niels Christensen</i>	—	
Niels Jensen	—	
Jep Thamessen	—	
Jens Vistissen	—	
<i>Søuerin Mattzen</i>	—	
— —		
<i>Mas Screder</i>	2 Tdr.	
Knud Perssen	—	
<i>Marin Chresterins</i>	4 —	
Per Thamessen	2 —	4 Skpr.
<i>Pouell Bund</i>	4 —	

1542 nævnes i en Liste over „Forhøffning“:

Søuren Mattsen i Flø 1 Pd. Rug.
Niels Jensen i Okier 5 $\frac{1}{3}$ Byskp. Rug.

1544 i Liste over Sagefald (Bøder til det offentlige for begaaet Retskrænkelse) og Stedsmaal (Fæstepenge ved Tiltrædelsen af en Gaard):

Chr. Lassen och Seueren Matzøn i Fløø Sagefaldt 2 Daler.
Jens Bagge i Fløø Stedzmoll 1 Oxe.

1544 Forhøgninge:

Anders Lett 6 Byskp. Rug.
Chr. Lassen, Per Smedt 1 Gaas, 2 Høns
Bertill Vilumsen 2 Pd. 6 Mk. Smør.

1545 Forhøgninge:

Jens Christensen i Fløø 9 Skp Rug.
Lau Laussen (i Ilsø?) 14 Skp. Rug.

1545/46 Delsmaal:

Jens Baggj i Fløø 18 Sk.

Solgt Skyldrug samme Aar:

Niels Pedersen i Fløø.

Anders Lett.

Bertill Villomssen.

I Mønstringsrullen 1556 nævnes Jens Chrestensen i Fløø blandt „Kroenens Tienner“.

Simen Jenssen i Fløø blandt „Wiiborigh Capittels tienner“. Samme Aar nævnes Pouell Bund i Sløø (c: Fløø) paa Skive Ting. ¹⁾

Lad os, mens vi er ved disse Smaalister og Smaanotitser, hellere gøre Rækken fuldstændig, og citere alle de spredte Oplysninger, vi har om Fly fra det 16de Aarhundrede — mange er det nemlig ikke.

Først er der en Del Oplysninger om Niels Mogenssen. 1493 var han Sandemand (se ovenfor), ca. 1524 --30 ²⁾ udstedte *Nis Moghenssen i Fløø* Skødebrev paa en Gaard i Wrijsted Egebergz øde Byggsteder, undtagen 1¹/₂ Søsterdel i for-skrevne Gaard og Gods. 1549 ³⁾ sender Mester Mads Hvid til Estvad (g. m. Lene Olufsdatter Gyldenstjerne) et Missive til Landsdommerne om et Skødebrev, som Oluf Munk holder ham fore, lydendes om en Søsterdel udi i Palsgaard, som han haver givet ham og skal være dømt død og magteløs, at de hjælpe ham der Ret udi. Desligeste om en Lavhævd gjort paa et øde Byggested i Nørre Kisum Mark af *Nils Moghenssen i Fløe* med sine Medarvinge til Suansiøe.

¹⁾ Diplomatarium Vibergense 317.

²⁾ Frederik I. Registrant 412.78.

³⁾ Tegnelser over alle Lande, trykt Da. Magazin 4. IV. 87.

1612 fandtes paa Hald en „Landstingsdom 1553, inddømt udi en Hævd imellem Fly og Svansø.“¹⁾

1535 stævner *Anderss Nelsszen i Fløw*, Tamess Nelsszen i Laanum, for hans Datter sidder i en Gaard, som han selver udi bor, og for nogen Brev som han bort tog, samme Gods anrørendes.²⁾ Samme Aar stævner *Michell Schreder i Flø Troels Ibssen i Brendall* og *Woldborg Soffrens* ibidem for hvis Lod og Del, som han haver udi den Gaard som (de) bor udi, paa hans Hustrues Vegne.

10/9 1552 dømte Lensmanden paa Hald, Otte Krumpen i en Sag imellem Troels Ibsen i Bregendal og Anne Christenskone i Fly.³⁾ Dommen, som ikke tidligere har været trykt, fortjente egentlig at aftrykkes i sin Helhed; her skal dog kun gives et Udtog, idet Dokumentet senere vil blive trykt i en paatænkt Monografi over Bregendal.

Anne Chrestens Quone i Fløø havde stævnet *Trogels Ibssenn i Breendaell* for noget Jord, Eng og Ejendom han bruger udi Fløø Mark, til den Gaard for-skrevne Breendall, han nu udi bor; og berettede, at den *Fløø Kierke Buoll* hun paabor, skulde være mistesløs i den Sted som for-skrevne Trogels Ibssenn bruger samme Jord, og sagde, at den samme Jord havde tilforn været brugt til Kierke Buoll. Dertil svarede Tr. I. og sagde, at det var „kroenens rette leidings Jordt“, og at det aldrig havde været brugt til Kierkebuoll, uden paa nogen kort Tid hans Høstrufader havde det pantsat til Fløø kierck for „vij lød-dumarck“ (7 Lødemark, lødige Mark). Han fremlagde et Tingsvidne af Fjendsherreds Ting 1538, at Skurs-

1) ÆDA. V. 89, 93.

2) Tegnelser, trykt Da. Mag. 3. IV. 199.

3) Rigsark. Top. Saml. p. Papir, Bregendal.

nævninge havde vidnet at de haver alletid opbaaren 2 Grot til Leding af Breendæll, og 1 Grot af den Jord og Eng som Breendall haver udi Flø Mark. Desforuden fremlagde han den ovenfor omtalte Lovhævd af 1515, hvoraf fremgik at Seuerin Isickssen havde indværget til Bregendal 2 Enge paa Fly Kær, og Lod og Fællig over allè Fly Søndermark og i Oppemark, som er den sjette Part i Hverresbol, og fri Fædrift i Tingdal. Fremdeles beviste Troels Ibsen med Brev og Segl, at hans Høstrues Oldefader (d. v. s. Bedstefader) *Isick Anderssens* havde om halvfjerdsindstve Aar (c: 1482?) mod Pant sat *Flø Kirke* samme forskrevne Jord, Eng og Ejendom for 7 Lødemark, hvilket Pant Trogels Ibssen igen indløst haver fra Kirken. Jorden tildømmes da ogsaa atter Bregendal. Aar effthet Gudtz Børdt mdlij, thenn leffuerdagh nest effthet Natiuitatis marie.

I en utrykt Landstingsdom 10/8 1564 ¹⁾ angaaende Tiendelam til Degnen i Kobberup-Feldingbjerg nævnes ogsaa en Del Flyboer. Ransnævninge i Herredet var *Tamis Lijgaardt udi Fly* og *Laurids Mickilssenn* ibidem. *Trogels Ibssen* var Sognedegn i Kobberup-Feldingbjerg; kan han være identisk med Troels Ibsen i Bregendal? Hans Slægtninge er i alt Fald *Soren Trogelssen i Fly* og *Christen Trogiilssen i Bregindall*, og muligvis ogsaa Præsten i Kobberup *Hr. Soren Ibssen*.

Paa Hald laa i 1612 et Forbudsvidne 1564 af Fjendsherreds Ting, at ingen maa jage udi Fly Kær. ²⁾

Kongen forlenede 17/12 1565 ³⁾ Palle Juel, Landsdommer i Nørrejylland (ejede Strandet i Fjends H.)

1) Bispearkivet, Fjends Herred, Kobberup Kald H. VII. 2. (Landsark.).

2) ÆDA V. 90, 105.

3) Kanc. Brevbøger; Orig. Koncept til Reg. paa alle Lande (Rigsark.)

med en Del *Kirkegaardes* Herlighed i Fjends Herred, hvoriblandt udi Fløø en Gaard *Pouell Willomssen* iboer. Efter Palle Juels Død blev Herligheden i disse Kirkegaarde ved Brev af 11/2 1585 ¹⁾ lagt under Hald Slot; udi Flø en Gaard *Poffuell Willomssen* iboer.

Kongen pantsatte til Fru Mette Oxe, Hans Bernekows Enke 22/10 1568 ²⁾ bl. a. udi Fjendsherred i Flø By 2 Gaarde *Seuerin Mattssen* og *Morthen Christensen* udi bo, giver hver af dennom 2 Pd. 6 Skp. (= 6 Byskp.) Rug, 3 Pd. 6 Mk. (2 Pd. + 30 Mk.) Smør, 1 Lam, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns, 17 Sk. Penge, 12 Heste Gæsteri; desuden Bregendal og Nørgaard i Aakjær. De 2 Gaarde i Fly er utvivlsomt Storgaard og Svalegaard. Disse to Gaarde skilte Kronen sig af med 10 Aar efter, idet Kongen 22/7 1578 skødede ³⁾ til Kansleren Niels Kaas til Taarupgaard „for Troskab og villige Tjeneste, han os og Riget hertil gjort og bevist haver, en Kronens Gaard udi Fløe Sogn og By, *Dorette Søffren Matzens Efterleverske* og hendes *Søn* paabor, skylder aarlig 6 Byskp. Rug, 5 Pund Smør, 1 Skovsvin, Gæsteri med andre Bede.

28/10 1578 ⁴⁾ skødede Kongen til de to Brødre *Niels Christensen* og *Peder Christensen* fra Vium i Lysgaard Herred den Gaard i *Fløe*, som *Martenn Christenssen* nu paabor, eftersom den udi Skipper Klements Opløb til Kronen er bleven forbrudt, og ikke siden er igen købt, og eftersom de to Brødre til Kronen har skødet deres Anpart udi en jordegren

1) Kanc. Brevb., Orig. Jy. Tegn. 3, 8.

2) Orig. Top. Saml. p. Pergament, Nørre H., Mors.

3) Kronens Skøder I. 178; Jyske Registre 2, 125.

4) Jy. Reg. 2, 254; Jy. Tegn. 1, 335; vidimeret Afskrift 1675 efter det originale Skøde findes som Bilag 13 til Specifikation 1685 paa Differencen imellem Matriklerne 1664 og 1680 osv. (se ovenfor) ad § 119.

Bondegaard i Vium, Lysgaard Herred, som Peder Jensen nu paabor, skylder aarligen Bondeskyld 1 Ørtug Rug, 1 Ørtug Byg. Da har Kongen tilladt, at de maa nyde og beholde for-skrevne Gaard i Fly med slig Frihed og Rettighed som andre jordegne Bønder haver deres Gods, dog saa at de skal give deraf til Kroneskyld aarligen 5 Byskæpper Rug, og dem yde og fornøje Lensmanden paa Hald. 25/10 1583¹⁾ skødede Kongen til Kansleren Niels Kaas al Kronens Herlighed, Rente og Rettighed udi en jordeggen Bondegaard udi *Fløye* Sogn og By liggendes. Det er ikke let at se, om dette muligvis er Herligheden af Storgaard, hvis Bondeskyld han tidligere fik Skøde paa, eller der er Tale om en ny Gaard (No. 10 ell. 11?); sandsynligvis det første.

Endnu to af Kronens Gaarde, No. 17 Baggesgaard og No. 16 Hørmedled, blev bortskiftet kort efter, idet Kongen 18/5 1579²⁾ skriver, at eftersom han for nogen Tid siden haver bortskift en hæderlig Kapitel udi Viborg Domkirke deres Gaard, liggendes udi Nørrejylland, kaldes Øregaard (Vorde S.), da haver Kongen derimod til Vederlag udlagt dem *tvende Kronens Gaarde udi Fløye* Sogn og By; den første *Johanne Sallingboes* ibor, skylder aarligen 3 Byskp. Rug, 2 Pd. Smør, 1 Brændesvin, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1½ Sk. Leding, 4½ Sk. Sommerskat, 9 Sk. Vinterskat og Gæsteri; den anden *Niels Søffrenssen* ibor, skylder aarligen 2 Byskp. Rug, 2 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1½ Sk. Leding, 4½ Sk. Sommerskat, 9 Sk. Vinterskat og Gæsteri. Vi lægger Mærke til at vi endnu har den gamle Afløsningssum for 2 Grot Leding, ½ Sk. Grot Sommerskat, 1 Sk. Grot Vinter-

1) Jy. Reg. 3, 559.

2) Jy. Reg. 2, 510.

skat, mens vi siden skal se Jordebogen 1599 opføre 2,6 og 12 Skilling. Endvidere bemærker vi, at No 16 Hørmedled staar opført med baade Ledingskat og Sommer- og Vinterskat, hvad der strider imod Matrikelen 1662, hvor den ikke betaler Leding.

I et bevaret Brudstykke af Halds Lens Jordebog 1594,¹⁾ nævnes i en Liste over „Giestliig guodtz vdj Haldts Lenn“, at Hr. Peder i Vredsted haver en Annexgaard udi Fløye, skylder ham aarligen 4 Tønder Rug.

Peder Jensen i Koberup af it Bol han ibor, giver aarligen til Fløy Kirke 2 Tdr. 3 Skp. Rug.

Fyldigere Oplysning faar vi i Halds Lens Jordebog 1599,¹⁾ den første i en nogenlunde ubrudt Række til 1646. Den nævner i en Liste, som kan jævnføres med en lignende 1544 (ovenfor), følgende Bønder i

Fløye.

Peder Christensen 18 Sk. 2 Alb.

Peder Pedersen 1 Mk.

Niels Christensen }
Peder Christensen } 5 Byskp. Rug.

Jeppe Mikkelsen } 30 Mk. Smør, 1 Lam, 2 Sk. Le-
ding, 6 Sk. Sommerskat, 12 Sk.
Vinterskat, 10 Heste Gæsteri.

Mikkel Jepsen } 3 Byskp. Rug, 2 Pd. Smør, 1 Lam,
1 Gaas, 2 Høns, Skat og Leding
som ovenfor, 1 Svin, 8 Heste Gri.

Th. Liigaardt do.

Lauritz Nielsen do.

Chr. Simensen } 2 Byskp. Rug, 2 Pd. Smør, 1 Lam,
1 Gaas, 2 Høns, 2 Sk. Leding, 6
Heste Gri., 1 Svin.

Poul Christensen 2 Mk. Gæsteri, 1 Svin.

¹⁾ Rigsarkivet.

Ud fra den Slags tørre Lister og magre Smaantitser skal Byens Historie i dette Tidsrum skrives. Man ser, at der højst kan blive Tale om at følge Ejendomsforholdene i Byen, og ved enkelte Gaarde vel næppe det. Forinden vi gaar over til en Drøftelse af, hvorledes disse Lister skal forstaaes, skal her citeres en Herredagsdom af 1537, der — saa kortfattet den end er — siger os langt mere om, hvilke Tider vi færdes i, hvad for Folk det er, som nævnes i disse Lister, stolte og haarde Selvejrbønder, endnu med meget af Sagatidens Præg over sig. Den nævnte Herredagsdom¹⁾ citeres her, efter Kolderup-Rosenvinge, med moderniseret Retskrivning. Det er en Dom paa Kongens Retterting i Viborg, hvorved stadfæstes en Kendelse af Fjendsherreds Nævninger, der havde svoret Mads Pedersen i Fly og hans Kone Ingeborg skyldige i Aaraad („oplagt Raad, som til nogen Mands Skade med Ugærning kan gøres eller oplægges“), uagtet der ikke synes at have været andet Bevis i Sagen end en medskyldigs Udsagn og et Vidnes Forklaring.

„Var skikket for os Matz Perssenn i Fløø, og havde i Rette stævnet Herredsnævn i Fjendshered og tiltalet dennom for de havde svoret hannom og hans Hustru Ingeborg Aaraad over, for Jens Pouelsens Død, og mente de havde gjort Uret, at det ikke skulde findes for nogen Aaraad. Dertil svarede Nis Perssenn i Lanum, at samme Matz Perssenn og Ingeborg hans Hustru, var i Raad og Samtykke, at hans Moderbroder Jens Pouelssenn vordte slaget, og købte den Karl dertil, som samme Gærning gjorde, og beviste med Tingsvidne, udgivet til Fjendsherreds Ting,

---

¹⁾ Herredagsdombog O 1537 Nr. 1; trykt i Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme II 17.

lydendes, at Jens Christiernssenn lydelig tilstod, at for-skrevne Matz Perssen gav hannom et Sværd og hans Hustru lovede hannom en Skjorte Lærred derfor etc. Item (o: fremdeles) et andet Vidne, udgivet til samme Ting, lydendes, at Jens Skredher tilstod, at han var til Matz Perssen Tisdagen tilforn, da kom der Bud ind og sagde, at Jens Pouelssenn havde aget Møg („Mugh“ o: Måg) paa en Ager, da svarede for-skrevne Ingeborg og sagde, *hun havde 3 Dagtyve gik i hendes Gaard, kunde de ikke hævne hende og skilje hende ved den Gast, da skulde hun selv hævne sig paa hannom med sin egen Hand.* Fredagen derefter var hendes Søn med at slaa samme Jens Pouelssenn ihjel. Item var og' beviseligt i samme Tingsvidne, det (o: te) for-skrevne Jens Christenssenn selv bestod, det (o: te) for-skrevne Matz Perssenn oc hans Hustru lovede og tilsagde hannom at holde hannom og hans Slægte og Venner uden al Skade. Da efter Tiltale etc. (Gensvar og Sagsens Lejlighed) vordte der saa paasagt fore Rette, at samme Nævninge have svoret ret og bør ved Magt at blive og for-skrevne Mattz Perssenn og hans Hustru at bøde Aaraad efter Loven.

Datum Viiborg sexta feria ante Jubilate (o: 3. Søndag efter Paaske), præsentibus (o: i Overværelse af) Her Mogens (Rigens Hovmester Hr. Mogens Gjøe), Her Oue (Ove Vincentsen Lunge), Magnus Munck, Erick Banner, Knudt Perssen (Gyldenstjerne til Tim) Per Ebbesen (Galt, paa Lundenæs) og Axell Jull (til Villestrup) etc.“

Mads Pedersen er muligvis identisk med Mads Jul 1524 (i Lerpøtgaard?), Jens Skrædder nævnes ogsaa 1524 (i Svalegaard?) og Jens Povlsen nævnes endnu i Listen over Skat og Ledingspenge 1545; da han allerede blev dræbt før 1537, maa Navnene i

denne Liste altsaa være afskrevet efter ældre Lister, uden at føres à jour. Jens Povlsen har rimeligvis boet i Gl. Baggsgaard, og er maaske Fader til Povl Bonde?

Ser vi nu lidt nøjere paa Mandtalslisten fra 1524, saa vil vi opdage, at den begynder med Bregendal (Søren Isaksen); dernæst følger Søren Gundesen (ikke „Simen“ og ikke „Bondesen“), som bode paa Østergaard; hans Landgilde 1544 stemmer med Østergaards 1599 (Mikkel Jepsen), hans Plads i Jordebogen tyder ogsaa paa, at det er Østergaard han beboer; og det stemmer ogsaa godt med Formodningen at han altid nævnes øverst paa Listerne, da Gaarden laa østligst i Byen. Sidst i Listen 1524 nævnes Vestergaard, derefter kommer Aakjær (Nørgaard). Da Fly Gaardrække begynder med Østergaard og slutter med Vestergaard, er det paa Forhaand rimeligt at antage, at Listen opfører Mændene efter deres Gaardes Plads i Byen, saameget mere som det ogsaa senere var Skik ved Ekstraskatte-Mandtaller at opføre Fly Gaardmænd efter deres Rækkefølge i Byen. Vi bestyrkes i vor Formodning ved at se, at næste Gaardmand fra Øst er Nis Baggi, ligesom (Gl.) Baggsgaard følger efter Østergaard, hvad enten nu Gaarden har Navn efter Manden, eller Tilnavnet stadig følger Manden i Gaarden (ligesom Hellund ved Haugaard). Endnu en Støtte for vor Hypotese om Gaardrækken finder vi ved at betragte den Plads Jens Hverre staar paa. Efter den ovenfor nævnte Præsteindberetning 1679 havde Hverresbol Navn af en tidligere Bolsbroder Jens Hverre; det er da indlysende, at han maa have boet paa en af Gaardene i dette Bol, altsaa gl. No. 15, No. 7, No. 18 eller No. 6. Af disse maa No. 15 udgaa, da den ikke betaler Sommer- og Vinterskat, saaledes som Jens Hverre gør efter Listen 1545. No. 18 Kirkebol

maa ogsaa udgaa, da det nævnes udtrykkelig ved Siden af Jens Hverre; selv om han mulig kan have ejet det, hvad man maaske nok kunde læse ud af Listen, da der ikke nævnes nogen ny Ejer efter Jens Hverre, saa har han i alt Fald tillige ejet en Gaard i Byen. Der bliver da tilbage No. 7 eller No. 6; forudsat at Listens Række følger Gaardenes Række, vil det passe godt, at No. 7 skulde være den anden Kronens Gaard fra Vestergaard, den syvende fra Østergaard; man kunde ogsaa formode — ganske vist paa meget svagt Grundlag — at det ret meningsløse Navn *Herregaard* for No. 7 var en Forvanskning af et ældre *Hverregaard*, der maatte forekomme Flyboerne uforstaaeligt, efter at de ikke længere kaldte Bolet for Hverres Bol, men „Knuds Bol“, men derimod ikke vilde være uforstaaeligt, saafremt Jens Hverre fordem havde boet i Gaarden. Saafremt Jens Hverre er identisk med den Jens Thomsen, som ejer en Gaard sammen med Bertel Villumsen i 1544, saa stemmer ogsaa baade Pladsen i Jordebogen og Landgilden ret godt med Herregaards i senere Jordebøger. Man kan vel saaledes nok sige, at der er Rimelighed for at antage Gl. No. 7 for Jens Hverres Gaard, og med disse 4 faste Holdepunkter, gl. No. 8 Vestergaard, No. 7 Herregaard, No. 11 gl. Baggsgaard, og No. 5 Østergaard, tør man vel nok formode, at ogsaa de øvrige Kronens Tjenere staar opført efter deres Plads i Byen. Peder Jensen skulde da have boet paa No. 17 Baggsgaard, og det stemmer godt med denne Formodning, at hans Efterfølgere 1544 er Niels og Knud Pedersen, der efter Navnet kunde være hans Sønner, idet vi maa vente at se disse Selvejergaarde (hvad de endnu var i 1524) gaa i Arv til Slægtninge i de fleste Tilfælde. Mads Jul skulde have boet paa No. 6 Lerpøtgaard; Mads Skrædder paa No. 16 Hørmedled,

hvad der ikke kan siges at blive afkræftet ved den Omstændighed, at Mads Skrædder betaler langt mindre i Skat end de andre, idet No. 16 ogsaa var mindre end de øvrige Gaarde; maaske er hans Efterfølger Søren Madsen 1544, der 1568 synes at have boet i Storgaard, en Søn af ham? Nis Mogensen skulde have boet i No. 12 Storgaard, dette stemmer godt med, at han betaler mest i hele Byen. Efterfølgeren Anders Nielsen eller Anders Lett kan efter Navnet være hans Søn. Vi træffer to Steder Lett-Navnet her paa Egnen i Forbindelse med Fornavnet Niels og oven i Købet i Forbindelse med Gaarden Egebjerg, hvor vi ved, at Nis Mogensen havde Slægt (ligesom i Svansø). I en utrykt Landstingsdom 4/8 1554¹⁾ møder Visti Christensen i Egebjerg frem med „en Lavhævd, som Nis Lassen, Las Lettes Søn gjort haver“, og saa tidligt som 1438 er en Nis Lææth Tingholder paa Herredstinget, hvilket nok er tænkeligt, hvis Slægten har ejet tre saa anseelige Selvejergaarde som Svansø, Egebjerg og Fly Storgaard (Slottet). Endnu 1696, 1728 og 1752 fandtes Folk i Fly med Tilnavnet Lett, Chr. Lett, Palle Lauridsen Lett og Anders Lett, de var dog alle fattige Husmænd. Man kan ellers ikke være helt sikker paa, om Anders Nielsen, der betaler Sommer- og Vinterskat 1545, er identisk med Anders Lett, der efter Landgilden afgjort har boet i Storgaard, eller Anders Skovshoved, der 1524 synes at have boet i Ørbækgaard. Dog er det mest sandsynligt, at han er den samme som Anders Lett i Storgaard, dels paa Grund af Niels-Navnets Hyppighed i Lett-Slægten, men navnlig fordi Storgaard betaler Sommer- og Vinterskat i 1568, mens vi aldrig har nævnt noget om, at Ørbækgaard har gjort det samme. Vi tør derfor nok formode, at Nis Mo-

¹⁾ Rigsark. Top. Saml. p. Papir, Egebjerg No. 1.

gensen 1524 boede i Storgaard. Jens Skrædder skulde have boet i No. 10 Svalegaard; Anders Skovshoved¹⁾ boede paa No. 15 Ørbækgaard, der endnu 1662 ved sin Afgift paa 1 Vægt (30 Marker) Smør røber sig som en gammel Kronens Gaard. Dette var Bønder og Krontjenere, saa er der de fire Kapitelstjenere i gl. No. 1—4. Saafremt de staar i samme Rækkefølge som i de af Kapitlets Jordebøger vi kender fra senere Tider, og det maa betegnes som sandsynligt, at Morten Hegelund har udskrevet sit Mandtal efter Udskrifter fra Jordebøger, indleverede fra Godsejerne (herpaa tyder Udtryk i Mandtallet som „*efter Registrers Lydelse*“); saa har maaske Niels Hverre boet i No. 1 Toftegaard; Mads Knudsen i No. 2 Bjerregaard, der var langt større end de andre og ogsaa betaler mest i Skat; Povl Vernsen i No. 3 Kudal; og Store Jens i No. 4 Haugaard.

Man vil snart se, at Mandtallet 1525 desværre ikke følger Gaardenes Række i Byen. Rækken begynder ganske vist med Østergaard — efter Ilsø og Bregendal —; men saa kommer de 3 Aakjær Gaarde ind imellem, og Listen slutter heller ikke med Vestergaard, men med de 3 Restanter. Bønderne synes at være opført temmelig tilfældigt, selv om de falder i Smaagrupper, der ikke er helt uden Forbindelse indbyrdes. Hele Mandtallet 1525 er skrevet med løsere Haand end 1524, og der foreligger formodentlig ogsaa et Par smaa Unøjagtigheder; saaledes Bondesen for Gundesen (stort B og G forveksles let ved Læsning!), og vel ogsaa Nis Skrædder for Jes Skrædder. Navnet *Maye* er en paa disse Tider ofte brugt Kortform af *Maren*, ligesom *Kaye* for *Karen* (disse Former gen-

---

¹⁾ Skovshoved var Navnet paa Gaardene ved Krabbesholm, før Herregaarden byggedes; Navnet anvendes endnu.

findes sikkert i de endnu brugelige Ka' og Ma' i svagt Tryk foran Efternavn). At Navne med -kone ikke har været ukendte i gammelt Fjandbomaal, viser et Stednavn i Dagbjerg: Ma Jer'rikons Tåut 3: Maren Erikkones Toft. Der findes i denne Liste nogle nye Navne, foruden Lars i Ilsø og de tre Aakjær-Gaardmænd: Peder Jensen i Nørgaard, Visti (Simonsen) i Meldgaard og Mikkel Jensen i Søndergaard. Disse ny tilkomne er Chr. Pedersen, der 1545 boede i No. 9 Kirkegaard, Søren Gregersen og Maren Christenskone; til Gengæld mangler Jens Hverre (No. 7), idet man vel nok tør gaa ud fra, at Jens Christensen er identisk med Store Jens, Anders Skovshoved (No. 15) og Kirkebol (No. 18), der 1545 beboedes af Peder Iversen; mærkeligt nok er alle de manglende af Hverres Bol, hvad der dog næppe er andet end et Tilfælde. Maren Chrestens nævnes endnu i Havrelisten 1541 i Selskab med andre Flyboer; Søren Gregersen nævnes ikke andre Steder. Formodentlig boede disse to paa No. 13 og 14; den første sikre Gaardmand vi kender i No. 14 har Gregersen-Navn, Jens Gregeresen 1610—25, men om han er en Sønnesøn af Søren Gregersen er foreløbig umuligt at opklare, da denne Gaards Historie er ganske ukendt før 1610. Hvor den Anne Peders, som nævnes i Restancelisten 1526, har boet, er ikke let at sige; kan det være i Kirkebol? Eller er hun Peder Jensens Enke i Aakjær?

Naar vi da, trods al Usikkerhed, drister os til at opstille en Liste over Fly Gaardmænd i disse fjærne Tider, saa gør vi det med alle de Forbehold, som ovenstaaende Bemærkninger har vist man maa tage.

Toftegaard: Nis Hverre? 1515—25.

Bjerregaard: Mads Knudsen 1515—25.

Kudal: Povl Vernsen? 1524—25.

- Østergaard: Søren Gundesen 1524—46; Mikkel Jepsen 1599.
- Lerpøtgaard: Mads Jul? 1524—25. (Mads Pedersen? 1537); Chr. Lassen og Per Smed 1544—46; Thomas Liigaard 1564—99.
- Herregaard: Jens Hverre 1524—45; Jens Thomsen og Bertel Villumsen 1544—46; Laurids Nielsen 1599.
- Vestergaard: Christen 1524; Vestergaards Dreng 1525; Niels Christensen og Chr. Christensen 1544—46; Chr. Simonsen 1599.
- Kirkegaard: Chr. Pedersen 1525—46; Povl Villumsen 1565—85; Povl Christensen 1599.
- Svalegaard: Jens Skrædder? 1524—37; Morten Christensen 1544—78; Niels Christensen og Peder Christensen 1599.
- Gl. Baggesgaard: Nis Bagge 1524—25; Jens Polvsen? 1537; Povl Bonde? 1541—56; Jeppe Mikkelsen 1599.
- Storgaard: Nis Mogensen 1493—1549; Anders Lett 1544—46; Søren Madsen 1568; Enken Dorthe Sørensen 1578.
- Bækgaard: Maren Christenskone?? 1525—41.
- Mosegaard: Søren Gregersen?? 1525.
- Ørbækgaard: Anders Skovshoved? 1524.
- Hørmedled: Mads Skrædder 1524—35; Søren Madsen 1544—46; Niels Sørensen 1579.
- Baggesgaard: Peder Jensen 1524—25; Niels og Knud Pedersen 1544—46; Johanne Sallingbos 1579 (jf. Mikkel Salling 1610).
- Kirkebol: Peder Iversen 1545; Peder Jensen i Kobberup 1594; Peder Christensen 1599.
- Hus No. 3. Peder Pedersen 1599.

Efter 1600.

Ved Hjælp af Mandtaller, Jordebøger, Lens- og Amtsregnskaber, Matrikler og Hartkornsspecificeringer

er det os muligt at følge ikke blot Fly Gaarde, men utvivlsomt de fleste Gaarde i Landet i det 17. Aarh. Der skal i det følgende kortelig gøres Rede for Kilderne m. H. t. Fly i dette Tidsrum.

Halds *Lens Regnskaber og Jordebøger* gør os det muligt at følge Kronens Bønder fra 1599—1646. Kirkens Gods kan vi følge allerede fra 1594 (Lensjordebog), og da Kirkegodset i Fly (Kirkegaard og Kirkebol) ydede Herlighed til Hald, staar det ogsaa nævnt iblandt Kronens Gods. Efter 1646 vil man oftest kunne følge Kronens Bønder videre i Lensregnskaberne under Rubriken „*Stedsmaal og Sagefald*“, hvor de nævnes saa ofte de fæster en Gaard af Kronen eller kommer i Konflikt med Loven. Fra 1660 opføres Kronens Bønder i *Amtsregnskaberne*, der nu falder i 3 parallelle Rækker: *Jordebogs-, Extraskatte- og Kontributions-Regnskaber*. Det er imidlertid ikke blot Kronens Bønder, vi kan følge, selvom Kilderne naturligvis stadig er fyldigst her. Samtlige Landets Bønder staar opført i de saakaldte *Extraskatte-Mandtaller*, der findes for de fleste af Landets Len fra ca. 1610—50 og derefter med 5 eller 10 Aars Mellemsrum til et Stykke forbi Aar 1700. En vigtig Kilde er ogsaa de ved Lensregnskaber og Mandtaller liggende *Bilag*, der tit indeholder fyldige Oplysninger om Egnens Historie, selv om de oftest kun er vedlagt for at dokumentere nogle Bønders Uformuenhed til at betale Skatten.

For Halds Len har vi følgende Ex. Sk. Mandtal: Pengeskat for hvert Aar 1610—14, 1617 og 1620—27. Herefter følger de Kejsertiliges Indfald i Jylland, hvorfor næste Mandtal er fra 1629 og betegnes „Skatt Register och Mandtall vdi Halds Lehnn, effter som ehnn huer kunde formæe at giffue Skyldte och Landgilde til Martini (Ϸ: Mortensdag) 1629“. I dette Mandtal faar vi endvidere fuld Rede paa hvilke Godsejere

(Proprietarier) Bøndernes Gaarde hørte under, i de øvrige Mandtaller nævnes kun Bøndernes Navne uden Tilføjelse af By, Godsherre eller Skyld, hver Række indenfor sit Sogn. Herefter følger Penge- og Madskat 1630, Pengeskat 1631, Penge- og Madskat 1632, Penge- og Kornskat 1633, Pengeskat 1634—41, og endelig Kobberskat 1646, der dog ikke indeholder alle Bøndernes Navne. Som Bilag til de sidste Lensregnskaber findes et fuldstændigt *Mandtall paa Kopskat 1660*, et endnu fuldstændigere fra 1687, der ogsaa angiver Besætningernes Størrelse, og (for Vridsted-Fly Sogne) endogsaa nævner Hustruernes Navne; lignende Mandtaller paa Kopskat 1689—91 og 1699. Til Supplering tjener *Mandtaller paa Konsumptions- og Folkeskat 1672, 1673—76*, der dog væsentligt kun nævner de Bønder, der holder Tjenestefolk. Imellem 1646 og 1660 findes i *Danske Kancelli* de rigeholdige *Præsteindberetninger 1651 og 1657*, der for de fleste Egne i Landet nævner alle Bønder. Indberetningerne fra Viborg Stift (i Rigsark.) er dog kun Ekstrakter af selve Mandtallerne, der skal have ligget i Bispearkivet. ¹⁾

Fra Aarene 1662—88 har vi alle de store Matrikelsprotokoller, oftest bevarede for hele Landet. ²⁾ *Matrikelen 1662* (Rigsark.) med Opgivelser af Udsæd, Høavl og Landgilde; *Matrikelen 1664* med Landgilden alene (Matrikelsark.); *Ekstrakt-Matrikelen 1680* (Rigsark.), hvor Bøndernes Navne er ført à jour; til

¹⁾ For nylig er jeg bleven opmærksom paa en Liste over alle Tiendeydere (Decimanter) i Viborg Stift 1651, der ligger i Bispearkivet (Viborg Landsark.). Her har vi utvivlsomt det for Ekstrakten i Danske Kancelli til Grund liggende Mandtall.

²⁾ Jeg henviser til Gunnar Knudsens fortrinlige Oversigt i „Fortid og Nutid“. II. 1—62.

Oplysning af Forskelligheder mellem Hartkornsberegninger 1664 og 1680 har vi desuden for Halds og Skivehus Amter *Differensprotokollen 1685* (Rigsark.).

Endelig kommer en af de vigtigste Kilder til Landets Historie og Topografi, *Markbogen 1682*, der indeholder en fuldstændig Opmaaling af alle Gaardes Tilliggende af dyrket Jord, saaledes at hver eneste Ager i Danmark er opmaalt m. H. t. Længde, Bredder, Fladeindhold og Bonitet, hver Gaards Høavl anslaaet i Læs, dens Part i fælles Græsgange beregnet efter Høveders Græsning, og Navne angivet paa Vange og Skifter — et storslaet Mindesmærke over dansk Landbrugs Virke i 1682. Hertil slutter sig som en Ekstrakt *Modelbogen 1686* med Areal, Høavl, Kvæggræsning, gammelt Hartkorn (efter Landgilde) og nyt Hartkorn (efter Opmaaling og Bonitering). Endelig som Essensen af de foregaaende to Protokoller den nye *Matrikel 1688* med gammelt og nyt Hartkorn. Markbøger, Modelbøger og Matrikler findes i Matrikelsarkivet; Udskrifter af Matriklerne beror oftest ligeledes i Landsarkiverne (oprindeligt i Amtsstuearkiverne). For Viborg Stift (Aarhus Stift og sandsynligvis flere) slutter sig til ovenstaaende de saakaldte *Stiftsbøger*, Jordebøger over gejstligt Gods og Lister over samtlige Tiendeydere i Stiftet, Viborg Stiftsbøger findes for 1676 og 1690 (Landsark.)¹⁾. Fra Slutningen af Aarhundredet vil man ligeledes ofte kunne finde Tiendemandtaller i *Kirkeregnskaberne* (Landsarkivet).

Ovenstaaende Kilder vil ofte kunne suppleres ved tilfældigt bevarede Jordebøger over offentligt eller privat Jordegods, i første Række *de i Anledning af*

1) Indeholder Marknavne, Kopier af Skøder og Privilegier, Synsforretninger over Præste- og Degneboliger, Lister over Præster fra Reformationen og nedefter o. a. m.

Matrikelten 1662 indsendte Jordebøger (Rigsark.), der for Flys Vedkommende indeholder *Viborg Kapitels Jordebog 1660 og 1662, Viborgbispens Jordebog 1662, Estvadgaards Jordebog 1660 og 1662*, foruden *Halds Lens Jordebog 1660—61*. Fra tidligere Tider har vi tre *Jordebøger fra Viborg Kapitel 1625, 1642 1649* (Topografiske Samlinger paa Papir: Viborg, i Rigsark.), og fra senere Tider *Jordebøger over Ryttergodset* (ved Hr. Oberst Lorentz Stürckes Regiment) 1680, 1686, 1687, *Jordebog over kgl. Jordegods* 1680—90, *Ekstrakt-Jordebøger over jyske Sædegaarde* 1683 (alle i Rigsark.). Hertil kommer *Viborg Landstings Skøde- og Pantebøger*¹⁾ 1624—1700, der navnlig for den sidste Del af Aarhundredet er fyldige og forsynede med gode Registre. Ligeledes er det en Selvfølge, at man ofte vil kunne identificere Gaardene ved Hjælp af Meddelelser i *Viborg Landstings Dombog*¹⁾ 1618 ff. og *Fjends Herreds Justitsprotokol*¹⁾ 1687 ff. For ikke faa Sogne i Landet rækker ogsaa *Kirkebøgerne*¹⁾ ind i Slutningen af 17. Aarh., men — som ovenfor meddelt — begynder Flyvridsted Kirkebog desværre ikke før 1776.

En god Kilde, som begynder allerede i 17. Aarh., er *Aalborg-Viborg Stifters Renteskriverkontors Kopibøger* 1680 ff. (Rigsark.), der indeholder alle Skrivelser fra Rentekamret til Stiftet. Det er dog først fra 1740 ff. at Journaler og Journalsager er bevaret.

Denne — noget skitse-mæssige — Redegørelse for Kilder til Fly Gaardes Historie, vil utvivlsomt have Gyldighed for de fleste Egne i Landet.

Inden vi nu gaar over til at følge de enkelte Gaardes skiftende Skæbne, vilde der maaske være Grund til, som Baggrund for Skildringen, at nævne

---

¹⁾ Landsark.

enkelte af de store Begivenheder i dette Aarhundredes Jylland; saaledes Pesten 1602—03, der ofte omtales i Lensregnskaberne 1603—06, „den stuore Piste-lentze“, som lagde saa mange Gaarde øde her i Herredet.

Hvor mange det var, af Kronens Gods alene, fremgaar af en Liste i Lensregnskabet 1603/04: „Findes Tingsvidne af Fjendsherreds Ting, formeldendes at hosbemeldte Gaarde og Gadehuse haver været øde“, nemlig 3 Gaarde og 1 Bol i Mønsted, foruden Langskov Hus og Mønsted Mølle; en Halvgaard i Resen, 3 Gaarde i Vrove, 1 Gaard i Smollerup, 3 Gaarde i Øster Børsting, 1 Gaard og 1 Hus i Vester Børsting, 4 Gaarde og 1 Hus i Søby, 3 Gaarde, 1 Bol og 1 Hus i Tastum, 4 Gaarde, 1 Bol og 2 Huse i Kobberup, 1 Gaard i Troelstrup, 2 Gaarde og 1 Hus i Fly, 4 Gaarde i Dommerby, 1 Gaard og 1 Hus i Vridsted, Amstrup i Vrove, 1 Gaard i Høgild, 1 Gaard i Fusager, Tougaard og Lille Krogsgaard i Mønsted, 2 Gaarde i Sønder Ørum, Hagebro Gaard og Mølle — det vil sige ca. Halvdelen af Kronens Bønder er døde.

I sjællandske Tegnelser 19, 424 findes et Brev af 20/7 1603 til Rentemesteren, hvori det meddeles, at Lensmanden paa Hald, Chr. Holck har berettet, at nogle Kronens Gaarde i Lenet paa Grund af den Pestilens og farlige Sygdom, som baade i Fjor og i Aar har grasseret i Lenet, ere blevne helt øde, hvilket noksom kan bevises med nøjagtig Kundskab og Tingsvidner. Det befales dem i den Anledning at give Chr. Holck Kvittans for den Landgilde af disse øde Gaarde, som han skulde have gjort Regnskab for til sidste 1. Maj, saavidt det med Tingsvidner kan bevises, at Folkene i Gaardene enten ere uddøde eller ere saa forarmede, at de ikke kunne udrede deres Landgilde.

Næste Aar 1/10 1604 (Jy. Tegnelser 5, 228 b) faar Chr. Holck Brev, at han har indberettet, at der i Halds Len endnu findes mange øde Gaarde, og at det vil falde ham meget besværligt at skaffe Bønder til at bo paa dem, medmindre Kongen vil forunde dem nogen Forskaansel. Han skal gøre sig Flid for at faa Bønder til de øde Gaarde og lade de Bønder, der overtager saadanne, være fri for Landgilden af ett Aars Grøde. De Ejendomme, der stod øde i Fly var Østergaard, Herregaard og et Hus, som tilhørte Kirken, men gav 1 Mark Gæsteri til Hald. Om dette Hus meddeler Præsten Anders Paaske 1678, at Chr. Strangesen har det Fly Gadehus i Fæste, som Præsten Lauritz Lauritzen (død 1602) har bygget, „men hvorledes bemeldte Hus siden Bøldøden (Byldedøden?) er kommen under Halds Kommando, kan jeg ikke af nogen erfare“. Hvorledes Huset er kommet under Hald ved vi heller ikke, det er dog sket før Pesten, da Huset allerede opføres med sin Afgift af 1 Mark i Halds Jordebog 1599. Om Præsten Hr. Lauritz ved vi derimod, at han kom i en slem Knibe, Pinsedag 1597, hvad vi erfarer af følgende Dokument, som jeg ikke kan nægte mig at citere — til Trods for at den deri omhandlede Begivenhed ikke kan siges at høre til „de store“ i Egnens Historie. Det citeres efter Koncepter til Jyske Registre 6, 67 af 21/6 1597 (med moderne Retskrivning):

„Eftersom denne Brevviser *Hr. Lauritz Lauritzsen*, Sognepræst til *Vridsted og Flye Sogner* udi Fjendsherred skal forgangen Pinsedag sig noget groft have forseet udi Kirketjenesten, udi det at der han haver uddeelt Sacramentet, haver han først givet og uddeelt Vinen førend Brødet, hvilket er imod den sædvanlig og vedtagen Skik udi Kirkerne her udi Riget; og efterdi han samme Forseelse ikke af nogen For-

sæt haver gjort, men uforvarendes imod al Tilforsyn er hannem paakommen, er han underdanigst begærendes, sligt hannom paa denne Gang at maa forlades og tilgives, og endog slig Forseelse er imod Ordinansen og den vedtagne Skik og Brug udi Kirketjenesten; da efterdi Vi dog forfare, at samme Forseelse ikke er skeet af nogen modvillig Forsæt, han ogsaa af sin Superintendent og andre Godtfolk haver sin gode Skudsmaal at have sit Kald og Embedetroligen og vel forestaaet og ført et christeligt og uforargeligt Levned, have vi derfor naadigst samme hans Forseelse paa denne Gang hannem tilgivet og efterladt; dog skal han herefter med Flid have udi Agt, at slig Forseelse ikke mere hos hannem bliver befunden. Bedendes og bydendes Vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre, at I hanom for samme hans Forseelse, som paa denne Gang er skeet, lade blive kvit, fri og utiltalet, ej gøres hannem derfor herimod nogen Forfang eller Forhindring.“

Der skulde komme langt flere Plager ind over Fjends Herred end den store Pestilense i 1602. I 1626 blev Kristian den Fjerde fuldkommen slaet af Tilly ved Lutter am Barenberg og Wallenstein forfulgte med sine Landsknægte den fortumlede Konge helt op i Jylland, som han brændende og hærgende indtog lige til Grenens nordligste Spids. De kejserlige sad paa Hald og Skivehus fra 1627 til 1629 og foer ikke blidt frem mod Fjandboerne heller. Lensregnskabet fra 1627 kalder sig „Regnskab aff Hald slott, Paa Kong: Majj:ts Vegne, beregnedt fra Philipi Jacobi dag Anno 1627 oc till den 4. Octobris, Keiserens Officerer, och Krigsfolck togh Slottett ind. Qwitterit den 16. Septemb. 1631“, før blev der ikke Ro til at kvittere; det fremgaar af samme Regnskab, som melder:

„Al hvis Inventarium, Gods, som befandtes paa Slottet da Lensmanden, velb. Knud Gyldenstiern, blev med det naadigst forleent: Hvilke ganske alsammen imidlertid „Finderne“ var Slottet mægtige er henplynderet og ødelagt.“

Et Tingsvidne melder: „Om St. Mikkelsdag 1627 da Fjenderne udi Landet kom, laa der paa Halds Slots Lofte en stor Antal Korn, Rug, Malt og Havre, af kgl. Majestats Skattekorn, som ikke kunde faaes Skib til, hvilket med Lensmandens egen Korn, samt alt Landgilde-Smør, Kongens og Lensmandens, og Tiendelam, som gik hos Slottet, med Inventarium og alt hvis andet der fandtes, Kgl. Majestat og Lensmanden tilhørte, blev Fjenden ganske, der de Slottet indtog, alene mægtige; Sengeklæder og meget mere, som var paa Slottet, hvilket er ganske bortplynderet imidlertid Fjenderne var Slottet mægtige.“

Ude over Herredet ser det lige saa trist ud; man behøver blot at se paa Posten Stedsmaal i Lensregnskaberne; der stedes en Mængde Gaarde, og næsten bestandig er Formanden død eller bortrømt: „Niels Jacobsen af Smolderupgaard stedte ¹⁾ den halve Gaard ibidem, som af Fjenderne blev afbrændt, og hans Fader Jacob Nielsen fradøde.“ „Thomas Jensen i Kobberup stedte en halv Ødegaard i Tastum, som Simon Jensen frarømte;“ „Niels Christensen i Ilsø stedte en Gaard i Søby, som Mogens Jensen for Armod fradrog;“ „Givet Niels Mouritzen, Tømmermand af Helderup for 9 Binding Hus at hugge og opsætte i Kvaldersted, som Kgl. Maj. Dyrvogter boer, for de forrige Huse en Part af Fjenderne var nederbrødt og øde;“ „Penge for 60 Egestumper, udi Fjendernes Tid er afhugne.“ Saaledes er det overalt, og Bøn-

---

¹⁾ ɔ: fæstede.

derne kan ikke betale hverken halv eller hel Landgilde. Regeringen maa udnævne to Kommissarier, velbaarne Hr. Mogens Kaas og Hr. Knud Gyldenstiern, til at undersøge, hvor meget Kronens Bønder kan yde; for Flys Vedkommende resulterer det i følgende Afslag: Kirkebol bliver fri for Landgilde i et Aar; Svalegaard betaler halv Landgilde; Gl. Baggsgaard betaler kun Skatten og 4 Hestes Gæsteri for 10; Østergaard bliver fri for al Kornskyld; Lerpøtgaard yder kun Gæsteri og Leding; af Herregaards to Bønder bliver den ene ganske fri, og den anden yder halv Landgilde og ingen Kornskyld; Troels i Vestergaard „er fri dette Aar for al sin Landgilde, formedelst hans Gaard er afbrændt,“ kun Kirkegaard yder „al sin Landgilde“, som ganske vist kun bestaar af 2 Mark Gæsteri og 1 Svin.

Kun i 15 Aar skulde Landet være i Fred, saa kom Torstensson med sine Krigsfolk og hærgede værre end nogensinde. Lensregnskabet 1643/44 hedder paa Titelbladet: „Indtegtt och Wdgifft Paa Kong: May:ttz Wegne paa Hald Slott, Beregnet Fra Philipi Jacobi Dagh Anno 1643, och till in Januario Der Nest effter Anno 1644, Daa Di Suenschelige (!) ¹⁾ (Des Werre), bleff Judtland Mechtige: Quitteritt 24. Oct. 1646.“ Skriveren klager i vemodige Vendinger over den store Ulykke, der er overgaaet Lenet:

„Samme Aar haver Lensmanden af den Jordebog, som haves paa Afgift, aldeles intet af Kornet, som ydt var førend Fjenden indkom, sig til Gavn eller Nytte beholdet, mens af Fjenderne borttaget over 1300 Tdr. Korn, som med Tingsvidne er beviist, ved de Personer paa Slottet til Stede var, saa og' ved Bønderne, som Kornet med Heste og Vogne maatte heden

---

1) De Svenskelige 3: Svenskerne.

føre, hvor Fjenden befalede. Hos Bønderne, for deres Armods Skyld, resterer endnu en stor Parti Korn, samt deres andre Specier efter Jordebogen, hvilken Restans de fattige Folk formoder efter Ko. Ma. udgangne Benaadingsbrev at blive forskaanede for, eftersom de af den skadelige Fjende højliggen er udskattet, saa mange aldrig igen kan komme paa Fode og til sin førige Næring; hvorforfore Lensmanden formoder for Afgift at forskaanes, eftersom han en meget stor Skade er tilføjjet, formedelst Fjenden ikke aleneste haver borttaget alle sine Løvsøre med Øksen, Kvæg og anden Forraad, som paa Slottet var, saa aldeles intet blev beholden, mens og' haver borttaget saa vidt af Lenens Indkomst, som til de udi Landet indkom ydt var. — — Hvis Rug, Byg og Havre, af Kong. Maj. Anpart Korn, som var paa Lofterne der Fjenden indkom, som (desbedre!) var ikkun en ringe Parti, det blev af Fjenden (med mere der paa Steden var af Lensmandens Korn) borttagen; hvilket Korn blev ydt af nogle Bønder langt fra Slottet boende, udi de Dage man først hørte Tidende om Fjendens Ankomst, og der man (desværre!) havde Vished Fjenden at være i Holstein, var det ganske umuligt samme Korn paa andre Steder at hedenbringe, formedelst Vognes Skyld, thi ellers hvis Korn tilforn af Ko. Ma. Indkomst ydt var, blev til Jørgen Andersen leveret.“

Endnu 1645/46 siger Skriveren, at „hvad Afgiften sig belanger, da er derfor intet til Indtægt ført, Aarsagen, Jordebogen, som Lensmanden haver paa Afgift, ganske ringe dette Aar kan inddrage, formedelst Godset er en stor Del øde og Resten mestendels af Fjenden bleven forarmet saa deraf dette Aar lidet haver været at bekomme, som af de gode Mænd Ko. Ma. tilforordnede Kommissarier deres forfattede Jordebog videre kan erfares. — — Indtægten tilhobe

kan ej videre tilstrække end som til Lensmandens Ros-tjeneste, som gaar af Lenet, med at underholde, og derfra ganske lidet ovrig bliver til hans Husholding.“

Kronens Tjenere i Fly gik saa forarmede ud af Kringen, at Kirkebol blev helt fri for Afgift, Gl. Baggesgaard ydede halvt; Østergaard $\frac{1}{3}$; Lerpøtgaard $\frac{1}{3}$; af de to Mænd i Herregaard ydede den ene halvt, den anden $\frac{1}{3}$; Svalegaard ydede $\frac{1}{3}$; Vestergaard var blevet afbrændt igen: „afbrændt og fri for 1645 og giver halvt 1646;“ Kirkegaard ydede halvt. Af Gaardmændene synes kun den gamle Laust Smed (fra Ørum) i Herregaard og Chr. Lassen i Kirkebol at have oplevet begge Krigene.

1658—60 kom Svenskerne igen under Karl Gustav, og efter „den anden Krig“ med Sverrig fik Kronens Tjenere atter stort Afslag i Landgilden, hvad der fremgaar af en Jordebog 1661/62, hvor hveranden Bonde er „forarmet og fri“ (for Landgilde). Enkelte Steder kom der Kvægsyge til, f. Eks. i S. Resen: „Denne Sogn befindes at være armere i Aar end i Fjor, formedelst deres Fæmon er død af Fangsot,“ ogsaa Mønsted Sogn „befindes at være armere i Aar end i Fjor;“ og næsten alle de Bønder, der ikke er „forarmet og kan ingen Landgilde dette Aar udgive,“ de er „*moksen* (∴ næsten) forarmet,“ kun ganske enkelte „giver fuldt“. I Fly giver Gl. Baggesgaard kun Smørskyld og Skat, Østergaard og Herregaard giver 2 Skæpper Rug for 18 Skæpper, Lerpøtgaard 6 Skæpper for 18 Skæpper, Svalegaard giver 2 Tønder for 4, Vestergaard 4 Skæpper for 12, Kirkegaard slipper for 2 Mark Gæsteri, og giver kun et Svin, og kun Kirkebol giver fuldt.

I Slutningen af Aarhundredet, f. Eks. 1662 og 1688—90, var der ofte stor Misvækst, saa man vil forstaa, at Bønderne blev ganske udmarvede af Sult og Armod ned imod Aar 1700.

I Lensregnskabet 1662/63 findes som Bilag 2 et Tingsvidne af Fjendsherreds Ting 2/6 1663 „anlangende den store Misvækst paa Kornet her i Herredet, forgangen Aar 1662, at Kong. Maj.ts Tjenere saa vel som andre derover er forarmet, at de ikke kunde udgive deres Kornskyld, hvorfor Lensherren, velbyrdig Ebbe Gyldenstiern forarsagedes, paa Hans Kongl. Maj.ts naadigste Behag gjorde Afslag paa Kornskyld med efterskrevne Kong. Maj.ts Tjenere til Hald Slot liggende, formedelst Misvækst Skyld. Saa blev opnævnet efterskrevne Dandemænd, som idag Ting søgte og til Stede vare, nemlig:“ — ialt 24, hvoriblandt fra Fly Sogn — „Povl Nielsen Bjerregaard [i Svalegaard], Jens Jensen Søndergaard i Aakjær, Povl Christensen Mørch i Fly [Lerpøtgaard] og Niels Olufsen i Fly [Storgaard].“ Disse 24 vidnede, at 58 af Kronens Tjenere var saa „forarmet, formedelst den store Misvækst paa deres Korn forgangen Aar 1662, at de ikke kunde avle deres Isæd igen, hvorefter de ikke kunde udgive Kong. Maj.ts Kornskyld.“ Iblandt disse forarmede var fra Fly Isak Christensen i Herregaard og Søren Christensen i Østergaard.

Den gamle Præst Anders Nielsen Paaske, som selv havde oplevet Svenskekrigene, tager altid sine Sognebørn varmt i Forsvar, og hans Mandtaller er fulde af personlige Bemærkninger:

„1687: Præstens Søn, som er hans Kapellan, hæderlig unge Mand, Hr. Niels Paaske, er hel svag, haver siden Jul været under Dokterens Kur i Viborg, er nu hjemkommen, og er værre tilpas end tilforn. Gud give hannem Helbred, saa sandt hans Skat skulde gerne blive erlagt og betalt — — — 1 Rigsdaler.“

„Degnen, Peder Olessøn, haver en elendig og skrøbelig Kone, Anne Jensdatter, som 5 eller 6 Aar haver laboreret phthisi (c: lidt af Tæring) og er nu

saa ganske udmattret, at hun ligger idelig ved Sengen og længes hjærtelig efter Forløsning. Han haver intet uden 2 Faar, derudi bestaar al hans Formue, saa det er meget bedrøvligt og elendigt med hannem — — 2 Rigsdl. 4 Skilling.“

„De for-skrevne Jesper Jensen i Egebjerg og hans Kone, Mikkel Jensen i Vridsted og hans, saa og Troels Madsen og hans, ere saa forarmede, at de haver nu ikke en Skippe Korn til Brød, uden hvis de skal tage hos andre paa deres Rugsæd, og sidder endnu med Kornskatten og andre Kvartalskatter ubetalte; der er endnu mange andre udi Vridsted Sogn, som ere moksen paa Knæen: 2 Gaarde udi Vridsted ere ganske øde, og, per Deum (∴ ved Gud!), inden kort Tid bliver der flere. Deus misereatur! (∴ Gud forbarme sig over os!)“

Om Ilsø Mænd siger Præsten: „Disse fattige Mænd i Ilsø sidder for en streng Hove, ere haardt fortrængt, hjælper dog hverandre med deres ringe Bæster, saa vidt de kan, deres Avling at drive.“

Om Estvadgaards Husfolk i Fly siger han: „Laurids Skelskør, en afdanket Soldat, og hans Kone Anne Jensdatter; Jens Villumsen, hans Kone Kirsten Jespersdatter, han er selv en elendig stymperet (∴ lemlæstet) Mand; Chresten Andersen og hans Kone Dorthe Nielsdatter ere 2 fattige gamle skrøbelige Folk, de haver ingen Faar eller Høvder.“ „Karen Clemensdatter i Aakjær [Meldgaard] er en meget fattig og bedrøvet Enke, sidder med 5 fattige Børn i en nedfalden Gaard, haver hverken at bide eller brænde, uden hvad Gud og godt Folk vil hjælpe paa hende med.“ „Jens Madsen [i Storgaard] og hans Kone, Enken Marren Nielsdatter [i Bækgaard], Jens Simonsen [i Herregaard] og hans Kone, saa og Chr. Sørensen [i Mosegaard] ere saa forarmede, at de ikke endnu har betalt

deres Kornskat, ja, der staar 2 eller 3 Qvartalskatter endnu paa dennem ubetalt, de hjælper dem med Nød og Næp og ere ikke betroet hos andre. I disse Sogne ere ingen Haandværksfolk, ej heller Kroerhuse. Ikke heller findes her nogle Bistokke; thi Biene ere alle døde, formedelst Vejrlagens Haardhed og Strenghed. Udi disse Sogne findes ganske faa unge Folk, fordi ere dragne sønder ud, deres Brød der at fortjene, af den Aarsag, de kan faa større Løn der end de kan faa her hjemme.“

Næste Aar, 1688, er det ikke bedre:

„Karen Clemesdatter i Aakjær, en fattig Enke; Jens Madsen i Fly, Maren Nielsdatter, Chresten Sørensen, Jens Simonsen ibidem og deres Koner ere, saa sandt som Gud lever, ikke en Haar bedre end de for-skrevne udi Vridsted Sogn, sidder med mange Skatter ubetalt, ere ubetroet og haver intet de kan sælge til Penge.“

Præsten er utrættelig i sin Omsorg for sine fattige Sognebørn; han beder endogsaa Øvrigheden om, at en Kone, der har betalt for meget i Skat, maa faa Pengene igen. Det var sikkert ganske uhørt, at den slunkne Statskasse nogensinde gav noget tilbage; tværtimod, Rentekammeret er færdig at flaa Amtsforvalteren levende, saasnart en Bonde bliver udelukket af Mandtallet paa Grund af sin Uformuenhed. Her følger Præstens Attest:

„Som fra Halds Amtstue min Attest er begærende, hvorledes Karen Clemesdatter i Aakjær og Jens Madsen i Fly deres Tilstand Anno 1688 var, i Henseende de af Kop- og Ildstedskats Mandtal samme Aar for deres Ildsteder var udelukte, og alene svarede af deres Personer, da kan jeg det ikke nægte, men i Guds Sandhed attestere, at Karen Clemesdatter i for-skrevne Aakjær Anno 88 var, saavel som endnu (er), en Betler,

havde, eller haver, hverken Kvæg eller Bæster, alene sad i Husene til Opsigt og kunde efter Hans Kongl. Majst. allernaadigste udgangne Forordning have bleven fri for Kopskat af hendes Person, som var 1 Rdl., og ikkun svaret af en Ildsted 2 Mk., haver saaledes betalt for meget 4 Mk., som kunde være hende en stor Hjælp i hendes elendige Fattigdom, om de maatte hende igen gives. Af samme Beskaffenhed er det og med Jens Madsen i Fly, som levede og døde i stor Armod, hvilket i al Sandhed befindes, bekræfter jeg underskrevne Anders Paasche p(aro)chiæ r(ector) (o: Sognepræst), m(anu), propria (o: med egen Haand), Vridsted Præstegaard, den 12. Februarii, 1691.“

Nu slog det atter ind med Misvækst tilligemed den anden Elendighed og Fattigdom. Præsten skriver 1689: „Udi Fly Sogn ere 2 Gaarde og 3 Huse øde, og mange saa forarmede, at de nødes til at kvittere deres Bjerring; thi Grødens Misvækst hos os var ganske stor dette Aar.“

Mandtal paa Kop- og Kvægskat 1687 Fly.

Estvadgaards Tjenere.

Chr. Nielsen (15) og Hustru Maren Sørensd.	)	1 Bæst, 1 Ko, 1 Ungnød, 2 Faar.
Niels Pedersen (12) og H. Maren Nielsdatter	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 1 Ungnød, 3 Faar, 1 Svin.
Jens Madsen (12) og H. Mette Pedersd.	)	} Forarmede.
Maren Nielsd. (13), Enke	)	
Chr. Sørensen (14) og Hustru	)	
	)	

Halds Tjenere.

Peder Nielsen (9) og H. Dorthe Christensd.	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 1 Kalv, 3 Faar, 1 Svin.
Povl Mørch (6 og 11) og H. Anne Christensd.	)	1 Bæst, 1 Ko, 2 Faar, 1 Svin.

Povl Nielsen (10), Datter Dorthé Povlsd.	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 1 Ungnød, 2 Faar.
Chr. Pedersen (10) og H. Karen Madsd.	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 1 Kalv, 1 Ungnød, 2 Faar, 1 Svin.
Jens Simonsen (7) og H. Maren Pedersd.	)	Forarmet.
Niels Madsen (8) og H. Margrete Nielsd.	)	1 Bæst, 1 Ko, 2 Faar.

Landtings Tjener.

Niels Pedersen (16) og H. Maren Christensd.	)	1 Bæst, 1 Ko, 1 Ungnød, 3 Faar, 1 Svin.
--	---	--

Herredsfogeden Jens Madsens Tjener.

Chr. Sørensen (17) og H. Anne Nielsd.	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 1 Kalv, 2 Faar.
--	---	---

Bregendal.

Chr. Nielsen og H. Maren Pedersd. 1 Kvinde Maren Rasmusd.	)	1 Bæst, 1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 2 Ungnødder, 5 Faar, 1 Svin.
---	---	--

Rytterbønder.

Vill Jensen (1) og H. Karen Mouritzd.	)	2 Bæster, 2 Køer, 1 Ungnød, 6 Faar, 1 Svin.
Jens Nielsen (2) og H. Margrete Andersd.	)	2 Bæster, 1 Ko, 2 Faar.
Jac. Pedersen (2) og H. Maren Christensd.	)	2 Bæster, 2 Køer, 5 Faar, 1 Svin.
Chr. Svendsen (3) og H. Maren Sørensd.	)	1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 2 Faar.
Jep Jensen (3) og H. Anne Jensd.	)	1 Plag i 3. Aar, 1 Ko, 2 Faar.
Jacob Hellind (4) og H. Maren Jacobsd.	)	1 Bæst, 1 Ko, 3 Faar.
Chr. Jacobsen (4), Ungkarl	)	2 Plage i 3. Aar, 1 Ko, 2 Faar.
Ib Sørensen (5), Ungkarl.	)	2 Bæster, 2 Køer, 1 Ungnød, 3 Faar.

Hertil kom Husfolkene i Byen med en samlet Besætning af 19 Faar.

Fly Bys samlede Besætning var da 21 Køer, 9 Unghøveder, 3 Kalve, 19 Bæster, 10 treaars Plage, 8 Svin og 70 Faar!

Som vi kan se af foranstaaende Liste, var Besætningerne paa Gaardene saa utroligt smaa, at man knap forstaar, hvorledes Folkene har kunnet drive Gaardene og opholde Livet. Ogsaa Rentekammeret har ofte været mistroisk overfor Præsternes Opgivelser. Saaledes ankes der over Meddelelserne om Hesteholdet i Antegnelser til Kop- og Kvægskatten 1687 (§ 43):

„Efterskrevne Bønder haver efter Præsternes Mandtaller ej videre af Hestekreaturer end 1 Fole — (her nævnes Bønder i en Mængde Sogne) — og som det synes meget ringe til at fortsætte deres Avling med, saa eragtes dog, at, omendskønt den ene Bonde hjælper den anden med sine Heste til at pløje Jorden, at de angivne Foler endelig maa have været Heste, i det mindste over 3 Aar gammel, og burde da at være betalt i Steden for 8 Sk. af Stykket 1 Mk.“

Hertil svarer Amtsforvalteren, Jacob Brochmand:

„Det er Sandhed udi sig selv, at manges fattige Bonde maa bruge sine Bæster, førend de engang kan blive 2 Aar gammel, ja, deres Køer udi Plov og Vogn ofte maa bruges, saa det er mere armeligt iblandt Bonden, end man skulde tro. Heriblandt er en ganske Del, som Anno 88 til Rytterhold er udlagt, og nu, om endelig skulde være, ej vilde imodtage den her fra Amtstuen udsendte Execution, og jeg paa de Tider kunde ej fordre videre end efter Præsternes Fortegnelser, jeg ej heller var beordret videre derefter at lade inquirere, maatte saa forholde mig efter Præstemandtallerne.“

Regeringen er som oftest ubønhørlig overfor Præstens og Amtsforvalterens Forsikringer. For Eksempel ved de ovenfor omtalte fattige i Vridsted og Fly Sogne, baade Karen Klemmesdatter i Aakjær, der hverken har „at bide eller brænde“, og Jens Madsen og Chr. Sørensens i Fly, der „ikke er en Haar bedre“; Rente-

kamret skriver, at de „angives af Præsterne at være forarmede og intet formaar at udgive, da, som de besidder Gaarde, kan de ej befries, men endnu vil tilsvares ialt 3 Rigsdaler“. Amtsforvalterens Overordnede, H. Justesen Ranch, (?) prøver at faa et Kompromis i Stand ved følgende sirlige Tilskrift: „Stilles ydmygst til Decision, om dette ikke vil søges hos Proprietarierne, i Fald Bonden skulde ikke formaa det selv at betale“, og Amtsforvalteren ytrer følgende ærgerlige Grynt: „Disse ere nogle arme Betlere, og skal vorde søgt, dog der intet er at bekomme“.

Den gamle Anders Paaske løfter Pegefingeren og bedyrer paa Latin, hvor fattigt og elendigt det staaer til i hans Sogne:

„Udi disse, nemmelig Vridsted og Fly Sogne, ere, per deum sanctissimum (o: ved den allerhelligste Gud), mange fattige og ganske forarmede Folk, formedelst Grødens Misvækst paa 2 Aars Tid, saa de fattes Korn til Føde og at besaa sin Jord med, haver intet at købe for, ikke heller ere de betroet hos andre, hvorfor mange af deres Agre bliver ikke saaet udi dette Aar. Jeg kan med Sandhed sige, at hvis Gud og høje Øvrighed ikke af Naade vil gøre Barmhjærtighed med fattige, fortrængte Undersaatter, og forlindre Skatterne noget, da bliver ikke alene disse Sogne, men endog saa mange andre ganske øde; thi det haver aldrig været saa hardt og elendigt med de fattige, som det nu er.“

1692 er det sidste Gang, den gamle Anders Paaske skriver Mandtaller, han er død faa Aar efter; men hans Svigersøn Jochum Sørensen (Bregnholm) fortsætter trolig i hans Spor. Han taler godt for de fattige i Fly i Mandtallet 1699:

„Jens Vistisen og Hustru, tvende gamle forarmede Husfolk, kan intet fortjene, ej heller har at betale med.

Birgitte Nielsdatter, en fattig Kvinde, ligger ved Sengen. Mette Nielsdatter, skrøbelig og elendig, betler sit Brød. Peder Nielsen, en fattig gammel Mand, som for mange Aar siden, for Armod og Skrøbeligheds Skyld, er kommen fra sin Gaard [det var Haugaard], har en skrøbelig og sengeliggende Hustru, kan ej fortjene Brødet til sig selv og hende. Jens Villumsen, en gammel afdanket Soldat, som lang Tid haver tjent Hans kgl. Majst., og udi den skaanske Krig er vorden meget hardt bleseret; sidder udi et Hus, og med en skrøbelig Hustru har armelig Tilstand; kan intet arbejde eller bruge nogen Haandværk. Inger Christensdatter, en gammel Kvinde, 70 Aar, og moksen blind, haver intet uden Armod. Chr. Sørensen Ilsø, en fattig gammel Mand paa nogle og 80 Aar, er husarm og sengeliggende, hans Hustru vanfør. Thyge Hansen, en fattig Krøbling, sidder udi et ringe Hus paa et Kirkebols Grund, haver stor Armod at drages med; haver ej videre til Ophold for sig og Hustru end hvis hun til dennem begge kan betle, og Godtfolk dennem i Jesu Navn meddele.“

Paa denne mørke Baggrund af Pest, Krig, Misvækst og dybeste Fattigdom skal dette Aarhundredes Historie skrives. (Fortsættes.)

Træk af Pastor N. P. Gjølbyes Liv.

Ved *Evald Tang Kristensen.*

FOR GODT OG VEL et halvt hundrede Aar siden havde de en Præst i *Estvad* og *Ronbjærg* ved Skive, der vist med Rette kan siges at have været en overordentlig tarvelig Præst. Han var nu saa ualmindelig doven, og alene af den Grund, men for Resten ogsaa af andre, maa han betegnes som aldeles umulig i sin Gjerning. At denne Mand blev befordret til et Præsteembede, maa betegnes som et stort Misgreb fra vedkommende Myndigheders Side, men hvordan det i det hele gik for sig med denne Kaldelse, er det vel nu ikke saa let at faa opklaret. De Dokumenter, der skulde kunne give nogen Vejledning eller et Fingerpeg i saa Henseende, har ikke været mig tilgængelige, og de Papirer, der handler om hans Afskedigelse fra Embedet, har jeg heller ikke haft Adgang til, idet saadanne ikke findes i Viborg Landsarkiv, hvortil de endnu ikke er blevne oversendte. Jeg har da i det væsentlige maattet ty til mundtlige Kilder. Disse Kilder, som jeg har øst af, maa i det hele betegnes som ret paalidelige; da mine Meddelere gennemgaaende har været Øjenvidner til det passerede. Den, jeg har faaet det sikreste Materiale af, er netop Eftermanden i Embedet, Hr. Pastor Bülow, der siden kom til Todbjærg som Præst, og hvor jeg besøgte ham. Af andre Kilder kan jeg ogsaa nævne Lærer Jensen i Aarslev, Redaktør Carl Hansen i Skive, Niels

Ottosen i Rønbjerg, Rasmus Madsen, der er konfirmeret af paagjældende Præst, Vilhelm Christensen og endnu flere.

Den Mand, her er Tale om, var født i Viborg den 3. Januar 1816. Hans Forældre var Kjøbmand der i Byen *Peter Gjølbye*¹⁾ og *Else Elisabeth Blegvad*, der stammede fra Mariager. Han fik i Daaben Navnet *Niels Peter*. Desuden havde Kjøbmanden Sønnen *Hans Nicolaus*, der var født d. 9. November 1819 og døde som Barn d. 12. November 1821, samt Datteren *Ane Marie Kirstine*, født d. 17. Oktober 1821. Hun blev d. 20. December 1851 gift med Carl Neckelmann, Landsoverretsprokurator i Viborg, som døde den 15. September 1905. Hun selv døde kort efter, nemlig d. 3. Februar 1908. De havde ikke mindre end 7 Børn, der sagtens endnu er levende.

Niels Peter Gjølbye, som jeg her vil fortælle noget om, blev konfirmeret med mg. i Kundskab og Opførsel og bestemtes da til den gejstlige Stand. Han gik i *Viborg* Latinskole, blev Student 1834, altsaa i en ret ung Alder, og derefter theologisk Kandidat i 1840. I dette er der altsaa slet ikke noget usædvanligt. Men fra den Tid af udviklede sig sagtens hans Særheder. Indtil 1859, altsaa i hele 19 Aar, levede han nu i *Kjøbenhavn*, men jeg kan intet oplyse om, hvordan han der tilbragte sin Tid. I *Fr. Barfods* „Danmarks Gejstlighed“ staar der, at han var Privatlærer i *Kjøbenhavn*. I *Kjøbenhavns Vejviser* finder jeg ham i dette Tidsrum opført 3 Gange, og han kaldes da stadig Cand. theol., men der siges intet om hans Virksomhed. 1845 bor han paa Østergade 57, i 1850 paa Østervold 485 og i 1859 i Sophiesminde paa Værnedamsvej. Det ser

---

¹⁾ Maaske en Broder til Præsten i Dalsgaard (Taarup-Kvols) Niels Gjølbye og de saa Søønner af Graveren N. P. B. Gj.

ud, som disse 19 Aar har været noget skjæbnesvangre for Manden, og han kan sikkert ikke som Privatlærer have forsørget sig selv uden maaske i Førstningen, da han var yngre og mere arbejdsom, men senere maa hans Lærervirksomhed nok være ophørt, og jeg antager da, at hans Søster og hendes Mand i Viborg maa have ydet ham deres Støtte, og sagtens har de ogsaa ret kraftig opfordret ham til at søge Embede og ønsket at faa ham bort fra Hovedstaden, hvor han allerede i længere Tid maa have gjort Dagen til Nat og Natten til Dag og i det hele ført et ret enestaaende Dagdriverliv. Men Svogeren maa vel ogsaa have gjort sin Indflydelse gjældende paa højere Steder. At han ikke fik Embede, inden han var 43 Aar, var i den Tid ikke saa særlig mærkeligt; men ret underligt og aldeles ikke anbefalende for Manden var det dog, at han ikke havde søgt at faa et andet midlertidigt Levebrød i Statens Tjeneste, f. Eks. som Adjunkt ved en Latinskole.

Endelig i 1859 blev han saa kaldet til Præst i *Estvad* og *Rønbjærg* ved Skive. Hvis han nu havde kunnet tage sig sammen, vilde han have kunnet føre en ret god Tilværelse i Estvad, hvor Forholdene helt vel kunde passe for en Mand, der ikke særlig udmærkede sig ved Aandsgaver, da man der sikkert ikke gjorde overvættes store Fordringer til sin Præst og ret vel kunde finde sig i en hel Del samt taale en god Del Forsømmelse fra hans Side. Men han gjorde det for galt og brød sig aldeles ikke om at være noget for sin Menighed, ligesom han og forsømte sine Embedspligter i allerhøjeste Grad. I de fem Aar, han var der, gjaldt det for ham blot om at pleje sin Dovenskab. Man kan dog næsten ikke faa sig selv til at tro, at det var saa galt med ham, som talrige paa-lidelige Folk og Øjenvidner har berettet det for mig,

men yderst daarligt var det dog sikkert alligevel. Jeg skal nu meddele noget i det følgende af, hvad jeg har hørt om denne i høj Grad forsømmelige Præst. Man kunde med Grund have ventet, da han havde faaet sig indrettet i Præstegaarden, at han i alt Fald i Førstningen vilde have været lidt arbejdsom og taget sig lidt af Menigheden, men han var fra første Færd fuldstændig lad og ligegyldig.

Sin gamle Moder fik han bragt op til sig, og det var vel Meningen, at de skulde have været noget for hinanden. Hun var den Gang en meget gammel Kone, og saa var hun der det meste af en Sommer, men kunde ikke finde sig i Forholdene, blev kjed af at være der og flyttede tilbage til Svigersønnen i Viborg. Sønnen var en ensom Mand og kunde sikkert ikke være noget for Moderen. Han fæstede sig nok to Piger, en Kokkepige og en Stuepige, og det var jo godt nok. Stuepigen var en Gaardmandsdatter fra Estvad eller Omegnen og var en meget kjøn Pige. Saa en Dag friede han til hende, og derved blev hun saa forskrækket, at hun løb hjem til sin Moder og sagde, da hun kom ind: „Moder, hvad skal a gjøre? æ Præst vil have mig til Kone“. Hvad Moderen svarede, vides ikke, men hun har vel sagtens raadet Datteren fra at sige Ja, i alt Fald blev det ikke til noget med det Giftermaal. Forøvrigt skildres Præsten af Folk, der kan huske ham, som en meget smuk Mand af Udseende.

Han anskaffede sig ogsaa en Ridehest, som han kunde ride paa, naar han skulde til Rønbjærg i Embedsforretning. Men en Søndag, da han vilde tage sig en Lysttur og kom i Nærheden af *Flynderso Mølle*, slog Hesten ham af, og den kom galopperende tilbage til Præstegaarden uden Præst. Man skulde nu ud at lede efter ham og fandt ham da liggende i Vej-

grøften med et meget beskadiget Ben. Han maatte saa et Par Maaneder ligge under Lægebehandling, og siden gik han altid ved en Stok. Om det saa var inde i hans egen Stue, saa gik han der og støttede sig ved Stokken. Han gik siden aldrig paa Prædikestolen og var ikke til at bevæge til det, skjøndt man tidt opfordrede ham dertil. Naar Folk talte med ham om, at det var mest passende for ham at staa paa Stolen og prædike, og de gjerne vilde have ham til at gaa derop, svarede han, at han ikke turde, for den kunde ikke bære ham. Man fik nu Sogneforstanderskabet kaldt til for at gjøre ham Forestillinger, og en af dem, der hed Emanuel Christensen og var en meget svær Mand, gik selv op paa den og traadte haardt i den. Saa sagde han: „Véd De hvad, Hr. Pastor, naar Stolen kan bære mig, saa kan den ogsaa bære Dem“. Han vejede jo adskillige Lispund mere end Præsten. Men det hjalp ikke, hvad Folk sagde, han vilde nu engang ikke derop. Det sidste Par Aar stod han altid i Korsdøren og holdt sin Prædiken. For Resten var hans Prædikener saa korte som vel mulig. Naar han havde sagt en halv Snes Ord, saa begyndte han at rømme sig og sige: Hm, hm, hm, og saa gik det kun saa smaat videre, indtil han fik sagt Amen. Et Øjenvidne fortalte mig, at han selv havde hørt en saadan Prædiken. Manden kunde nu egentlig slet ikke prædike og gjorde sig heller ingen Ulejlighed med at lære det.

Men det allergaleste var dog, at han var saa umaadelig uakkurat med Tiden. Naar han havde bestemt det og det Klokkeslæt til Gudstjenestens Begyndelse eller til en Begravelse eller en Barnedaab eller et Bryllup, saa maatte man gjerne vente en 2—3 Timer efter ham, og somme Tider kom han slet ikke til Kirken, naar der skulde være Gudstjeneste.

Var det en Søndag, der kom en Del Folk til Kir-

ken for at høre ham, saa kom han slet ikke, og naar han endelig en Søndag kom i Tanker om at ville prædike, saa var Folk blevne saa kjede af at vente, at de var gaaede hjem igjen, naar han endelig kom. Af Natmandsfolkene¹⁾, som der den Gang ikke var saa faa af i Rønbjærg, blev der dog gjerne enkelte tilbage, for de sagde: „De er rele nok en Skam, te æ Præjst skal sto aa præjk for en tom Kjærk, vi mo ind aa hører, om han kan hans Læjjs“.

Naar Folk havde ventet allerlængst efter ham, kom der Afbud, og saa kunde de gaa hjem igjen. Det hed sig, at Præstens røde Hoppe prædikede i Rønbjærg, og dermed mentes jo, at Karlen kom ridende dertil med Afbud. Bønderne mente, at hvis han var bleven Præst i Amerika, saa kunde Tiden have passet bedre for ham, da „de har Nat der, naar vi andre har Dag“. Han var nemlig kommen i Vane med at sove om Dagen og vaage om Natten. Han plejede at drikke sin Morgenkaffe om Eftermiddagen Kl. 5, 6, spise til Middag ved Midnat osv., og Sognefolkene traf ham sikrest henimod andres Sengetid. De Mænd, der skulde betale Tiende til ham, foretrak at lade sig pante fremfor at løbe forgjæves til Præstegaarden, og han gav gjerne Avdients i Sengen. Han sov hele Dagen, naar han ikke absolut skulde op, og saa gik han hele Natten og nyslede, for han bestilte ikke noget alligevel. Naar Folk kom med deres Skudsmaalsbøger og skulde have dem ført til Til- og Afgang, beholdt han dem, og alle Sporene førte ind i Hulen, men ingen ud af den, for Sagen var, at det for ham var en hel Nats Arbejde at skrive to Linjer i en Bog, saa utrolig doven var han. Præsten lovede de ulykkelige Karle og

1) I den Tid holdt mange af Kjæltringerne til i Rønbjærg og havde Smaahytter der at bo i. Nogle af dem findes der vel endnu.

Piger i alle fem Aar at skrive paa deres Bøger med det første, men gjorde det ikke, og Eftermanden fandt 120 slige Bøger efter ham, det har han selv fortalt mig. Det var ogsaa særdeles vanskeligt at faa en død begravet, da han helst vilde have samlet en 3—4 Lig for at gjøre det af paa én Gang. Da en Mand en Dag kom til ham for at bestille en Begravelse, svarede han: „Ja, det har jeg nu ingen Tid til, De faar at vente, min gode Mand, indtil De faar nogle flere“.

At faa et Barn døbt af ham var ogsaa meget vanskeligt, for han kom sædvanlig kun til Annexet for Offerets Skyld, og paa de tre store Højtider kom han der i Regelen, men dog ikke altid. Det var saa stundum ved Solnedgang. Selv i Hovedkirken skal han til sidst have forsømt 18 Søndage i Træk. Forretningsordenen om Søndagen til Førsttjeneste var den, at Degnen meldte sig i Præstegaarden Kl. 12 (Tjenesten skulde jo have begyndt Kl. 10). Pigen gik ind og meldte, at nu var Degnen her. „Giv ham en Snaps!“ lød Ordren fra Præsten i Sengen. Kl. 1, 2 kom Degnen igjen og meldte sig og modtog hver Gang en Snaps. Endelig blev Præsten enig med sig selv om, at han var for daarlig den Dag til at komme i Kirken. Saa kom der Afbud til de faa enfoldige Sjæle, der havde staaet og ventet ved Kirken. Paa den Maade blev Degnen lidt efter lidt fordrukken, da han gik og smagte vel meget paa de vaade Varer, naar han saadan gik og frøs. For Resten har Folk været enige om at give ham det Skudsmaal, at han var en meget dygtig Lærer. Han hed *Visti Sorensen*¹⁾, kom fra Hvidbjærg i Salling til Estvad og var en Mand i sin

¹⁾ Hans Formand i Embedet var vistnok *Laurits Klausen Kjær*, der var født i *Jels*, Haderslev Amt, og døde den 27. Februar 1863 af Alderdomssvaghed i Estvad, hvor han havde sit Opholdssted.

allerbedste Alder. Hans Hustru hed *Dorte Katrine Sørensdatter*. Deres ældste Søn, *Søren Vistisen*, var født 1844 i *Hvidbjærg*, men døde som Barn. En anden Søn af samme Navn fødtes 1851 og en tredje, der fødtes 1858 i *Estvad*, da Moderen var 42 Aar, blev opkaldt efter Præsten, Gjølbys Formand¹⁾, og fik Navnet *Niels Peter Cruusberg Sørensen*. De havde desuden flere andre Børn.

Der fortælles allehaande om, hvordan det gik til, at V. Sørensen fik sin Afsked fra Embedet, endnu mens Gjølbye var der som Præst. Men alle er enige om at bevidne, at han var Skyld i Sørensens Afskedigelse. En af mine Meddelere fortæller saaledes:

Det var en Juledag, Præsten kom for sent som sædvanlig. Degnen havde gaaet omkring i Byen imens og smagt paa Folks Julebrændevin og var da bleven lidt omtaaget. Da de skulde nu til at begynde med Tjenesten, vilde Præsten have Messeklæderne paa, og da Degnen saa havde hjulpet ham i Messehagelen, drejede han ham om imod Menigheden og sagde: „Der kan I nu se ham, den Kjæltring!“

En anden har fortalt saadan: Da Degnen skulde til at læse Slutningsbønnen i Korsdøren, var det blevet saa mørkt, at han kunde ikke se. Saa stod han der i Døren og hakkede i det, for han kunde ikke huske Bønnen uden ad. Da falder det ham ind at sige: „Da er ogsaa Fanden i det, at han kan ikke blive færdig, mens vi kan se!“

En tredje Meddeler, nemlig *Rasmus Madsen*, der i sin Tid var bleven konfirmeret af Præsten, har meget udførlig fortalt mig om Sagen, og hans Udsagn lyder allermost trolig. I Vinteren 1863—64 var Præ-

¹⁾ Hr. Niels Peter Cruusberg var der som Præst fra d. 18. Maj 1851 til d. 24. Oktbr. 1859. Han flyttede da til *Tværsted*, men havde forud været Skolelærer i *Hundie* paa Sjælland.

sten kun i Kirken to Gange. Der var meget for Folk at tænke paa med Hensyn til Fædrelandet og dets Skjæbne. Men Præsten havde ingen Bekymring for det, og han syntes vel, at Folk fik nok at høre alligevel, saa han havde ikke nødig at komme i Kirken og fortælle dem noget om Guds Ords Betydning. Han havde rigtignok bestemt, at han vilde have prædikedet første Juledag, men saa var Dagene vel korte paa den Tid af Aaret til at holde Gudstjeneste Klokkeren fire, og derfor lod han det ogsaa være. Men anden Juledag skulde der to Børn i Kirke, og det var da ikke saa nemt for den stakkels Præst at blive hjemme. Han kom da endelig ogsaa, den Gang det begyndte at blive mørkt, men nu havde den sølle Degn gaaet og ventet paa ham hele Eftermiddagen, og da han jo skulde have én Ting at fordrive Tiden med, saa var han gaaet en lille Tur hen til Kromanden, som boede tæt ved Kirken. Her kom han til at drikke til Pægls med nogle andre fornuftige Mænd, som var gaaede efter at ville i Kirke. Da saa Præsten kom, var den stakkels Degn bleven hvad man kalder plakatfuld, og det opdagede Præsten jo straks. Han vilde da ikke sige ham, hvad Salmer der skulde synges, men Degnen var ikke raadvild, han valgte selv en Salme og begyndte at synge den det bedste, han kunde. Men der var ingen af de forsamlede, som stemte i med ham, for de vidste ikke, hvad Nummer Salmen havde, og da han nu havde sunget lidt, og det ikke blev til mere, kom han i Tanker om, at Folkene ikke sang, fordi det var temmelig mørkt. Han gik da op til Præsten, som stod for Alteret, og sagde til ham: „Vi maa have Lys, for Menigheden kan min Salighed ikke se at synge“. Derpaa tog han begge Alterlys, et i hver Haand, og gik nu op og ned ad Kirkegulvet og sang, imens han lod Præsten staa i Mørke. Denne blev

snart kjed af det og vilde nu vise, at han var den overordnede, hvorfor han fik et Par Mænd til at trække Degnen ud. Men saa var der ingen, der vilde føre Sangen, og da begyndte to Natmandsfolk, der stod nede ved Kirkedøren, at smaasnakke med hverandre. Den ene siger til den anden: „Stem do op, Abraham, for a véd rele nok, do kan“. Han begyndte da at synge, og nu blev Tjenesten snart sluttet.

Saa hengik der en Tid, uden at der hændtes noget videre mærkeligt, af den Grund, at der ingen Guds-tjeneste var fra anden Juledag til Konfirmations-Søndag. Den Dag var vi Konfirmander ordrede til at møde ved Kirken Klokken ti, men Præsten kom ikke før Klokken ét. Vi morede os med at lege Hund efter Hare rundt om Kirken, og vi var lige glade, enten Præsten kom eller ej. Folkene, der var forsamlede ved Kirken, undrede sig over os, og en Gang imellem sagde de: „Man maa nok sige, at ligesom Herren er, saa følger hans Svende“. Det var en stor Sandhed, for vi var ikke anstændige, men Præsten havde heller aldrig talt med os om at være det. Vi blev da endelig konfirmerede, og næste Søndag var vi til Alters. Det var den sidste Søndag, Præsten kom i Kirken. Den 24. April fik Degnen hans Afsked uden Pension, og sidst i Maj fik Præsten ligeledes hans Afsked, men med Pension. Saadan skiltes disse to hæderlige Mænd ved deres Embeder i Estvad. Degnen vilde Folkene gjerne have beholdt, for han var god nok til at lære Børnene; men han havde forset sig saa meget, at det ikke kunde nytte, de gav Ansøgning ind om at beholde ham. Det var nemlig ikke nok med, at han havde baaret sig galt ad i Kirken, da han løb op og ned ad Kirkegulvet med Alterlysene, men han havde ogsaa givet sig i Svirelag med Soldaterne, som kom til Estvad. Det var en Aften i Marts

Maaned, der kom en hundrede danske Soldater og blev indkvarterede i Byen, og paa Møllen lidt udenfor samme laa Hovedvagten. En Aften, da Degnen havde faaet sig en lille Rus, kom han ind der i Møllen og kom straks i Svirelag med to Ryttere, der nylig havde faaet deres Feltflaske fyldt med Brændevin. De fik nu Degnen stillet an midt imellem sig og begyndte saa smaat at lugte til Flasken. Degnen, der som sagt var lidt beruset, før han kom, blev snart helt fuld, og saa begyndte de at drive Spot med ham. Den ene snakkede op med ham om, at han vilde have hans Datter, og talte svært op med ham om det. Den anden tog Tollen af sin Feltflaske, sved den i Lyset og sværtede dermed Degnen i Ansigtet, saa han blev ganske sort. Endelig tog de et Stykke Kridt og overmalede hans Klæder med Ordener, saa han komplet kom til at ligne en Fastelavnsnar. Nu tog de et Spejl frem og lod ham se, hvor smuk han var bleven. Da han nu fik sig selv at se der i Spejlet, var det først, han mærkede, at de vilde drive Spot med ham, og saa blev han vred og vilde nu vise de to modige Ryttere, hvem det var, de havde drevet Løjer med. Han vilde nemlig melde dem til Løjtnanten, som opholdt sig i et Gjesteværelse der i Møllen. Han fik den Soldats Navn at vide, der havde sværtet ham i Ansigtet og udstafferet ham med de mange Hæderstegn, og saa gik han hen og pikkede høfligt paa Døren til Løjtnantens Værelse. „Kom ind!“ sagde Løjtnanten med haard Stemme, og Degnen aabnede sagte Døren, men da Løjtnanten fik det sorte Ansigt at se, blev han forskrækket og var nær sprungen ud af Vinduet. Han besindede sig dog og befalede nu Soldaterne at transportere Degnen ud, og et Par af dem ledsagede ham hjem. Dagen efter skrev Løjtnanten til Provsten og berettede ham hele Degnens Opførsel i Møllen, hvor-

paa Provsten skrev et Brev til Præsten i Estvad, som han skulde lade oplæse for Degnen. Det Brev lød paa, at hvis Degnen ikke forbedrede sig inden to Maaneder fra Dato, vilde han øjeblikkelig blive afskediget. Men Præsten, der var ligegyldig med alting, var ogsaa ligeglad med dette og beholdt Brevet, til Tiden var udløben, som den stakkels Degn skulde have at forbedre sig i. Da han nu ingen Forbedring havde gjort, fik han pludselig sin Afsked fra Embedet. Beboerne havde næsten i to Aar forgjæves søgt om at faa Præsten afsat, uden at det kunde lykkes for dem; men da nu Degnen havde faaet sin Afsked, tog han fat paa Sagen imod Præsten. „Har han forvoldt, at jeg er kommen fra Embedet“, sagde Degnen, „saa skal jeg være ham Mand for, at han snart skal komme til at gaa samme Vej“. Han skrev nu en Klage over Præsten og fik to af Sognemændene til at underskrive den, sendte den dernæst til Kjøbenhavn og havde den Glæde, at der en tre Uger efter kom Bud til Præsten, at han skulde komme derover. Da han kom tilbage, var han ogsaa afskediget fra Embedet med det samme“.

Saa vidt Rasmus Madsen. Om hans Beretning i et og alt er helt paalidelig, tør jeg dog ikke indestaa for. Jeg har talt med en af Klagerne over Præsten, nemlig *Niels Ottosen* i Rønbybjerg, og han fortæller følgende:

„En Dag kom a til Præstegaarden og vilde betale min Tiende. Saa gik a ind i Kjøkkenet. „Er Præsten oppe?“ sagde a til Pigen. „Nej“, svarte hun, og det kunde a nok tænke, for han kom aldrig op inden Klokken halvfem om Eftermiddagen. „A skulde af med nogle Penge“, sagde a saa, for a vidste, det var det eneste, der kunde hjælpe. Pigen gik saa ind til ham og kom igjen. Ja, om en Timestid kunde a faa

ham i Tale. „Nej, saa længe vil a ikke vente“. Saa gik hun igjen. Ja, nu skulde han snart komme.

Endelig kom a ind. „Naa, Niels Ottosen“, siger han saa, „De var jo Hovedmanden for den Klage, der er indgiven over mig“.

— „Nej, a er ikke mere Hovedmand end nogen af de andre“.

„Jo, De stod først paa Listen; hvad har De at beklage Dem over?“

— „Ja, synes De, det ligner efter noget at vare til Skriftemaal og Altergang Klokken ni og saa ikke komme inden Klokken to, halvtre?“

„Ja—a, De skal huske paa, jeg er en svag Mand“.

— „Synes De saa, at det er passende, at Koner, der har smaa Børn hjemme, skal staa saadan ved Kirken og fryse, til det behager Dem at komme?“

„Jaja, nu skal De have en Bid Brød og et Glas Vin“.

„Nej, a har faaet Vin og Brød nok ved Dem i Dag“.

„Nu skal det nok blive bedre“.

— „Ja, naar det gjør det, saa kan vi ogsaa leve i god Forstaaelse, der er ingen Ting, a hellere vil, men der er altfor mange, der lider under dether. Nu maa De have Farvel!“ og dermed gik saa Niels Ottosen. Efter den Tid blev det en Smule bedre med ham, men det gik dog altid et Par Timer over Tiden, inden han kom.

Hans Eftermand Pastor Bülow har fortalt mig følgende om hans Afskedigelse, og han kan jo ikke betegnes anderledes end en aldeles paalidelig Kilde:

„Forpagteren paa *Estvadgaard* vilde have sit Barn døbt en Søgnedags Eftermiddag og overlod Præsten selv at bestemme Tiden, men truede med, at hvis han ikke mødte akkurat saa lod han indrykke en Klage

over ham i Bladet „Fædrelandet“. Gjølbye smølede som sædvanlig, og saa skrev Forpagteren et skarpt Indlæg og sendte Provst *P. J. Botcher* det med den Bemærkning, at hvis Præsten ikke inden otte Dage blev suspenderet, saa sendte han Stykket ind til et kjøbenhavnsk Blad. Provsten var heller ikke skaanet i bemeldte Stykke. Saa kom Provsten og suspenderede straks Gjølbye.

Bøtcher kendte ham helt vel fra Viborg, da de begge gik i Latinskolen, og B. boede netop i hans Forældres Hus. Han vilde ogsaa helst have ham til at sidde de fem Aar i Kaldet, for at han kunde faa Pension, derfor var han saa slidsindet med Hensyn til Klagerne over ham.“

Gj. fik da ogsaa Pension. Bülow betalte ham den al den Tid, han var i Estvad, det fortalte han mig, og desuden fik Gj. af Staten 600 Kr. aarlig. I Rigsdagen vilde de tage disse 600 Kr. fra ham, men med Nattoget kom han til Distriktslægen og bad denné udstede en Attest for, at han var gal. En saadan havde han selv forfattet og bragte den med. Lægen syntes ikke, at han var saa *helt* gal, men Præsten forsikrede, at det var ikke let at sige, *hvor* gal han var. Han fik saa en Attest og salverede dermed de 600 Kr., han fik i Pension af Statskassen. Pastor Bülow føjede til: „Om han ogsaa kom for sildig til sin Begravelse, véd jeg ikke, men det er troligt nok. En Særling var han, og dette var ham vel medfødt tillige med den store melankolske Næse.“

Hvorledes Eftermanden skulde blive af med ham var et almindeligt Problem, der beskjæftigede mange, for han var ikke nem at flytte. Støj og Uro holdt han ikke af, og det gik, som man tænkte, Præsten forblev i sin Rede og skjældte oven i Kjøbet Eftermanden ud, da han foreslog ham at rejse sin Vej. I lang

Tid var det ikke Bülow muligt at faa ham i Tale, for naar B. gik i Seng, stod Gj. op, og naar Gj. stod op, gik B. i Seng. Men endelig skulde der gjøres Alvor af Sagen, og saa blev Væggen til hans Soveværelse slaet ind med stort Rabalder.

Gjølbye flyttede saa til Viborg og tilbragte der Resten af sit Liv, hele en og tyve Aar. Endnu vil jeg dog fremdrage et Par Træk fra hans Liv i Estvad.

Paa Grund af Natteuroen og det underlige Liv, han førte, løb hans Tjenestefolk tit deres Vej og maatte da i Regelen miste Lønnen. De, der sagsøgte ham, tabte næsten altid deres Sag, da han var god til at skrive Indlæg. En Dag var han bleven forladt af alle sine Folk. Heste, Køer osv. stod og sultede og tørstede, men Præsten blev meget opbragt, da et medlidende Menneske vovede at forstyrre hans Søvn midt paa Dagen og spørge om Tilladelse til at slippe Dyrene ud. Morsomt var det, naar Præsten skulde møde i Retten eller kjøre med Posten, for det skete altid efter Ordet: Alle gode Gange er tre, den fjerde skal det være. Første Gang kom han et Par Timer for sent, anden Gang kun én Time, og tredje eller fjerde Gang lykkedes det at komme tidsnok, men da var Hestene ogsaa nær ved at styrte, inden han kom til Skive.

En Gang skulde der være stort Bryllup i Estvad, og da Brudens Fader kom til Præsten og bestilte Vielsen, bad han ham mindelig om at møde til Tiden, for det var i de korte Dage, og det var dem meget om at gjøre at komme hjem fra Kirken inden Aften. Præsten lovede det, og alle Bryllupsfolkene mødte, men maatte som sædvanlig vente paa Præsten. Der blev saa sendt Bud ned til ham, om han nu vilde komme, for Folkene ventede. Ja, han skulde straks komme. Men der gik en god Tid hen, og det var lige

nær. Saa siger Jens Dalum¹⁾, som var med: „Da skal a“, som han kunde bande, „hente ham!“ Han gaar saa ned i Præstegaarden og kommer ind. Præsten laa som sædvanlig i Sengen. „Nu vilde vi gjerne bede Dem om at komme, Hr. Pastor“, siger Jens, „og det skal være straks“, lagde han til med Eftertryk. Jens Dalum var meget skeløjet og gik i en Kalveskindsvest af en broget Kalv, saa ham var Præsten bange for. „Jaja, nu skal jeg lige tage Præstekjolen paa, gaa De nu bare“. — „Nej, a gaar ikke herfra, inden De følger med“. Præsten vilde saa gjenne ham ud, men Jens Dalum slog i Bordet for ham og blev ved at sige, at han gik ikke af Stuen, inden Præsten fulgte med. Saa maatte han ind og have Kjolen paa, og Jens drev ham forved sig op til Kirken. „Saa I, a fik ham lige godt med mig“, sagde han saa til de andre.

Redaktør *C. Hansen* har fortalt noget lignende om den Brudfærd, men lidt udførligere. Det var Povl Jensen i Lundhede og hans Broder Niels, der begge blev gift den samme Dag, saa der var en overmaade stor Bryllupsskare, det var nemlig rige og ansete Folk. De kom til Estvad Kirke, men den tossede Præst, som de jo kaldte ham, kom ikke, og de ventede længe. Endelig blev Degnen sendt ned til Præstegaarden for at minde ham om at komme. Men det hjalp ikke. Da traadte Jens Dalum frem og svor paa, at han nok skulde hente ham. Han var en høj, skjægget og skeløjet Karl i Spejlskinds Bukser og gul Kalveskinds Vest, for han var jo pyntet til Bryllupsstadsen. De fleste var lidt bange for, at han heller ikke skulde faa noget Held af sin Gang. Jens kom ind i Præstegaarden og forrettede sit Ærinde og satte vel sagtens og-

---

¹⁾ Denne Jens Dalum har jeg godt kjendt og besøgt ham i hans Hjem. Han boede i et Hus nord for Fly By.

saa en Trumf paa. „Ja, nu skal jeg snart komme“, sagde Præsten. „Nej, den Snak nytter ikke, det skal Pinedød være med det samme“, sagde Jens Dalum og satte et bistert Ansigt op. Da han kom med ham, sagde han: „Ka I si, te a ka bowt æ Swend!“ og saa klukkede det i ham. Hr. Gjølbbye gjorde snart Ende paa den Brudevielse. Han tog det saadan i det store og holdt en Tale, der lød saadan: „Hæ hæ hm, det er en glædelig Dag i Dag, hæ hæ hm, at to unge Par skal forenes i Dag, hæ hæ hm! De har nok af baade Guld og Sølv, hæ hæ hm, og dertil Forstand til at bruge det.“

Den Bryllupsfærd glemte Folk ikke lige straks. Povl Jensen boede i Lundhede lige til 1884, da han gjorde en stor Fallit, saa det ikke lod til, at Præstens Ord om den gode Forstand til at bruge Pengene kom til at passe. Broderen Niels Jensen gik helt fra Gaarden, og en hel Del andre af Slægt og Venner rev Fallitten med sig eller satte dem i Bagstand for mange Aar.

C. Hansen følger til: Præstens Klage over Degnen lød paa, at han drak sig fuld og bandede i Kirken, og Degnen lod sin Klage gaa forbi Provsten og lige til Biskoppen. Han blev ved at bo i Estvad og døde sidst i Halvfjerdserne. De var til sidst paa Fattigvæsenet, og i mange Aar boede hun i Kjældereren under Hotel Royal.

Endnu finder jeg Anledning til at bemærke angaaende Præstens Gjerning, at det ser ud, som han ikke forsømte at møde, naar Børn skulde konfirmeres. Dette gik altid sin regelmæssige Gang. Men kun faa blev konfirmerede i hans Tid. 1860 holdtes Konfirmationen dog først 3. Søndag efter Paaske, og da var der kun 6 Konfirmanter, mens der Aaret forud var 21. 1861 var der 9, 1862: 10 og 1863:

10, men 1864: 16. Maaske nogle har gaaet anden Steds til Præst.

Vi skal nu til at se lidt paa, hvordan Tiden skred for gutten Gjølbye, da han var bleven afskediget og flyttet til Viborg, hans Barndomshjem. Han levede endnu i over 20 Aar, for han kom jo fra Embedet i sin allerbedste Alder. Men ikke det allermindste tyder paa, at han optog nogen som helst Virksomhed eller udrettede det allermindste til det almene Bedste, hans Evner blev aldeles ikke brugte til noget som helst, og man kan dog ikke frakjende ham, at han var ret velbegavet, særlig i juridisk Henseende. Men goldt var hans Liv, og goldt blev det ved at være. Han har ikke sat sig et eneste Mærke i sit Folk, og da han ikke har haft Spor af Arbejdskraft eller Arbejdslyst, kan man ikke undlade at opstille det store Gaadespørgsmaal: Hvad skulde den Mand dog leve saa længe for i Verden, og hvorfor skulde saa mange lide under hans Træghed? Ja, hertil vil jeg blot svare: Han kan staa for os som et meget afskrækkende Eksempel.

Jeg maa nu gaa over til at omtale hans Liv i Viborg i de sidste 20 Aar. Her maa jeg i det hele taget holde mig til, hvad den gamle Vilhelm Christensen, der endnu lever, har fortalt mig om den Tid. Han var et Byesbarn af Gjølbye og var i alle de Aar hans Medhjælper og Raadgiver, naar der skulde tages Bestemmelse om et og andet, der laa udenfor det daglige, og hans Ord maa for mig staa til Troende.

Inden jeg lader V. Chr. fortælle herom, vil jeg dog lade ham udtale sig om, hvad *han* véd om Præstens og Degnens Afskedigelse:

„Det var en Juledag, der skulde være Gudstjeneste i *Estrad* Kirke. Menigheden var samlet, men Præsten kom ikke. De sad i Stolene og ventede og ven-

tede, og Degnen gik op og ned ad Kirkegulvet. Da slap det ud af ham: „Det er da ogsaa Fandens, saa længe vi skal vente efter den Præst“. Da kommer Præsten ind ad Døren lige bag efter ham og hører det, og saa var Degnen færdig, for Præsten skrev en Klage over ham, hvori han naturligtvis anførte, at Degnen havde bandet i Kirken. Degnen var vist nok lidt beruset, skjøndt jeg aldrig har set ham fuld, han drak i det hele ikke hjemme. Folk ynkedes over Degnen, da han havde en 5, 6 Børn og ikke fik nogen Pension. Et Par Aar efter at Gj. var kommen fra Embedet, fik Ejeren af Estvadgaard og Pastor Bülow og nogle af de bedre stillede Beboere udvirket, at Sørensen fik Pension. Han var en rigtig rar Mand og godt lidt af Beboerne. Nogle Aar efter at Konen var død, og Børnene var komne ud i Verden, traf jeg ham en Dag gaaende paa Landevejen henne ved Kjærgaardsholm. Han saa meget godt ud og var pænt paaklædt. Jeg tænkte mig, at han vistnok var Huslærer eller Hjælpelærer der i Nærheden.

Hvad nu Præsten angik, saa skrev Sørensen en Klage over hans Embedsførelse, og den fik en Masse Underskrifter, vist henved to hundrede. Den gik saa til Provsten i Sevel. Han skrev nu til Gjølbys. Gj. har selv sagt det til mig, og i Brevet stod, at han vilde raade ham til straks at søge sin Afsked med Pension, da Klagen var saadan, at den ikke var til at staa imod. Han vilde saa holde Klagen tilbage saa længe og ikke sende den videre til Biskop og Ministerium, hvortil den egentlig var stilet. Præsten fulgte Raadet og fik sin Afsked. Provsten havde ogsaa i Brevet betonet, at han jo var Invalid, og det anførte han, saa Gj. fik Pension baade af Embedet og af Statskassen.

Da nu Gj. var flyttet til Viborg, boede han en

Tid lang hos Søsteren. Men hun kunde ingen Piger have for ham, de kunde ikke lave Maden god nok til ham. Han smed baade Tallerkener og Kopper hen i Enden af dem, naar de gik ud igjen fra ham. Han var nu ogsaa ret en Fraadser, for han lagde lige saa meget Smør paa Brødet, som det var tykt, og saa lige saa meget Ost ovenpaa som Smør og Brød tilsammen.

Han fik saa Logi ude i Byen. Først kom han til at bo i *Gravene*, og der lærte jeg ham at kjende. Han havde ingen Pige, men lejede en Kone til at varte sig op og gaa Ærinder for sig. Hun kom to Gange om Dagen, nemlig Klokken ti om Formiddagen og Klokken seks om Eftermiddagen, og saa redte hun hans Seng. Saa lavede hun ogsaa hans Aftensmad, eller hvad man skal kalde det, for han vaagede jo om Natten og sov om Dagen. Han vilde saa gjerne have stegt Flæsk og Kartofler, og naar hun saa lavede det til Klokken seks og gik ind og sagde: „Naa, Hr. Pastor, nu er Maden færdig“, saa svarede han jævnligen der inde i Sengen: „Jeg har min Sandten ingen Appetit endnu, jeg skal ringe paa min Klokke, naar jeg vil have det“. Men saa kunde hun blive siddende derude i Kjøkkenet ved Komfuret, til Klokken blev elleve, og han endelig fik Appetit. Det døjede hun jo svært med, og naar hun saa kom ind med Flæsket, var det svundet ind til det halve, og saa skyldte han hende for, at hun havde selv ædt det halve af det. Derfor kunde han ikke have en Kone mere end en fjorten Dage ad Gangen eller højst en Maaned. Ved Siden af hans Seng stod der en Kaffedaase og Smør og The, og naar Konen saa kom om Morgenen, varmede hun Vand og kom ind til ham med, og saa lavede han selv Kaffen eller Theen til. Han havde da ogsaa baade Smør og Brød inde ved sig foran Sengen. Min Kone var hos ham i tre Uger, saa havde hun

faaet nok af det. Han havde endda konfirmeret hende i *Ronbjærg* Kirke, og hun var en Gaardmandsdatter fra *Rønbybjerg* By. Min Bedstefader *Villads Ris* og hans gamle Kone boede i et Hus lige overfor Kirken i *Estvad* By, og der døde de, saa det gjorde jo ogsaa noget til, at vi blev kjendt med hinanden. Han havde en 3, 4 Merskumspiber hængende paa Væggen, og naar jeg kom ind til ham, saa bød han mig en Pibe. Jeg kom jo om Aftenen, og saa sad vi og bakkede, og da var han meget snaksom, saa jeg somme Tider ikke kunde slippe fra ham inden Klokken ét, to om Natten. Han drak meget *Brama-Livselixir*, og det vilde han gjerne have lidt *Kognak* i. Han holdt tre *Aviser*, men havde kun meget faa *Bøger*, saa det var ikke dem, der optog hans Tid. Han havde sine *Penge* i en *Lærredspose*, der laa i Sengen ved ham under hans *Hovedpude*. Hans *Pension* hævede jeg altid for ham, og dertil gav han mig skriftlig *Fuldmagt*. Naar der var noget, han ikke kunde lide, saa sagde han altid om det: „Det er noget ganske gefærlig fælt *Skidt*“. For *Resten* brugte han ret plumpe *Udtryk* i sin *Tale*. Naar vi nu saadan sad og snakkede og bakkede paa *Piberne*, faldt *Talen* næsten altid om *Folkene* der i *Estvad* og *Rønbybjerg*. Han havde et lille *Værelse* inden for *Kjøkkenet*, og der havde han sit *Natskriin* staaende. Der sad han saa inde og bakkede paa sin store *Merskumspibe*, og det tog altid en halv *Time* for ham derinde.

Lige oven over hans *Lejlighed* havde der forhen været et *Atelier*, men nu var dette beboet af tre *Sy-piger*, og de tog tit *Kavallerer* op til sig om *Aftenen*. Saa sang de og dansede lige over *Hovedet* paa ham. Han klagede saa til mig over det, men jeg trøstede ham med: „De sover jo ikke alligevel, *Hr. Pastor*, saa det maa jo være en *Adspredelse* for Dem“.

Men det vilde han ikke høre Tale om. — Hans Gangkone var i den Tid Madam *Jespersen*, der var Enke efter Skolens Pedel, og hun boede i samme Hus som han og kunde finde sig i mange af hans Unoder. Hun holdt det ogsaa ud hos ham en tre Maaneder. En Dag kom hun op til mig og bad mig komme ind til Præsten. Huset ejedes af Skomager *Hammershøj*¹⁾, som havde kjøbt det af Uhrmager Borch. Da jeg nu kommer derind, sagde han: „Jeg vil ikke have disse Danseøvelser af disse Tæver“ — som man ser, og jeg allerede har bemærket, brugte han ikke fine Udtryk —; „De maa se at leje en anden Lejlighed til mig, jeg vil ikke være her længere“. Han kom jo selv aldrig uden for en Dør, og derfor fik jeg det Hverv. Jeg fik da en Lejlighed snuset op i Mathiasgade hos Avlsbruger Andersen-Alstrup, en Bedstefader til den nuværende A.-A. Den bestod af fire Værelser med Tilbehør, og den kunde passe for ham. Da jeg nu kom og meddelte ham, at han kunde faa den Lejlighed til Oktober Flyttedag, og jeg tillige sagde ham, at her kunde der ikke være Tale om nogen Forstyrrelse for ham, saa vilde han hen og se Lejligheden, inden han lejede den, for nu var han jo bleven noget mistænksom. Jeg maatte da bestille en lukket Vogn til ham. Jeg sad oppe hos Kusken, og saa kørte vi derhen. Han syntes godt nok om Lejligheden, og de blev ogsaa enige om Lejen. Nu skulde jeg jo ned til Skomager *Hammershøj* og melde ham, at Præsten flyttede. Jeg vidste, at han var en hidsig Mand, og han skjældte mig ogsaa Huden fuld, da jeg kom frem med mit Ærinde, jeg var endda helt uskyldig. *Hammershøj* gik nu op til Præsten og talte Donner til ham, for han

---

1) Ham har jeg kjendt og flere Gange besøgt. Han var en udmærket Fortæller af det gamle Viborg-Liv. E. T. K.

vilde vide, hvad der var i Vejen, og hvad han havde at klage over, og Skomager Hjort, der var gift med H.s Datter og boede i samme Ejendom som Præsten, han fulgte med Svigerfaderen derop. Det var nu yderst sjælden, der kom nogen og besøgte Pastor Gjølby, og han tog ikke meget naadig imod Hammershøj. De var hidsige begge to, baade han og Præsten, og talte ikke gode Ord til hinanden. Endelig siger Hjort: „Aa, Svigerfader, er du ikke klogere end at staa her og skjændes med en gal Mand“. Da raaber Præsten: „Kommer De her i min Lejlighed og skjælder mig ud for en gal Mand, saadant et fordrukket Skomagersvin! vil De herut af min Dør og det straks!“ Et Par Dage efter blev Præsten stævnet til et Forligsmøde med Hjort. Det var nu ikke aldeles ubeføjet, hvad Præsten havde sagt, for Hjort var baade fordrunken og storsnudet. Jeg fik Fuldmagt af Præsten til at møde for ham paa dether Forlig. Præsten var villig til at tage sine Udtryk tilbage, naar Skomageren vilde gjøre lige saadan. Men dette vilde Skomageren ikke, og han paastod endda, at Præsten absolut skulde tage sine Ord i sig igjen. Der blev altsaa ikke noget Forlig ud af det. Kort efter kom Sagen for Politiretten, og der maatte jeg ogsaa møde med Fuldmagt. Præsten var eftergivende, men Skomageren var paastaaende som sædvanlig. Begge Parter tog sig nu en Sagfører, der skulde føre deres Sag. Saa en Løverdag Aften var jeg oppe at tale med Præsten om hans Sag, og saa meddelte jeg ham ogsaa, at jeg havde faaet en ny Kone opsnuset, der skulde gaa ham til Haande i den nye Lejlighed. Jeg slap ikke fra ham inden Klokken elleve, og Aftalen blev da, at jeg Søndag Morgen skulde komme med den nye Kone og præsentere hende for ham. Jeg gik nu hjem, og da jeg saa kom Morgenen efter, stod Ma-

dam Jespersen i Døren og vred sine Hænder. „Hvad er der ved det?“ sagde jeg. Hun fortalte nu, at det om Natten Klokken to havde givet et Par Bump inde i Præstens Sovekammer. Hun boede i samme Etage som han, og der var kun et Skillerum imellem deres Lejligheder. Da hun nu hørte de Bump, saa stod hun op og gik derind. Da laa han paa Ryggen paa Gulvet i hans Slaabrok og med hans hvide Hue paa Hovedet og laa der og gurglede saa underlig. Af og til kunde han røre lidt ved den ene Arm og lukke Øjnene op, men ellers var han helt afmægtig. Hun fik ham nu op paa Sengen og løb hen til Fru Neckelmann og fik hende kaldt op og med derhen. De fik saa Distriktslæge Andersen ringet op, han boede der lige overfor, og saa kom han saa hurtigt som mulig. „Det er et apoplektisk Tilfælde, Deres Broder har faaet“, sagde han, „han kan ikke leve“. — „Aa Gud“, sagde hun, „da vilde jeg dog gjerne have talt endnu en Gang med ham“. — „De kan maaske faa talt med ham lige fem Minutter, naar vi skærer begge hans Pulsaarer over“, sagde han, „for Blodet er standset i sit Omløb“. Det blev saa gjort, men hun fik ikke talt med ham, han kunde ikke sige noget og var død med det samme.

Efter Faderen havde Præsten arvet en Jordlod paa 4 Tønder Land lige udenfor Mogensport og en paa 6 Tdr. Land udenfor Mikkelsport. Nu blev de Jorder solgt. Gartner Brostrøm købte dem og lagde til hans Planteskole, og han gav 800 Kroner pr. Tønde Land. Præstens Indbo blev ogsaa solgt, og det var udmærket godt, saa der var nok en 14—15,000 Kroner efter ham. Men da der ingen Skiftesamling blev holdt, arvede Søsteren jo det hele.

Da han blev begravet, var der kun et ganske lille Ligfølge, og Neckelmann gik og humpede bag efter Ligvognen. Det var den 29. September 1885, han døde.“

Det kunde synes ret mærkeligt, at Sofus Elvius i sin Præstehistorie ikke omtaler hans Død. Men det har sin Grund i, at han har afsluttet med Aaret 1884. Dermed var saa dette daadløse Liv afsluttet. Hans Søster blev henved 87 Aar gammel.

At jeg i det foregaaende har meddelt nogle temmelig ligeløbende, men dog tillige noget afvigende Udsagn om Præstens og Degnens Afskedigelse, har jeg haft mine Grunde for. Disse Meddelelser er dog i Hovedsagen ret overensstemmende. Sagen er, at de giver et godt Eksempel paa, hvordan en Sagdannelse med en Mangfoldighed af Varianter finder Sted. Enhver Fortæller har ikke alene sin Maade at fortælle paa, men han har ogsaa sin individuelle Opfattelse af selve Begivenheden og lægger maaske lidt til af sit eget hist og her, maaske ogsaa Hukommelsen svigter i et eller andet, som han synes skal med, og saa digter han jo til, saa godt han kan. Hvad Pastor Gjølbye angaar, saa kan det maaske være, at Folk har gjort ham en lille Smule sortere, end han i Virkeligheden var. Værd at lægge Mærke til er det i alt Fald, at de fem Aar, han boede i Estvad, trofast bevaredes i hans Minde, og at han gjerne vilde tale med Vilh. Christensen om dem. Det var da en Oplevelse i hans yderst ensformige og tarvelige Liv, saa menneskesky og sær han overhovedet var.

Nogle Optegnelser af Lærer *Einar Poulsen* med Titel: „Estvadboernes Erindringer om Pastor N. P. Gjølbye“ kom mig for sent i Hænde til at kunne benyttes under denne Artikels Udarbejdelse. Men for Resten indeholdt de ikke noget væsentligt ud over,

hvad jeg allerede havde. Jeg skal dog medtage følgende:

En af Gjølbys Kammerater paa Latinskolen var *Petrus Johannes Bøtcher*, der tog Studentereksamen 1835 og var Præst i *Sevel* 1855—86.

Som Student fik Bøtcher meget lidt Hjælp fra Hjemmet, idet hans Fader, den strenge Pastor *Hans Jacob B.*, mente, at Sult var den bedste Drivkraft til Studeringer. Den unge B. kom da tit med Gjølbye hjem og fik de tomme Tarme fyldt med god Mad. Siden fik han som Provst Lejlighed til at gjøre Gjengæld mod Gjølbye, mens han var i Estvad.

Gjølbys Moder holdt Hus for ham i Førstningen og var godt lidt af alle Folk i Sognet samt ordnede mange Ting, der ellers var blevne Sønnen til Fortræd. Beboerne søgte snart at faa ham afskediget og samlede Underskrifter paa en Klage over ham. Men da hun hørte det, fik hun en anden Liste i Gang til Fordel for Sønnen, og denne Liste fik flere Underskrifter end den anden.

Hans Taler var altid yderst korte. Da Frederik Pedersens Moder blev jordet, sagde han blot følgende: „I Dag stedes en hæderlig Kvinde til Hvile. Amen.“ Efter Jordpaakastelsen kom afdødes Broder, en Gaardmand fra Vest-Salling, hen og trykkede Præstens Haand med de Ord: „Tak, Hr. Pastor, for de kjønne Ord; De sagde over min Søster“. Til Kirkegangskoner holdt han altid den samme Tale, der lød saadan: „Er det dig, der har født dette Barn til Verden?“ Moderen: „Ja“. — „Det var jo glædeligt. Det kan vokse op og blive stort og stærkt og komme ud blandt andre. Gud bevare din Indgang og Udgang. Amen!“

Der menes, at han i ét Træk ikke var i Rønbjærg Kirke 21 Søndage. Han sendte da sin Karl Theodor, en Søn af Lærer Kjær, derover for at give Menig-

heden Afbud. En Gang, da Provst Bøtcher havde faaet tilsendt en Klage over ham, kom han en Søndag kjørende over til Rønbjærg Kirke for at se, om Gjølbbye var der. Manden i Flyndersø Mølle, der saa det, sendte nu ridende Bud til Præstegaarden, og i en Fart kom Gjølbbye op af Sengen og af Sted. Den Dag holdt han en Prædiken, der varede et Kvarter.

Da Soldaterne i 1864 var indkvarterede i Estvad, skulde Beboerne skaffe Forplejning til dem, og David i Hesselbjærg, Frands Andersen og Emanuel Frandsen i Estvad paatog sig at samle Madvarerne. Da de kom til Præstegaarden, vilde Præsten ingen Ting af med. Han laa i Sengen og skjældte ud og kaldte de gode Sognemænd for Slubberter. De maatte gaa med uforrettet Sag, men siden maatte han udrede det forlangte og betale en Bøde.

Saa kom den for Visti Sørensen skjæbnsvangre Dag 1. Juledag 1863. Der var mange Folk i Kirken, og der skulde døbes to Børn. Visti havde været nede hos Præsten mange Gange, men der kom selvfølgelig ingen Præst. Der blev serveret adskillige smaa Sorte for Degnen, for at han ikke skulde blive alt for kjed af sin Venten, og til sidst gik han om til sig selv for at hilse paa sin egen „Gammelmand“. Da Gjølbbye endelig i Mørkningen kom stavrende over i Kirken, var Degnen for Alvor bleven blisset. Menigheden var misfornøjet, og Børnene græd, og Degnen var baade fuld og gal, hvad der i Grunden ikke heller var saa sært. Han skulde nu til at tænde Alterlysene, hvad der voldte ham ikke saa lidt Besvær, og saa løb Galden over paa ham, og han vendte sig da om mod Menigheden og sagde højt tra Alteret: „Det er da ogsaa en Satans Præst, vi har, det siger jeg, og det siger hele Menigheden“.

Præsten bad nu de to Kirkeværger Frederik Pe-

dersen og Emanuel Frandsen om at faa den fulde Degn ud af Kirken. De fik fat i Visti, men han paa-stod, at han skulde nok passe det, han havde paa-taget sig. Frederik tog ham da fast i Kraven og sagde ret højt: „Du skal Fanden gale mig herut!“ Ud kom Degnen, og Emanuel, der havde Røst som en Tyr, ledede nu Kirkesangen. Efter denne hyggelige Indledning paa Julegudstjenesten holdt Præsten en helt god Prædiken, hvad der sjælden skete. Provsten fik straks Underretning om det passerede, og saa var Degnen færdig. Kort efter, d. 7. Oktober 1864, fik Præsten sin Afsked.

Naar nogle af hans gamle Konfirmanter kom til Viborg som Soldater, var de altid velkomne hos ham, og han gav dem villig en Skilling til Lomme-penge. Konfirmanternes Forberedelse, der fandt Sted i Tiden lige før Aften, gjorde han sig megen Umage med, og han var meget dygtig til at katekisere med Ungdommen. Konfirmations-Søndag kom han ogsaa tidsnok i Kirken.

Saa vidt E. Poulsens Optegnelser. For saa vidt er de ret overensstemmende med, hvad jeg har med-delt. Det maa dog vist betvivles, at der var to Børn i Kirke 1. Juledag, det var snarere, som jeg har det, 2. Juledag.

Om Gjølbyes Moders Afstamning kan jeg med-dele efter Stamtavlen over Familien Blegvad:

Hans Jørgen Blegvad, Kjøbmand i Mariager, f. 1755, død hos Kjøbmand Holm i Skive 1822, hvor han da opholdt sig. Han var gift med *Kirsten Peders-datter*, f. 1754. Deres Børn:

1. *Maren Blegvad*, f. 1779, g. m. Jens Christian Holm, Kbm. i Skive.

2. *Christine Elisabeth Bl.*, f. 1781, g. m. Peter Markus Voetmann, Apoteker og Kbm. i Skive.

3. *Else Elisabeth Bl.*, f. 1790, d. 1873, 86 Aar gl., g. m. Peter Gjølbbye, Kbm. i Viborg, f. 1785, d. 1851.

4. *Marie Margrethe Elisabeth Bl.*, f. 1791, g. m. Peter Kjærulff, Prokurator i Skive.

5. *Peter Christian Bl.*, f. 1793, g. m. Anne Cathrine Nielsdatter, Starup.

Provst *P. J. Bøtcher* har jeg kendt helt godt, da jeg havde ham til Provst, mens jeg boede i Gjellerup. Han var udmærket til at katekisere med Børn og tillige fortrinlig til at fortælle Præstehistorier. Hans Fader var Præst i *Haderup*, da han blev født, og Farfaderen blev til sidst Toldinspektør i *Viborg*. Da Faderen var blind i flere Aar, blev P. J. B. hans Kapellan 1842 og 1847 Kateket i *Holstebro*.

Neckelmann var meget halt. Dette til Forklaring af Udtrykket „humpende“.

Aa bowt ∩: faa Bugt med.

Den dovne Præst i Estvad.

En Dokumentation.

Ved *Jeppe Aakjær.*

EFTER AT *Ev. T. Kristensen* nu her foran har fortalt, hvad Egnens Folk mener at vide om den luddovne Pastor Gjølbye i Estvad og hans Forhold til Degnen og Menigheden, skal jeg paa Grundlag af Sagens Dokumenter, som velvilligst er bleven mig overladt af *Rigsarkivet*, foretage en lille Kontraprøve, der kan ha sin Interesse ved Bedømmelsen af Forholdet mellem Traditionen og den virkelige Tildragelse. Thi det kan ikke nægtes, at Præsten i Estvad er bleven et Sagn blandt Befolkningen, og *Sagnet* tar det ikke altid saa nøje med den *historiske Sandhed*. Nu skal jeg anføre, hvad jeg har fundet i Arkiverne, saa maa det blive Læsernes Sag at dømme de to imellem. — Angaaende Gjølbyes Fortid hedder det i den Indstilling, der førte til hans Ansættelse (^{22/12} 1859): ¹⁾

„Blandt Supplikanterne maa jeg tillade mig at fremhæve Candidatus theologiæ *Niels Peter Gjølbye*. Han er født 1816, Kandidat fra Okt. Quartal 1840 med næstbedste Karakter saavel til Attestats som for de befalede praktiske Prøver. Med Undtagelse af to Aar, i hvilke han har været Huslærer, og ét Aar, i hvilket han forestod et Institut i Nykjøbing i Sjælland, har

¹⁾ Kultusministeriets 1. Depm.' Forestillingsprotokol 1859 S. 458.

han tilbragt de fleste af sine Kandidataar som Privatlærer i Kjbh.“

Gjølbye har nok af Anbefalinger, har ogsaa øvet sig i at prædike, og han faar Kaldet, som han tiltræder i Begyndelsen af 1860.

Næsten straks begynder Menigheden at forklage deres Præst, snart enkeltvis, snart i Smaagrupper. Og Provst Bøtcher i Sevel maa hen og skjære Lyd imellem dem. Efter gjentagne venskabelige Tilrettevisninger modtar Gjølbye 11. Nov. 1861 en *skriftlig* Advarsel. Det var som Vand paa en „Gassi“ fra Flyndersø. 12. Febr. 1862 er der en ny Klage for Provsten, hvor 6 Sogneraadsmedlemmer besværer sig paa Beboernes Vegne; det er især Præstens Smøleri med at møde i Kirken. De beder Provsten om Bistand imod deres forsømmelige Hyrde. Fastelavnssøndag 1862 møder da Bøtcher ved Rønbjærg Kirke, hvor han tilligemed Menigheden venter ca. 1 $\frac{1}{2}$ Time, før Præsten kommer knirkende; og nu er der jo til ham i en god Mening; men hvad nytter det! Aaret efter, 1 $\frac{2}{3}$ 1863, klager Sogneraadet atter, denne Gang til Biskoppen. Klagen er attesteret af Egnens største Jordbruger Forpagteren *E. Wilhelm* paa Estvadgaard. I Juni samme Aar klager en Hoben Beboere til Kultusministeriet og Aaret efter til Kongen; saa kunde de ikke vel komme højere!

Da denne sidste Klage er den fyldigste, saa den ligesom samler alle de tidligere i een Sum, vil jeg anføre den i dens Helhed; den lyder:

„Til Kongen!

Aaret gaar, og Aaret kommer, men een Ting maa vi under alle de trykkende Omstændigheder, der ligger paa os, beklage os over for Deres kgl. Majestæt. Vi have flere Gange indgivet Klager over vor Præst i Estvad-Rønbjærg Menigheder Hr. Pastor Gjølbye,

hans Forhold imod os, — til forskjellige Steder, f. Eks. til Provsten, Biskoppen og Ministeriet, og da alt er uden Frugt og desværre gaar saaledes, at vi aldrig have faaet og ej heller kunne vente at faa Svar derfra, hvortil vi have stilet vore Klager, saa ere vi Under tegnede nødsagede til at indstille denne vor allerunderdanigste Begjæring til Fremlæggelse for Deres Majestæts Person om at se fornævnte Præst fjærnet fra det ham betroede Embede i Estvad og Rønbjærg Kommune snarest muligt — ifølge Efterstaaende:

Anklagepunkterne ere mange og have desværre paa Grund af Foranstaende været skrevne saa ofte og dog hidindtil uden Nytte, at man kunde fristes til at tro: *at der er Ingen, der vil høre Menighedens klægende Røst*, naar disse udtrykke sig og med Sandhed siger, at Guds Ord er lagt under Laas og Lukke, saaledes: at Menighederne *ikke* fra Prædikestolen i over et Fjerdingaar have hørt det Mindste fra vor Præsts Mund. Ja, man kan med fuldkommen Sandhed sige uden at gaa Sandheden for nær: *at Hr. Pastor Gjølbye ikke har været paa Prædikestolen i Rønbjærg Kirke een eneste Gang i de sidste 2 Aar.*

Hvad synes Deres kgl. Majestæt ved at høre, hvorledes vi lide her i Menighederne under en saadan efterladen Præsts Dovenskab, der aldrig forretter Noget eller er at formaa til at forrette Noget — undtagen (netop) *Ministerialier*; hvilket man dog ogsaa skal have at vente paa Svar flere Timer efter at have meldt sig? Audients er sjælden at faa hos denne Mand undtagen ved hans Tjenestepige, saa at vi kunne sige: vi gaa ligesaa tossede fra Præsten, som vi gaa dertil, da han er saa vanskelig at faa i Tale personlig. Menighederne synes at have Krav paa at komme Præsten i Tale, da han er den Mand, der er beskikket til at være Sjælesørger.

Alle Forretninger er gaaede i Staa. Altergang er bleven til *et Nul*, og det er ikke saa sært, thi istedetfor at møde om Formiddagen, naar Tiden er bestemt til Kl. 10, saa kommer Præsten først Kl. 3 om Eftermiddagen. I Estvad Sogn, hvilket tæller omtrent 400 Communicanter, har kun faa over Hundrede communiceret i sidste Foraar, — og i Rønjbærg er forsaa vidt denne hellige Handling helt gaaet ud af Brug, thi ingen kan vente eller taale at vente fastende i saa lang Tid, som Præstens Lejlighed holder Altergjæsterne tilgode.

Skolen — eller Skolerne — fører Præsten aldrig noget Tilsyn med. Examen kan han nu ikke blive færdig til at holde enten Foraar eller Efteraar, førend langt ind i Maj og langt ind i Novbr., hvilket er jo et aldeles ulovlig Tidspunkt til dette Foretagende. Men hvad der endnu er det allerværste derved, d. e., *at Eksamen næsten slet ikke kan siges at blive holdt*. Begyndelsestiden er som oftest bestemt til Kl. 10 Form., men det er meget heldig truffen, saafremt en stakkels Skolelærer kan se Hs. Velærværdighed Hr. Pastor Gjølbjerg møde Kl. 2 eller 3 Eftermiddag, thi undertiden møder han slet ikke; saaledes skete sidste Foraar med Estvad Skoles og Bers Skoles (øverste Classe) og i Rønjbærg Skole ligeledes. Skolelæreren og et Par Mænd af Forstanderskabet maatte selv holde Examen i Estvad Skole 13. Maj 1864.

Tilstanden er og kan ikke være andet end sørgelig her i Menigheden, og den kan ikke blive anderledes under de nuværende Forhold, da Guds Ords Forkyndelse er, ligesom forhen berørt, lagt under Laas og Lukke fra Præstens Side. — Vor Ungdom, der gaar til Præsten om Vinteren til Confirmationsundervisning, nyder denne kun sparsomt, idet at Præsten bestemmer disse Unge til det daglige Undervisnings-

møde Kl. 10 à 11, men desværre, de gaar paa Gaden og driver omkring, hist og her, til ved Solnedgang, og efter en Times eller 3 Quarters Undervisning, da ofte i Uvejrlighed og stræng Kulde i Vinterdagene ere udsatte for Fare i Aftenens eller Nattens Mørke for at finde til deres Hjem. Det er dog skrækkeligt at tænke paa — „Deres kongl. Majestæt“ — at en Commune skal føle sig for bestandig *korset* med en saadan Præst, der aldrig med Velvillie vil opfylde de ham vedkommende Pligter.

Vi undertegnede haaber hos „Deres kgl. Majestæt“ at faa denne vor underdanigste fremlagde Begjæring taget i Øiesyn og befordret til sin Fremme.

Estvad-Rønbybjerg Pastorat, den 30. August 1864.

Deres kgl. Majestæts underdanigste
Undersaatter.“

Ialt: 62 Underskrifter, anførte af *Laust Olesen* og *Emanuel Sørensen*.

Det er bleven anført, at det var Provsten i Sevel, som af kammeratlige Grunde holdt Haanden over den umulige Præst; det fremgaar dog ingenlunde af Dokumenterne; tværtimod! Provst Bøtcher bryder i sine Erklæringer flere Gange Staven over ham; saaledes skriver han til Bispem 28. Aug. 1863 bl. a.: „For enhver, der ikke har et nøjere Kjendskab til Pastor Gjølbys hele Personlighed, til hans Lunefuldhed, Selvindbildning, Karakter- og Villiesvaghed, Tværhed og naturlige Indolents, vil det være aldeles ubegribeligt, hvorledes der hos en Præst kan findes en saa total Mangel paa simpel Pligt- og Æresfølelse, en saa ubegribelig Hensynsløshed, en saadan Ladhed og exempelløs Uefterrettelighed og Ligegyldighed, som selve hans Embedsførelse i alle Retninger og de foreliggende Klager afgiver Vidnesbyrd om. Jeg derimod,

der har kjendt ham fra hans Skolegangstid af, maa derimod tilstaa, at samtlige mod ham fremsatte Anker efter min fulde Overbevisning er Sandhed og langt-fra overdrevne. Jeg maa ligeledes efter mit fulde Kjendskab til hans Personlighed og $3\frac{1}{2}$ -aarige Embedsvirksomhed i min umiddelbare Nærhed, samt efter hvad der hidtil er sket og foran udviklet, opgive alt Haab om nogen Forbedring hos ham navnlig hvad hans Ladhed og Uefterrettelighed angaar, hvilken jo fra alle Sider, ogsaa af ham selv, er indrømmet, og hvis uheldbringende Følger i saa mange Retninger jeg her ikke behøver nærmere at paapege. Vistnok er han legemlig svag; men ligesom han selv meget overdriver denne og allevegne paaskyder den som Undskyldning, saaledes er det uheldigt, at han ikke har kunnet godtgjøre den med nogen Lægeattest, og til-lige forunderligt, at medens hans Svaghed aldrig no-gen Dag tillader ham at komme til rette Tid, tilsteder den ham dog altid at komme, skønt nogle Timer for sent.“

Heller ikke hans Biskop, *Daugaard* i Ribe, skaaner ham; han satiriserer over Gjølbyes „Hastværks-gudstjeneste“ paa 35 Minutter, om hvilken Harms siger i sin *Pastoraltheologi*, „at Menigmand siger derom, at det ej kan betale sig, at man kirkeklæder sig og gaar hen for at høre dem“. Jeg er ved at læse denne Besværing over Deres (Gjølbyes) Prædikener og De-res Velærværdigheds Forsvar for disse bleven mindet om den, De holdt her i Domkirken ved Deres Indvielse over Evang. til Sønd. Sexagesima om Sædemanden, hvilken og var meget kort og havde temmelig lidet Indhold. Jeg mindes, at da De spurgte mig, om jeg fandt den passende for en Landsbymenighed, ytrede jeg, at De ved at blive nærmere bekendt med de Menigheder, i hvilke De skulde virke, let vilde

komme til den Erkjendelse, at der udfordredes noget mere. Jeg mindes fremdeles, at De spurgte mig, om den samme Prædiken ikke nok kunde bruges ved Deres Indsættelse paa den forestaaende Fastelavnssøndag (1860), men jeg ytrede min Forundring over dette Spørgsmaal og erklærede, at det aldeles ikke gik an, hvilket De imidlertid ikke tog Hensyn til, da De alligevel, hvad jeg senere erfarede, benyttede den ved den nævnte Lejlighed.“

Biskop Daugaard stævner Gjølbyske til Møde med sin høje Foresatte i Holstebro 18. September 1863, men Gjølbyske var ikke mere bange, end at han undlod at møde. Bispens skriver en Ugestid efter: „Af alt, hvad jeg under mit Ophold i den Egn, hvor han har hjemme, erfarer baade af Gejstlige og af Andre, er Tilstanden i de paagjældende Menigheder saaledes, at man ikke kan forsvare at lade den længere vedvare“. Og dog varer den fremdeles ved en rum Tid.

Gjølbyske fik 22 af sine Sognebørn til at indsende en Modadresse, der er en straalende anbefaling for hans præstelige Duelighed. Blandt Underskriverne træffer man saa celebre Navne som Kjeltringen *Anders Abraham*, der dog for det smukke Formaalets Skyld har faaet Titel af „Husmand“. Den rosende Adresse bærer med Præstens Haand følgende Efterskrift:

„Efter at have underskrevet Ovenstaaende, ville vi Undertegnede tilføje, at det er vor Overbevisning, at den imod Præsten indgivne Klage fornemmelig har sin Oprindelse fra Sogneforstanderskabets fjendtlige Sindelag imod ham.

Morten Nielsen Bundgaard, Gaardmand,
Peder Christensen Munk, Gdm.“

Gjølbyske vil altid gi det Udseende af, at han til

alle Tider forfølges af Sogneraadet, det kan aldrig lade ham i Fred, mener han, „saameget mindre som jeg sidste Efteraar blev nødt til at angive for Amtet et Medlem af Sogneforstsk. for ulovlig Udsalg af Brændevin og ulovlig Krohold med Svir og Kortspil til langt ud paa Natten, og fik ham idømt en klækkelig Mulkt, derfor skulde der naturligvis tages Regres.“

Gjølbye er ingen Dumrian. Imod Bøndernes gjentagne Klager anfører han en Passus fra ét af Biskoppens egne Breve, som lyder:

„Enhver der kjender Bønderne, ved ogsaa, at det ikke er vanskeligt at faa dem til at underskrive, naar nogle enkelte af de mere Velhavende staar i Spidsen derfor.“

Paa Beboernes Klage over hans Embedsførelse svarer Gjølbye ^{21/8} 1863 Kultusministeriet, at der „kun er ét Punkt, der med Rette kan gi Grund til Misfornøjelse, nemlig at Menigheden ofte maa vente efter mig ved Kirken“. Det skyldes hans Fald fra Hesten — „for 3 Aar siden, $\frac{1}{3}$ Aar efter at jeg havde tiltraadt Kaldet“. Gigten er især saa slem om Morgenens, han er aldrig kommen over $1\frac{1}{2}$ Time for sent, og der er en slet Vej til Rønbjærg; „desuden maa det bemærkes, at Bøndernes Uhre i Reglen gaar en Time forud for den virkelige Tid“. — Han taler om usandfærdig og onskabsfuld Overdrivelse; „mine Prædikener kunne maaske kaldes korte, men er dog ikke kortere, end man hører dem i mange andre Kirker; og jeg tør nok sige, at det ved Guds Bistand dog ikke saa sjældent lykkes mig at holde en god og opbyggelig Prædiken“. Naar han ikke gaar paa Prædikestolen i Rønbjærg, er Grunden den, „at Stolen har uforholdsmæssig høje Trin, som det falder mig med min besværlige Gang meget vanskeligt at bestige, desuden falder Talen tung og besværlig fra denne Prædikestol, men derimod

langt mere let og flydende fra Chorsdøren, saa at tilvisse baade Menigheden og jeg selv er bedst tjente med, at Prædikenen holdes fra Chorsdøren“.

Klagen til Provsten „er skreven af en mod mig fjendtligsindet Person og bærer Præget af hans jammerlige næsten forargelige Hædefuldhed“. — Sogneraadet forfølger ham, fordi han har anmodet det om at fjerne et Gymnastikapparat, der var opsat paa Præstegaardens Ejendom! osv. osv.

En vældig Stivelse for den vaklende Præst blev selvfølgelig ogsaa Distriktslæge *Schous* Attest; den lyder:

„Pastor Gjølbye fra Estvad fik for 3 Aar siden en stærk Forvridning af højre Hofte, derved at en Hest faldt med ham. Han maatte i flere Maaneder holde Sengen og kunde i det første Aar kun gaa ved Hjælp af Krykke. Endnu er Hoftens kraftsløs og Gangen haltende og gammel. Som en Følge af det lange Sygeleje er desuden hans Helbred i det hele taget bleven svækket, saa at han jævnlig lider af Trykken for Brystet og Rheumatisme i den syge Hofte. Paa Grund af disse Svagheder har han undertiden ikke kunnet passe sine præstelige Forretninger med den Nøjagtighed, som han ønskede det. Han tænker derfor nu paa at ansøge om Tilladelse til at holde en Hjælpepræst i nogle Maaneder for derved at komme i Ro og gjenvinde saa meget som muligt af sit tidligere Helbred, en Plan, som jeg i fuldeste Maal bifalder, hvorfor jeg i Egenskab af hans Læge herved tillader mig at anbefale ethvert Andragende herom paa det bedste.

Skive, 2. Novbr. 1863.

C. M. Schou,
Distriktslæge.“

Ogsaa ved senere Lejligheder gik Doktor Schou stærkt i Breschen for den angrebne Præst.

! Slutningen af Aaret 1864 modtog Provsten i Sevel følgende harmfulde Brev:

Højærværdige Herr Provst Bøtcher,
Sevel!

Deres Højærværdighed undskylder mig, at jeg gjør Dem Ulejlighed med disse Linjer, men jeg anser det dog for min Pligt, forinden jeg overgiver vore kirkelige Forhold her i Sognet til Offentligheden, at forespørge hos Hr. Provsten, om det er Dem, hvad rigtignok Folk her vil sige, bekjendt, hvorledes Hr. Pastor Gjølbje behandler sin Menighed, thi jeg kan dog virkelig ikke indse nogen Grund til, at Estvad og Rønbjærg, der maa bære sine Byrder, ligesaa godt som alle andre Sogne, skal undvære al kirkelig Opbyggelse og i enhver Henseende negligeres af sin Præst. For kun at nævne Deres Højærværdighed ét Eksempel, skal jeg tillade mig at gjøre opmærksom paa, at Hr. Pastor Gjølbje nu ingen Prædiken har holdt her i Estvad Kirke i 16 (sexten) Søndage itræk, det kan dog vel ikke være Ministeriets Mening? At man ved de enkelte kirkelige Handlinger, som han jo ikke kan undlade at udføre eller maaske ej vil sige Nej til, fordi de betales, altid maa vente en uforsvarlig Tid, er noksom bekjendt, og skete det saaledes i Gaar, da jeg havde en lille Dreng i Kirke; jeg havde nemlig spurgt Hr. Pastor Gjølbje, hvad Tid det kunde skee, hvortil han svarede mig, at der var sidste Tjeneste, men da der ingen anden Tjeneste blev, end at han døbte mit Barn tilligemed en anden Mands, skulde det ske Kl. 3, til hvilken Tid vi altsaa indfandt os, men maatte vente til Kl. 5, da Præsten endelig kom, efterat jeg først ved Degnen og dernæst personlig havde anmodet ham om ej at lade os vente længere. Grunden var ikke den, at han var bleven forsinket i

Annexkirken, thi der havde han naturligvis slet ikke været.

Det er mig umuligt at tro, at Deres Højærværdighed er endog kun nogenlunde bekendt med Pastor Gjølbyes Maade at røgte sit Kald paa, thi som hans Overordnede anser jeg Hr. Provsten altfor samvittighedsfuld til at ville lade saadant gaa hen Aar ud og Aar ind uden at paatale det, og er det derfor jeg tillader mig at gjøre Dem Ulejlighed.

Skal det imidlertid vedblivende være saa, er jeg saa fri at ytre et Ønske, som jeg er vis paa, hele Menigheden deler med mig, nemlig at Deres Højærværdighed i det mindste en enkelt Gang vil foranstalte en ordentlig Gudstjeneste afholdt her i Kirken, for at Guds frygten dog ej ganske skal gaa til Grunde.

Med megen Agtelse.

Ærbødigst

E. Wilhjelm.

Estvadgaard, 12. Septbr. 1864.

Men Gjølbye er ikke forknyt. Paa Provstens Spørgsmaal ang. dette Brev svarer han nok saa kry:

„Højærværdige Hr. Provst Bøtcher!

Angaaende at der i 16 Søndage ingen Prædiken skal være holdt i Estvad Kirke, skal jeg bemærke, at jeg tror, Tallet er overdrøvet, men sandt er det, at det har været Tilfælde i flere Søndage. Selv har jeg nogle faa Gange ved Sygdom været forhindret fra at møde, men de øvrige Søndage, det *langt* overvejende Antal, har Aarsagen været, at der ingen Folk er mødt i Kirken. Vil derfor Deres Højærværdighed i denne Anledning andrage paa nogens Suspension, synes det at maatte blive Menighedens. I Høst og Høstens Tid er der her altid kun kommen yderst faa Folk i Kirke; men i Aar har der i den nævnte Tid som oftest kun

været Folk i Kirke ved ministerielle Forretninger, Baredaab etc.

Ærbødigst

P. Gjølbys.

Estvad Præstegaard, $21/9$ 1864.

Men nu var Buen spændt for højt; den brast. Og 7. Okt. 1864 fulgte Gjølbys Afsked.

Det var saaledes slet ikke Degnen *Visti Sørensen*, der satte ham fra Kaldet. Han har maaske nok affattet Klagen til Kongen, den der underskrevet med 62 Navne. Det synes at være Degnens Haand, der har ført Pennen. Men Klagen selv blev jo virkningsløs. Gjølbys synes at ha haft formaaende Venner i Ministeriet, maaske den almægtige *Monrad* selv, som han aflagde en kjbn. Visit i 1863.

Mens ingen kan andet end billige, at Præsten faar sin Afsked, vil de fleste synes, at det var Synd for Degnen. *Visti Sørensen* skildres af sine Samtidige som en dygtig Lærer, men han var bleven for slem efter Brændevinen. Det førte til hans Ulykke 2. Juledag 1863¹⁾. — Naar Sagen fortælles, som var det Præstens Skyld, at Sørensen fik sin Afsked, er det kun halv Sandhed. Den hele Skandale var Præsten ligegyldig som alt, hvad der hændte i hans Menighed. Privat var Provst Bøtcher bleven underrettet om Oprinet; han havde ventet, at Gjølbys skulde ha underrettet ham om det skete, men det fandt Gjølbys ingen Anledning til. Saa udbad Provsten sig Besked; *der gik to Maaneder*, fra $12/1$ — $11/3$ 1864, før Gjølbys nødtvungen indberettede følgende:

„Højærværdige Hr. Provst Bøtcher!

Efter D. Højærv.h. Opfordring skal jeg herved give en nøjagtig Beretning om det forargelige Oprin,

¹⁾ V. S. var dimitteret fra Jælling 1855 med *ej uduelig*. Fik Estvad Kald som eneste Ansøger $1/3$ 1857. Døde i Halvfemserne.

der fandt Sted i Estvad Kirke paa 2. Juledag sidstleden. Da jeg kom til Kirken, var Degnen Sørensen ikke tilstede; efter at ha ventet et Kvarterstid ved Alteret, sendte jeg Bud efter ham, og kort efter saa jeg ham komme op ad Kirkegulvet, ravende fra den ene Side til den anden; da han kom op til Alteret, sagde han til mig: „Naa, lad os saa begynde!“ Jeg saa, at han var aldeles drukken, og at det ikke var at tænke paa at lade ham forrette Tjenesten og sagde derfor til ham: „Gaa De kun hjem! Jeg skal nok faa een til at synge for Dem!“ „Nej“, raabte han, „jeg er Mand for selv at udføre mine Forretninger“, og dermed foer han ravende ned i Chorsdøren og sagde: „Lad os saa bede“, hvorpaa han begyndte at fremstamme noget selvlavet, meningsløs Snak. Der maatte gjøres en Ende paa dette Optrin; jeg gik derfor ned i Kirken og anmodede nogle af Mændene om at hjælpe til at faa ham ud; de bade ham om at gaa hjem, men han vilde blive, og da de nødig vilde tage ham med Magt, sendte jeg Bud efter Kirkeværgerne. Imidlertid gik Sørensen og talte noget drukken Snak, som jeg ikke videre lagde Mærke til; kort efter kom Kirkeværgerne, og de fik ham omsider bragt ud af Kirken. Sørensen er før ofte kommen halvdrukken i Kirken, dog er Tjenesten bleven forrettet, rigtignok undertiden ikke uden temmelig grove Anstød; men denne Gang gik det over alle Grænser. Da jeg nu er bleven opfordret til at tale om denne Sag, vil jeg ikke undlade at tilføje, at Sørensen meget ofte er beskjenket i Skoletiden, og at Børnenes Fremgang derfor kun er meget middelmaadig; ligesom han ogsaa hyppig er beskjenket ved Bryllupper, Barne-daabsgilder etc. og ved slige Lejligheder ikke sjælden gjør Skandaler. Ofte har jeg tænkt paa at ville skrive til D. Højærv. angaaende denne Sag, men jeg er bleven afholdt derfra, ikke af Hensyn til Sørensen, men

af Hensyn til hans talrige Familje, og af samme Grund tillader jeg mig en ærbødig Anmodning til D. H. om saavidt muligt at skaane ham.

Jeg har nu givet en nøjagtig og fuldstændig Fremstilling af denne Sag, hvad jeg har anset for min Pligt, da jeg blev opfordret til at tale.

Estvad Præstegaard, 11. Marts 1864.

Ærbødigst
P. Gjolbye.“

Det er jo ikke slet saa dramatisk, som Eftertiden har udmalet det, hvor Degnen gaar langs ad Kirkegulvet, snart syngende, snart bandende, med et Alterlys i hver Haand!

For at besværges Stormen afsendte Visti Sørensen ^{19/4} 1864 denne Skrivelse til sin Biskop:

„Med dyb Vemod og Harme erindrer jeg mig anden Juledag og beklager, bedrøvet, for mig selv, at mit Forhold da var mindre anstændig end jeg ved sund Sans ellers lader være tilskue. Men det var første Gang, saavidt mig er vitterligt, at min Forretning ikke passedes, og det skal med Guds naadige Bistand ogsaa være den sidste“ . . .

Til Ministeriet skriver han: „Jeg har en talrig Familie, er meget fattig. Jeg er Fader til 12 Børn — 3 ere døde, 9 ere levende, den største Del af dem ere endnu uforsørgede og nogle ere smaa. Paa Grund deraf vil det allermindste Stød, der bliver mig tilføjet, befordre baade mig og mine stakkels Smaa deres og min fuldstændige Ødelæggelse.

Jeg beder paa det ydmygste og haaber med Længsel paa Svar i al Underdanighed, om mine høje Foresatte endnu ikke denne Gang kunde og vilde lade „Naade gaa for Ret“ og skjænke mig Deres christne,

kjærlighedsfulde Til- og Eftergivelse, saa jeg kunde skaanes for denne Provsteret.

Underdanigst
Visti Sørensen.

Estvad, $\frac{1}{5}$ 1864.

„VB.: Paa Grund hvorfor jeg tildeels har skrevet denne Ansøgning, er, at der siges: Fjenden har besat Ringkjøbing, muligt i Dag besætter Holstebro, saa det kan tænkes, at den paaberaabte Skrivelse til Hs. Hvb. Højærværdigh. Biskop Daugaard ikke kan komme ham i Hænde.“

Gjølbyes Paategning lyder: „Vel har hans Forseelse været stor, men han viser nu dyb Anger, og jeg tror, at han har det oprigtige Forsæt at ville bekæmpe sin Feil. Kunde han overvinde denne Drikfældighed, vilde han være en duelig Lærer.

$\frac{1}{5}$ 1864.

Gjølbye.“

Men i Provsteretten er Gjølbye uden Skaansel. Sørensen skal en Søndag ha forladt Tjenesten og er fundet *sovende i Vaabehuset*; han faar Brændevinen hos en Nabo, der har faaet Mulkt for Brændevinssalg. Konen er ogsaa meget fordrukken, siger Præsten. Til Niels Jensens i Kisum var Sørensen saa fuld ved et Bryllup, at han maatte omtrent bæres paa Vognen. (Bevidnes af *Hans Nielsen Bundgaard*, Sogneraadsformand).

Visti Sørensen anfører til sit Forsvar de aparte Tilstande i Estvad Kirke. Tjenesten begyndte *altid* forsilde. Nævnte Dag var den ansat til Kl. 10, men begyndte først ved Solnedgang. Der var kun 5—6 Mennesker i Kirken. Præsten retter det indigneret til: „Nærmere 50!“

Bispen er straks af den Mening, at Sørensen maa fjærnes hurtigst muligt. Provsten havde jo advaret ham mundtlig under fire Øjne afvigte Sommer. Saa

følger Afskedigelsen paa graat Papir. Men Ministeriet tilføjer . . . „Da man dog maatte anse det for beklageligt, om han efterat være afskediget af Skolevæsenets Tjeneste skulde være nødt til at ty til Fattigvæsenets Hjælp, har man troet, at der efter Omstændighederne kunde være Anledning til at tilstaa ham en aarlig Understøttelse af Skolefondet“ (for Ringkjøbing Amt; nemlig 83 Rdl. 24 Sk.). Men en saadan Blødsødenhed kjender Amtet ikke. Ministeriets Henstilling tages ikke i mindste Maade til Følge.

Det meddeles Ministeriet i Skrivelse af ¹⁸/₁ 1865, at Skoleraadet ved sit Møde ¹⁷/₁ „erklærede sig uvillig til at indrømme Sørensen nogensomhelst Understøttelse af Skolefonden“.

Ca. 25 Aar senere blev Sagen dog taget op paany og førte endog til Avisartikler. Sørensens Sag behandles i Ringkjøbing Amts Skoleraad bl. a. 4. Juni 1889. Skjönt han havde Provst Theilade til Modstander, førtes hans Sag dog til Sejr, saa der nu tilstodes ham en aarlig Understøttelse af 200 Kr.

Jeg mindes fra min Barndom den mærkelige Degn med den uhyre Skaldepande som en vandrende Original, der drog mellem Sognene, hvor han fortalte Æventyr ved Bondens Bordende for en Dram eller en Skefuld Middagsmad. En Vinter i Firserne var han Huslærer i Vinggaard i Fly.

Det er ham, jeg har haft i Tanker, da jeg i „Vredens Børn“ tegnede *min* Skolelærer Sørensen, hvis Yndlingsang har dette tungsindige Omkvæd: „For vi træder hverandre i Dyndet ned!“

Naar Kongen kommer.

Ved *Jeppe Aakjær.*

I DEN ÆLDSTE TID maa det ingenlunde ha været den bare Spøg at modtage hans Majestæt med Følge; thi naar Kongen rejste gjennem Kjøbstæderne og fandt for godt at overnatte der, var det Borgernes Pligt at overlade baade ham og Følge snart sagt alt deres Bohave som Senge, Sengeklæder, Borde, Stole, Kjøkkensager, Kobbertøj osv. osv., ligesom det var en Pligt for Embedsmændene i Kjøbstæderne at laane Kongen Hus. Saaledes laa Kong Hans hos Borgmesteren i Ribe Natten før hans sidste bedrøvelige Rejse igjennem Jylland, paa hvilken hans Hest snublede med ham i Skjern Aa, saa han kom dødssyg til Aalborg, hvor han udaandede 20. Febr. 1513. Sandsynligvis har den syge Konge paa denne Rejse ogsaa gjæstet Skive. — *Christian den tredje* kom her flere Gange; han laa da gjærne Natten forud hos sin betroede Mand *Iver Juel*¹⁾ paa Stubber Kloster. Det maa ha været et flot Syn at se Kongetoget med de mange brogede Ryttere sprængende over den dystre *Hjelmhede* forbi Flyndersø og Estvadgaard ad Skive til. Helt omsonst modtog hverken Skive eller Stubber-

1) Født paa Bøvling ¹⁶/₁₁ 1494, død paa Stubbergaard ²⁴/₈ 1556. Hans Far var Kjeld Iversen Juel til Astrup, hans Mor hed Karen Lange.

gaard saa høj en Gjæst. Det var Tider her umiddelbart efter Reformationen, da Kongen havde nok at rutte med. De Bønder, der havde holdt med Skipper Klement, skulde grundigt dukkes. En vild Decembemat 1534 var *Johan Rantzau* og hans stærktbevæbnede Lanseknægter i Ilmarch paa Jagt efter Skipperen over den samme Hede ad Skive til. Skipperen retirerede, men Rantzaus hævnende Arm naaede ham 18. Decb. nævnte Aar ved Aalborg, hvor *Bonden Espern Nielsen* paa Forrædervis greb den bortflygtende Oprørshøvding's Hest ved Bidslet og overgav Skipperen til Johan Rantzau og Døden. Hvilken Gysen maa der ikke være gaaet igjennem disse Egnes Bønder, da de hørte om deres Førers Tilfangetagelse! Med Værdighed og Kulde fortæller Johan Rantzau i sit farveløse Plattysk om Hævntoget gjennem disse Egne¹⁾; de var naaede til en Landsby i Nærhed af Ringkjøbing.

„Darsuluigest krege wie tydyng, dat sick eyn buer edder viff dusendt versamlet hadden jn einem stetlin, hett *Holstebro*. Dar toge wie denn andern dach hen. Kume ein stunde von vns, ehe wie dar kemen, hadden de buren erfaren, dat wie kemen vnd lepen ock dar wech unnd dorsten vns dar nicht wachen. Darsuluigest lege wie twee nachte, unnd hebben uns de buren ummeher, wo jck getogen byn, vnszem g. H. gelouert unnd geschwarrenn. Van dar bin jck getagen jn ein stetlin *Schieffe*, dar hebbe jck erfaren, dat schipper Clement, schipper Herman mit all erem anhanghe tho *Wiborch* mit vele duszend buren tho hope weren. Vnnd wie sind van dar ock vpgetagen wente vp den haluen wech tho *Wiborch*. Unnd jck hadde tho my jnt feld bescheden de dree fenlin

¹⁾ C. Paludan-Müller: *Grevens Fejde*, 2. S. 469.

knechte, de jck vormals tho *Randerhusen* gebracht hadde“, osv.¹⁾.

Christian d. 3dies gjentagne Besøg i Skive resulterede i, at Byen (1546) fik Lov til at gjøre sig tilgode med den lille Bondeby *Braarup* paa den anden Side Aaen, hvis Ret var fortabt under Klementsfejden; Byen har da formodentlig holdt med Kongen, mens Bønderne holdt med Skipperen, og Skive fik en kjærkommen Udvidelse, der har gavnet den lige ned til vore Dage. Men Manden paa *Stubbergaard* blev heller ikke glemt, fordi han havde huset „Hans naadige Herre“ indenfor det omtumlede Klosters Mure; omtumlet kalder jeg det, fordi det her i Reformationstiden var bleven udplyndret *hele tre Gange*. *Iver Juul* havde faaet det i Forlening 1538; da boede der endnu 11 Nonner i Klostret; 1547 købte han det af Kongen, og en af de Indrømmelser, han opnaaede, var den, at han fik Lov til at nedbryde *Trandum Kirke*. Det har jo en anden, nemlig *Knud Gyldenstjerne* faaet Skylden for, og han lever derfor den Dag i Dag i Folks Omdømme som en til Helvedes Pøl fordømt Skjælm og Kanalje. Aa, hvor husker jeg min Rædsel som Barn, naar Tjenestekarlen i Skumringen begyndte at fortælle i alle sine rystende Enkeltheder denne Gjengangerhistorie om *Knud Gyldenstjerne*, der i Midnattens Mulm maatte

1) Stykket kan oversættes saaledes:

„Der fik vi Underretning om, at 5000 Bønder havde samlet sig ved den lille Kjøbstad *Holstebro*. Dagen efter drog vi derhen. Knap en Time før vi naaede denne By, havde Bønderne erfaret, at vi kom, og løb da deres Vej uden at turde opvente vort Komme. Der laa vi to Nætter og havde Bønderne deromkring for os og lod dem aflægge Ed til vor naadige Herre (3: *Kong Christian 3die*). Derfra drog jeg til en anden lille Kjøbstad ved Navn *Skive*; der hørte jeg, at *Skipper Clement* og *Skipper Herman* tilligemed deres Tilhængere, deriblandt flere Tusind Bønder, stod samlede ved Viborg. Vi var naaede Halvvejen til Viborg, da tre Delinger Knægte, som jeg forud havde skikket til Randers, stødte til Hovedhæren“, osv.

fare mellem Trandum Kirketomt og Stubberkloster! Ingen af min Barndoms Rædselshistorier er bleven staaende i min Erindring med saa grelle Farver; og saa er det pure Opspind altsammen! Den stakkels Knud Gyldenstjerne er mere uskyldig i denne Kirkes Ødelæggelse end Barnet i Moders Liv. Han blev først Ejer af Stubbergaard en 70 Aar senere, da han giftede sig med en Enke *Christence Juel*, som da sad ved Gaarden. Nej, Trandum gamle Kirkes Fordærver det var netop merberørte *Iver Juel*; det kan ikke mere omtvistes, da han har efterladt sig en Dagbog, hvori han pralende opfører det blandt sit Livs rosværdige Bedrifter; her skriver han: „Anno 1553 fik jeg kgl. Majestæts Brev at maatte nedbryde Trandum Kirke og igjen den opbygge paa Sevel og have *jus patronatus* (Kaldsret) til begge Kirker . . . Anno 1554 da lod jeg nedbryde Trandum Kirke og lod bygge Sevel Kirke igjen fra begge Døre og vester paa mod Taarnet, og lod jeg den tække med Bly altsammen, trindt omkring, som tilforn var tækt med Straa, og stod det mig [i] mere end 700 Dlr. foruden den Hjælp som jeg fik af Trandum Kirke med Sten og Bly . . . Samme Aar (1555) lod jeg grave Kjellum Hede (o: *Hjelm H.*) ind med en Grøft“ — — osv.¹⁾

Skulde den af Folkedommen saa dybt forurettede Knud Gyldenstjerne efter dette ikke kunne faa Lov til med Fred at hvile i sin Grav, mens man lod Iver Juel trave et Par Omgange i hans Sted! — Efter at den nye Trandum Kirke nu forlængst knejser paa den nedbrudtes Grund²⁾ har Folkedommen vel skjænket Fred og Tilgivelse til alle døde Herremænd, saavel

¹⁾ Danske Samlinger I. S. 47 ff.

²⁾ Den nye Kirke i Trandum opførtes i Aarene 1882—91; den blev indviet Søndag 13. Decbr. 1891 (Se „*Skive Folkeblad*“^{17, 12} s. A.).

de skyldige som de uskyldige; men anderledes maatte Samtidens Bonde, der saa sin Kirke og dens Prydelser traadt i Sølen, se paa Sagen. Saaledes er der bevaret et Dokument fra 1558¹⁾, hvor en Trandummand *Chr. Poulsen* paa sine egne og Trandum Sognemænds Vegne klager over afdøde Iver Juel, der nedbrød deres Kirke, „som stod vel opbyggt og opmuret med hugne Sten og tækket med Bly og vel fliidt udi alle Maade, og den aldeles ødelagt og andensteds bortført, dennem til stor Afbræk, Besværing og Skade, og beretter forn. Chr. Poulsen, at de nu har en Mils Vej til *Sovell* Kirke og en ond Vej over Kjær, Moser, Bække og Aær, saa at mange nødes for samme lange og onde Vej om Vinterdagen at blive fra Kirke og Guds Ord, og mange gamle Folk ikke kunde der hjemkomme og bliver derover forsømt, og mente forn. Chr. P., at efterdi forn. Trandum Kirke saavel var opbyggt og tagt med Bly, at der til med: at *Trandum Sogn* var et stort og godt Sogn, som vel kunde føde en Præst, at forn. Kirke ikke med Rette maatte nedbrydes“, og mente at Iver Juels Arvinger skulde være forpligtede til atter at opføre Kirken. Men Fru Mette skyder sig ind under Kongens Brev fra 1553 — „at hendes Husbond ikke af sit eget Hoved“, ikke heller til egen Fordel men til Søvel Kirkes Nytte havde nedbrudt den i Trandum, saa Søvel Kirke nu er i bedste Stil opmuret med hugne Sten, tilbygget 63 Al. Mur rundenom, „og inden udi er det en skjøn rum-fuldkommen Kirke med Skamler og Værelser, saa den fri kan forsvare sig for en Landkirke“, hvor der er Plads nok ogsaa til de Trandumboere. — Naturligvis fritages Fru Mette for al Tiltale og de gode Trandummænd maatte skyde Ryg mod Nordenvinden, trække Ørerne ned i Faareskinds-

¹⁾ *Kolderup-Rosenvinges* „Gamle danske Domme“ 2. 254—56.

trøjen og se hvorledes de undgik „Rundesmoses“ dybe Dyndhuller, naar Sneen piskede dem i Synet til og fra det fjærne Sevel. Endnu saa sent som 1840 ansøger de Trandumboere forgjæves hans Maje-stæt om at faa Lov til at gjenopbygge den Kirke „som en Grev Gyldenstjerne“ (!) havde nedbrudt¹⁾. — I min Barndom lød endnu Sevel Kirkeklokkes vemodige Aftensang:

Ding--Dang—Bim—Bamm!
Mi Søster legger i Hellesøddamm!

Men nu sender Trandum Søndagsklokke de blideste Toner ud over Krarupaaens herlige Enge, der ligger bag et soltindrende Net af Spindeltraade, mens Hjærtegræsset langs Aaens Bred tar Tonerne ind i sine Dværgebjælder for selv at kunne lege dem efter, naar Dagens Liv er forstummet.

Saa langt strakte sig Virkningen af de første Kongebesøg her paa Egnen. — Det næste indtraf 1584, da Frederik 2den besøgte Skive, men derom fattes jeg enhver Underretning. Nu gaar der langt over hundrede Aar, før en Konge atter viser sig foran Byens Porte. Det var 1702, at Frederik 4de viste Byen den store Naade at spise et Maaltid Mad paa Skivehus, der den Gang ejedes af Oberst *Werner Parsberg*. Kongen er da kommen til Jylland paa en Mønstringsrejse; Biskop *Jens Bircherod* i Aalborg holder temmelig godt Udkig med alle hans Bevægelser²⁾. 26. Juni 1702 rejste Kongen fra Holstebro ind i Salling, hvor han mønstrede 4 Kompagnier „jydske Landfolk“ under Oberst Peberlos' Kommando. Forinden havde han dog spist Maden hos Oberst Parsberg, og samme Eftermiddag tog han over Sallingsund til Mors, hvor han overnattede paa Højris, der den Gang ejedes af

¹⁾ Se „Aarhus Stiftstid.“ 1733, 1840, Sp. 5.

²⁾ Jens Bircherods *Dagbøger* (1702), S. 403—04.

Etatsraad Klingenberg. Mens han sad ved Bordet paa Skivehus kom den stedlige Kapellan og allestedsnærværende Poet *Chr. Lassen Tychonius* krumbugtende og overbragte Majestæten en hel *Kantate*¹⁾ fuld af de kosteligste Snurrigheder, som alt fra samme agtede Haand. Da det formodentlig er det eneste, der er opbevaret fra denne celebre Festlighed, skal det her aftrykkes uforkortet:

Velkomst-Vers til Kongen ved Landmünstring ved Schive den 26. Juni 1702.

Ringe Ære-blomster paa Hans Majestæts Kong
Friderich den Fierdes Vei, da han ved Land-Milicens
Revise beviste sin ringeste Kiøbstæd Schive den Naade,
hende at besee og besøge, strødde af
Hans Majestæts ringeste Tjenere og Undersaat og
Byens Medtiener
C. Lassen Tychonius.

Velkommen til Jylland.

Nu alle Borgere af Schive Bye marchere
For Danner Kongen, sit Gevehr at præsentere,
Skal Geistligheden da ei ogsaa i Gevehr,
Nu de den Naade har, de Majestæten seer?

Kom Dintedyppet Rør²⁾, som mig for Flindten³⁾ tiener,
Vær proppet med et Ønsk', som Kongen troelig mener,
Lad Hiertet give Fyr i brændend' Andagts Blus
Med Lykke-Ønskninger for Kongen og hans Huus.

1) Se Tychonius „*Vers og Indfald*“, S. 52—55.

2) Dinte er Blæk, altsaa Pennen.

3) Bøssen.

Høibaarne Majestæt! i gaar din Naade hørte,
 Hvad Aanden da ved min uværdig Mund fremførte¹⁾,
 Lad samme Naade dog paa dette være kast,
 Som min Poete-Pen udiiler i en Hast!

Velkommen Friderich, Du store Landets Fader!
 Tak! at Du naadelig din Residentz forlader,
 Og vil et fattigt Land Din Konge-Hyldest tee,
 At Du af os vil sees, og os igien vil see.

Velkommen til Schive Bye.

Du ringe Bye af Værd og stor af Kongens Naade,
 Den gjæster dig i Dag, som Landet monne raade,
 Det Store Kiøbenhavn du er i Ære liig,
 Hun maa dog savne den, som huuses nu af dig.

Har du det vel udi din Krønike indskrevet,
 At du i *Hundred' Aar og Atten*²⁾ ei har levet
 Saa lykkelig en Dag, at Dannemarks Regent
 Behaget har hos dig at tage Logement.

Saalænge Lime-Fiord ved Schive sig indstiller,
 Og spraglet Ørrete i Schive Aae omspiller,
 Skal denne Ære-Dag dig ei af Minde gaae,
 Da du Kong Friderich den Fierde hos dig saae!

Velkommen til Schive-Huus.

Du Tegletagte Slot, hvor Kongen indlogerer!
 Hver Slot i Dannemark med bøiet Spir dig ærer,
 Trods noget Danske Slot paa Midler er saa riig!
 Som du i Dag, og nær i Herlighed dig liig.

Det være dig jo mer end Ti forgyldte Taarne,
 Du eier den i Dag, som eide dig tilforne³⁾,
 Flatere dig da selv, vær freidig uden Sorg,
 I Dag du bleven er den anden Friderichsborg.

¹⁾ T. maa da ha prædiket for Kongen i Holstebro, hvad en Kapellan *Poul Mørk* fra Aalborg ogsaa gjorde.

²⁾ Fr. 2.' Besøg 1584.

³⁾ Skivehus var Kronens Ejendom indtil ²⁰/₈ 1661. Se *Skivebogen* 1913, S. 122.

Saa længe Bølgerne paa dine Broer bryder,
 Og din Vandrige Aae i Fiorden sig udskyder,
 Saa beder ieg, af den Hukommelse dog vær,
 Du husker, Kongen selv paa dig har havt Qvarteer.

Velkommen til Bords.

O! lykkelige Skov! hvori du er oprundet,
 Du Træ, som har den Held og Lykke-Yndest fundet,
 At her i Dag paa dig, de Retter blive sæt,
 Hvoraf Hans Majestæt er selver bleven mæt.

Og at du da altid af denne Roes kan æres,
 Skal i dit slette¹⁾ Træe den Minde-Skrift indskjæres:
*Aar Sytten Hundrede og To en Konge sad
 Ved dette ringe Bord, og nød et Maaltid Mad.*

Velkommen til Mynstringen.

See! Jydebatter²⁾, som Crabater³⁾ kan sig røre,
 See den graaeklædte Karl⁴⁾, hvor artig kan han føre
 I sin Plovvante Haand en martialsk Musqvæt,
 Som han i mange Aar i Guarnison var sæt.

Det er din Renomee, o Friderich den Fierde!
 At du den første var, som Jydekarlen lærde
 Saa vel som Skovl og Greb at føre sin Gevehr,
 Saa vi med Cerere⁵⁾ Bellonam⁶⁾ samlet seer.

Saalænge Jylland kan Soldat og Bøsse føre,
 Saa skal da denne Roes Kong Friderich tilhøre,
 At han paa Jydens Laar den krigske Kaarde band.
 Trods! at Norbagen⁷⁾ os nu meere spotte kan.

Saa skal Krud-Posen da ei skaanes Dig til Ære,
 Hver Skud af Bøssens Mund et Ære-Skud skal være;
 Saalænge Verden staar, det Minde du os lod:
 Kong Friderich har vor Milice⁸⁾ sat paa Fod.

---

1) glatte. 2) Jydesvende. 3) Kroater. 4) Bonden. 5) Ceres, Gudinde for Agerdyrkning. 6) Bellona, Krigsgudinde. 7) Nordmanden. 8) Krigsvæsen.

Far Vel til Salling-Sund.

See! hvor dog Lime-Fiord af idel Glæde skummer,
 Og venter Timen kun, naar Majestæten kommer,
 Gak stille, Lime-Fiord, at han kan være tryg,
 Hvis Byrde du ei før har baaret paa din Ryg.

Skal næste Ottes Sund af Keiser Otto have
 Sit Navn¹⁾? da ydes Dig af Kongen denne Gave,
 At du, som Friderich har i din Færges Stavn,
 Af Hannem denne Dag faaer Friderichs-Sund til Navn.

Far, Store Fader! vel, Gud selv vær' i din Følge
 Med Tusind Engle-Hær paa Landet og paa Bølge,
 Det ønsker her for dig hver Dages Morgen nye,
 Din fattig Capellan i lille Schive Bye²⁾.

At ikke alle saa med de samme milde Blikke som den poetiske Kapellan paa disse Kongerejser og deres ophøjede Hovedperson, derom faar vi en Anelse gjen-nem en Forordning for 13. Maj 1707, hvori det hedder: „Da Bønderne ofte af nogle i den kgl. Suite med Hug og Slag ilde trakteres, ja tvinges til saa overmaade hastig at fremfare, at undertiden Hestene derover fordærves og saaledes tilredes, at Ejerne sig ikke i lang Tid af dem kan betjene, saa skal de Bønder, som *blive slagne*, saadant strax, hvor Skifte af Heste eller Vogne sker, hos den, som af Amtsskriveren er forordnet til Opsyn med Hestene, Forspandet og Vognene, angive, hvilket da strax Hofmarchallen derom Efterretning haver at give, da de Skyldige efter Sagens Befindende med vedbørlig Straf skal vorde ansete“. Og hvis en Hest blev jaget ihjæl „og det ikke kunde bevises, at Hesten tilforn var fordærvet, da skal den,

¹⁾ Den tyske Kejser *Otto d. 2.* (regerede fra 973—83) skal 974 være trængt saa langt op i Jylland, at han først stand-sedes af Limfjorden; i sin Harme slængte han sit Spyd i dens Dyb paa det Sted, der den Dag i Dag kaldes *Ottosund*.

²⁾ Samme Aar 14. Okt. 1702 steg Tychonius dog til Præst; det var denne Kantate dog altid værd paa højeste Sted.

som i saa Maade Skaden lider, for hver Hest betales 20 Rdl.“.

Jo, Godmorgen! det skulde fedt hjælpe en Bonde i de Tider at søge sin Ret hos én i „den kgl. Ståte“!

Men ukristeligt var det nu, som de for afsted til Tider; fra Viborg til Frederits paa een Dag kjørte Frederik 6te i 1787; „de wa retten stræng faa di sølle Bæster“!

Efter 1702 ved jeg ikke, at nogen Konge kom paa disse Egne før Frederik 6te; han stripped jo ustandselig omkring i Landet, især i Tyverne. 1824 gjen-nemrejste han Jylland; *Øhlenschläger* sendte i den Anledning Jyderne en Sang, der næsten var ligesaa god som den Skive Kapellans. Den lød saaledes:

Nationalsang for Jyderne, ved Kongens Besøg i Landet (1824).

Vaaren er kommen med Blomst og med Green,
Himlen er reen,
Heden staar fuld af sin rødmende Lyng¹⁾.
Irisk i Skoven og Nattergal, syng!
Hvi glædes Naturen? Hvi bygger den stort
Sin Æreport?
For *Dannemarks Fredrik*, som drager omkring
Paa Kongething.

Jyderne glædes. Vor venlige *Drot!*
Langt fra *Dit* Slot,
Langt fra *Din* Throne vi boe i *Dit* Land,
Gjæste kun sjælden den sjællandske Strand;
Naar Karlen med Bøsse, med Fjer i sin Hat
Har os forladt
Og kommer tilbage med øvede Sværd
Fra Vaabenfærd.

¹⁾ Da Kongens Rejser foregik i Juni Maaned maa det altsaa ha været for Kongens Skyld, den allerede havde iført sig Blomster, ellers plejer det jo at ske 1 à 2 Maaneder senere.

Rundt da ved Arnen ham Kredsen omsnoer,
 Hører hans Ord,
 Hører om Kongen, hans Børn og hans Viv,
 Ønsker dem Lykken og Sundhed og Liv.
 Nu selv *Du* er kommen! *Du* reed under Øe.
 Nu Viv og Møe,
 Nu Quinde med Olding staar *Frederik* næst;
 Du er vor Gjæst.

Øver *Dit* Mandskab og hører *Dit* Folk,
 Sandheds Tolk,
 Hædrer med Bifald den ærlige Svend,
Frederik den Sjette, Retfærdigheds Ven!
 O, mindes vil Jyden i Fremtidens Aar,
 Naar Lærken slaaer,
 Den Sommer, da Limfjord og Skodborgaa
Dit Billed saae!

Frederik 6. kom til Skive fra Mors ^{22/6}. Midt-vejs — i Hjerk — blev han mødt af unge Piger, der sang en Vise af Stedets Præst Hr. Mølsted, hvori det hed:

„Hils Hustru, Børn fra Jyllands Piger“;

een af Pigerne overrakte Majestæten en Blomsterkrans.

Hvorledes Skive har taget imod ham ses kun indirekte af Regnskaberne. Laust Laursen i Daugbjærg har faaet udbetalt 7 Rdl. 3 Mk. for 5 Td. 5 Skp. Stenkalk, som er anvendt, Halvparten til Østerport, Halvparten til Nørreport. Der er brugt 1600 Teglsten til Opførelse af fire Søjler ved Porterne. Drejer Melgaard leverer Kugler til de fire Søjler, og Stakitterne males; alt ialt 39 Rdl., der lignedes paa 5 af de mest velhavende Borgere i Staden — Distriktslæge Stengel, Amtsprovst Bregendahl osv. — „lige-saa jeg selv“ (c: Byfoged Selmer).

To Aar efter — 19. Juni 1826 — da Kongen kom igjen, gik det ikke saa glat. Stiftamtmanden i Viborg vil indbyde Hans Majestæt „til at tage en Dejeuner i

Skive, der i saa Fald vel kunde være sparsomt indrettet, men dog saaledes, at det kunde være Maaltid for hele Dagen, da Kongen ikke spiser mer end een Gang. Med Hensyn til Localet har jeg tænkt, at der mulig, efter at Audiencen var givet i Skive, kunde spises paa Krabbesholm, hvis Ejer kunde indrømme Byen den fornødne Lejlighed. Man havde da ikke nogen Vanskelighed i Henseende til hvem der skulde tages til Taffels, da der i saa Fald ikke *behøvede* at være andre end Kongens Suite og Byens Repræsentanter som Værter. Dog er dette kun en Idé, som jeg fremsætter til Deres gode Overvejelse.

Under alle Omstændigheder ønsker jeg at vise H. Maj. Krabbesholm, hvilket bemærkes med Hensyn navnlig paa Vejen, som fra Skive til Krabbesholm og derfra til Landevejen forhaabentlig ingen Hindring vil frembyde for de bredsporede Vogne.“ (6/6 1826).

12/6 angives *Rejse-Routen* saaledes:

„19. Juni fra Viborg til Thisted. Kl. 7 om Morgen befaler H. Maj. at afrejse fra Vib. og vil indtræffe i Skive omtrent Kl. 10, hvor allerhøjstsamme efter at ha beset Byens Mærkeligheder og muligvis taget Herregaarden Krabbesholm i allerh. Øjesyn vil indtage den af Byen Skive alleru. tilbudne *dejeunér dinatoire*, (5: næsten Middag) og forlade Byen derefter omtrent Kl. 1 for over Sallingsund at indtræffe i Thisted om Aftenen mellem Kl. 8—9, i alt 12¹/₄ Mil.“

Amtm. indskjærper endvidere: „At Kancelliraadens Embedsprotokoller maatte have til Rede paa Raadhuset, om H. Maj. maatte befale at efterse samme“.

„Skjønt det hedder, at Kongen kommer Kl. 10, maatte man dog noget tidligere være beredt.

Værelserne, hvor H. Maj. aftræder, maa være saa luftige som muligt og Lejlighed til at give Audience

om efter Omstændighederne H. Maj. befaler saaledes, haves.“

Kan der ikke kjøres med bredsporede Vogne til Krabbesholm, maa der sørges for 4—5 smalsporede.

„Ved Spisningen maa iagttages, at samme endelig ikke varer mer end højstens mod en Time, bedre at det er kortere, især hvis det bliver varmt. Til Maaltidet føres foruden H. Majestæts Overhofmarchallen, General Bülow, Oberst Lütken, Kammerraad Feddersen, Krigsraad Müller, Overkrigsraad Schønberg, og — Smidt; og kunne de 4 sidstnævnte meget gjerne — og saadant vil vist nok bedst convenere — sættes ved samme Taffel som H. Maj.

(¹²/₆ 26.)

Schønheyder.“

Byfogden Hr. Rosenstand befaler da ¹⁷/₆ 1826 sine tro Undersaatte:

„Fra imorgen Aften af holdes samtlige Byens Køer inde, saaledes at de ej kommer paa Gaderne førend efter Kl. 4 Mandag Eftermiddag.

Inden Kl. 8 Mandag Morgen ere samtlige Byens Gader paa det allerrenligste fejede og paa det bedste pyntede. Som Følge heraf er det ej nødvendig, at Gaderne i Eftermiddag fejdes.“

Ingen uvedkommende Heste eller Vogne paa Gaden fra Mandag Morgen Kl. 9¹/₂!

Amtmanden beroliger Byfogden med den Oplysning, at „Kongen har ingen Kammertjener med (det er en meget højere Mand)“; det, han har med, er kun „en Kammer-Laquai“. Der serveres hos Enkefru Selmer. Desuden maa 6 Borgere tilsiges at møde med Vogne for at føre Kongen med Suite til Kirken og Krabbesholm. Vognene maa „holde velbespændte, med gode, bekvemme Sæder og Agestole“. Men det

var et svagt Punkt, som den gode Amtmand der havde fundet.

Kjøbmand *Gjørup* svarer (bogstavret): „ieg har kuns en Sempel arbejds Fiel Vogn og Beder mig der for underrettet, om ieg maae møde med den“.

Apoteker *Bechmanns* Svar lyder: „Saavel Vogn som Hestetøj, hvad jeg for Øjeblikket er i Besiddelse af, er saa simpel, og, forinden jeg efter Snapsting faar det i Stand, usikker, at det næppe til slig Brug kan anvendes, hvorfor jeg forventer mig fritagen“. Til denne Bekjendelse slutter sig Enkemadam Dige. De øvrige: Krigsraad *Theil*, Kjøbmand *Holm*, Kjøbm. *Ring* og Enkemadam *Bilgrav* „gaar i Tøjet“. „Kongen med Suite“ forhaabentlig det samme!

— 1828 har de Frederik igjen. Fra dette landsfaderlige Besøg i den lille Limfjordsby er der opbevaret en ret fyldig Korrespondance mellem Amtmand og Byfoged. Den indledes med følgende kgl. Reskript, som udsendes 17. Maj 1828:

„Da Vi agter den 5. Juni d. A. at tiltræde en Rejse paa et Par Uger til en Del af Nørre Jylland, saa ville Vi herved have vort danske Kancelli paalagt at meddele Øvrighederne i Aarhus, Viborg og Ribe Stifter, at Vi ikke ønske, at der paa noget at de Steder, hvor Vi paa denne Vor Rejse indtræffer, faaes ceremonielle Foranstaltninger, der kunne foraarsage Vore kjære og tro Undersaatter Pengeudgifter eller Os Tidsspilde.“

Faa Dage efter begynder Stiftamtmandens Skrivelser at sne ned over den svagt fortunlede Rosenstand. Den første er af $\frac{21}{5}$ og har følgende Indhold:

„Skjønt jeg endnu ingen officiel Kommunikation derom har modtaget, kan jeg dog ikke efter Omstændighederne betvivle, at H. Maj. den 17. Juni fra Viborg ankommer til Løgstør og Onsdag den 18. rejser fra sidstnævnte Sted til Skive, hvor allerhøjstamme

overnatter og den 19. om Morgenen gaar til Holstebro. Jeg underretter Dem, kjære Ven, herom først og fremmest, for at høre Deres Mening om Rejsen fra Løgstør til Skive. Gaar den over Hvalpsund, da ere vi for vort Vedkommende snart færdige. Kommer Touren derimod til at gaa til Søes over Livø og Fuur, saa er der vel noget at handle om, dels spørges der om nogenlunde antagelige Fartøjer for Kongen og hans nærmeste Suite — Vognene dør maatte altid over Hvalpsund —; dels om Befordringen over Fuur, hvortil vel et Par Vogne maatte komme fra Skive; dels endelig om Aftræde for H. Maj. paa Fuur. Hav den Godhed herover at ytre Dem med Posten i Morgen.

Forbindtligst

Schönheyder.“

23/5 1828.

„Kjære Ven!

I Anledning af Deres Skrivelse af Gaars Dato bemærkes, at H. Maj. vel tog tiltakke med at kjøre paa Fuur Vogne, naar de var tilgavns rengjorte og forsynede med gode Hynder. Men Hovedspørgsmaalet er, hvorvidt han kunde føres ad *en interessant Vej*. Man har dog anset Landet for at være mærkeligt i flere Henseende; muligt at det mærkelige imidlertid ikke viser sig uden ved en nærmere Granskning, som her ikke vilde kunne finde Sted.

Fremdeles bemærkes, at jeg gjerne vil have opgivet, hvilke flere Landingssteder, der gives norden for Hvalpsund.

Og endelig maa jeg bede Dem at ikke glemme Færgefarten over Hvalpsund, som under alle Omstændigheder af de kgl. Vogne bliver afbenyttet. (Efter hvad jeg nu erindrer mig, holdes Færgen ikke fra Sallings Side, og der er saaledes kun lidt, der for Dem vil være at iagttage).

Nattequarteret i Skive kan vel ikke paa noget Sted gives bedre end hos Dem. Det volder vel en Del Bryderi, men dette ved jeg, De gjerne paatager Dem. I økonomisk Henseende volder saadant derimod, efter hvad jeg kjender til Tingen, ikke nogen Inconvenients. Naar vi blive fuldkommen forvissede om, at det bliver Alvor, skal jeg meddele Dem nøjagtig Underretning om, hvad der for den høje Gjæsts Soveværelse fordres.

Venskabeligst
Sch.“

27/5 1828.

— — „I Henseende til H. Maj'. Nattequarter i Skive, da glæder det mig, at De, kjære Ven, vil berede det hos Dem selv. Jeg sender Dem hoslagt en Fortegnelse over, hvad i hans Soveværelse, samt hvad Thebordet angaar, skal findes¹⁾); betræffende Sengen mærkes, at deri ene maa være to Madradser at ligge paa, en skraa Madradse og en Pude samt en saakaldet Trækkepude under Hovedet; saa og derhos foruden det penere Tæppe tvende uldne dito. Om Sengen maa ikke være Gardiner undtagen de, som maatte kunne anbringes ved en saakaldet Tronhimmel.

At der skulde blive Spørgsmaal om, at Kongen holdt nogen Maaltid i Skive, kan jeg aldeles ikke forestille mig, det er ogsaa ganske uden for Planen. Om nogen af den respektive Suite i deres Kvarter maatte ville nyde nogen Aftensmad, ved jeg ikke, men de vedkommende Værter kunde jo vel være noget forberedte. Hans Maj. nyder efter hans Ankomst til Nattequarteret kun The med skaaren Smørrebrød til. Om Morgenens tages Kaffe med Tvebakker. I Vognen medgives skaaren Smørrebrød og nogen Vin, Madere eller Meliore.“

¹⁾ Denne Fortegnelse synes ikke bevaret.

²⁶/₅ 1828.

Routen indprentes endnu engang:

¹⁸/₆ fra Løgstør igjennem Salling til Skive:

„Kammerfoureren, Kammerraad Ibsen, vil komme til Skive 1 a 2 Dage forinden H. Maj. for der mundtlig at træffe fornøden Aftale med Hensyn til Kongens Bolig og Indlogeringen af Allerhøjstsammes Suite.“

Viborg ³⁰/₅ 1828.

„Som Supplement til mit Brev med sidste Post endnu kun dette: At H. Maj. er meget empfindtlig for mindre god Luft og Lugt, hvis Aarsag jeg har skyet al Maling, af hvilken ved hans Ankomst kunde mærkes Spor i Værelserne. *Sch.*“

— — Men, o ve! noget af det første, Byfogden gjorde, da han hørte om Kongens Komme, var jo at male hele Lejligheden. Amtmanden skriver:

Vib. ³/₆ 1828.

. . . „Da nu de ommeldte Vinduer og Døre allerede ere malede med Oliefarve, saa er kun tilbage at anvende alt for at trække Lugten ud.

Det er vistnok ikke nødvendig, at H. Maj.s Seng skal have Tronhimmel, men da ingen Gardiner frem paa Siderne eller fortil maa finde Sted, skulde der dog være en Indretning, hvorved nogle Gardiner bag til og høistens en halv Alen ud paa Siderne kunne befæstes. Vore Madradser, lidt over tre Alen lange og $5\frac{1}{2}$ Quarter brede med Tæpper og Gardiner ere til Tjeneste, saasnart H. Maj. er taget bort fra Viborg. H. Maj. medbringer Seng med Sengklæder, saa at det ikke er nogen Nødvendighed, at saadant findes i hans Logis, men jeg har troet, at det vilde være Dem behageligt at have indrettet Tingene saaledes, at Recours [Tilflugt] til dette Medbragte ikke behøvedes.

Milltær Vagt i H. Maj.' Kvarter behøves sandelig ikke. For nogen Opvartnings Tilstedeværelse i mødende Tilfælde vil De nok kunne sørge.

Kammerlaquai Andersen ligger altid i et Værelse ved Siden af H. Maj.; i Henseende til Jægeren er det ikke nødvendigt. Men Andersen kunde jo meget bekvemt være i Stuen inden for Karnap-Værelset. Skulde der uheldigvis ikke være særskilt Udgang fra samme og det saaledes være mindre bekvemt for A.s Natteleje, maatte det dog altid bevares for H. Maj.' Disposition. Flere Laquaier behøves ikke at være i H. Maj.' Kvarter, men derimod en noget inferiør Person, som forhen kaldtes Laquaidreng, men nu uden Tvivl er avanceret.“

„E. Skr. Er der nogenlunde bekvem Vej fra Hvalpsund til Eskjær?“ Sch.

Kongens Suite er paa 8 Personer foruden 3 „Laquaier“.

Kongens Kusk indkvarteres hos Kierulffs; 8 Kuske ligger til Diges.

10/6 1828.

„H. Maj. ventes at komme til Hvalpsund Kl. mod 5 Efterm. Fra Aalborg Amt er lette Fartøjer bragt tilstede, og i disse kan Kongens og Suites *Personer* i kort Tid føres over. For H. Maj. vil en Vogn tidligere forhaabentlig være overført. Men til Suiten og i Tilfælde for H. Maj. maatte Vogne fra de omliggende Herre- og Præstegaarde have tilrede ved Sundet for at befordre H. Maj. med de fl. til Thise eller i alt Fald til *Eskjær*, medens de andre Vogne føres over paa Færgerne. Ved Thise eller Eskjær kommer Vedkommende igjen i deres sædvanlige Vogne, og den ekstraordinære Befordring ophører. En fire saadanne ekstraordinære Vogne ville behøves. For at Vejen fra

Thise til Eskjær og derfra til Landevejen gjøres pas-sabel for de meget bredsporede Vogne ville De sørge. Paa en Gangbro for H. Maj.' og Suites Personer har De tidligere været betænkt, saavel som paa den eller de fornødne Flydebroer til Vognenes Ilandbringelse.

Jeg mener, H. Maj. besøger Thise Skole og Eskjær. Dem faar jeg naturligvis den Fornøjelse at se ved Sundet. Befordring for Deres Person kan requireres paa Amtsstuen. Hr. Møller (i Breum) har tænkt paa en quindelig Modtagelse ved Stranden. Hvorvidt hertil kunde komme flere mandlige Individuer foruden Dem og Møller, maa jeg henstille til, hvad De, kjære Ven, selv maatte finde efter Omstændighederne takkeligt og godt. Forhaabentlig kommer H. Maj. saaledes vel til Skive Kl. 7—8. Han besøger i Skive Skolen, Raadstuen, lader Brandcorps vise sig etc., efterser Protokollerne, hvorom de Vedk. hos Dem maatte underrettes og giver maaske ogsaa nogen Audients, alt om Morgenen den 19. Men at der er en Samling af gejstlige og verdslige Embedsmænd, og hvilke andre, der gjerne vilde være med, tilstede i Deres Gaard om Aftenen for at modtage H. Maj. er aldeles passende.

Hele Suitens og H. Maj.' Vognes Tal er Dem endnu ikke opgivet, men nævnes her med Hensyn til det fornødne Locale, saaledes:

1. Hans Maj.' egen Vogn. Maatte være i Deres Gaard om Natten. — En Kusk, for hvilken skaffes godt Kvarter udenfor Deres Gaard.

2. Overhofmarschallens og Gen. Bülow's Vogne med Kuske (saaledes endnu 4 Vogne med Kuske). — — „Der bliver som sædvanlig i Viborg en Udstilling af Amtets Kunstflids eller Industris Produkter, hvilken Hans Maj. besøger den 16. om Formiddagen. Hvad der for Salling og Skive kunde indsendes og afleveres i Tetens Gaard, modtages erkjendtligst. Kaptejn Un-

dall svarer for Tilbageleveringen. Falkenbergerne plejer at levere Liim, som er af fortrinlig Bonité, og Mads Justesen har lovet mig Hør. Maaske kunde Provst Kamph¹⁾ skaffe et extra godt Stykke Lærred. Men hvad jeg især tillige vilde bede om, er Hestbechs Hatte. De skulle være fortrinlige. Priserne maatte være vedhæftede et à to Exemplarer, som ønskes fremsendte.“

„NB.: Jeg har lovet Amtmand Neergaard, at han ved Ankomsten til Skive den 18. om Aftenen skulde kunne faa Quarter: De ville være ulejliget med at sørge for, at der ved den Bom, han ad den søndre Vej kommer ind igjennem, findes Underretning, hvor han skal finde samme.“

Sch.

12/6 1828.

„Deres Brev af 11. ds. besvares saaledes: Det er aldeles i sin Orden, at Deres Svigerinde modtager Hans Maj. med Dem og Deres Børn samt er tilstæde, saa tit Anledning dertil gives.

For H. Maj. vil der om Aftenen og Morgenen ikke være Spørgsmaal om videre Forfriskning end det, jeg allerede har nævnt for Dem. Om Morgenen kunde desforuden for Suiten vel være lidt Confect og Vin samt skaaren Smørrebrød eller deslige (jeg mener i den store Stue). For øvrigt er der tilstrækkelig Tid for Os nærmere at aftale det lidet, som i denne Anledning kunde være efter Omstændighederne at gjøre.

Om at Kammerlaquaien og Jægeren, der ankommer omtrent Kl. 5—6 Efterm. med Bagagen, passende gives et varmt Maaltid, har jeg, om ej feiles, skrevet.

Kunde ikke Overhofmarschallens og Bülow's Vogn i det mindste bringes under Tag? Kan det imidler-

1) Præst i Skive 1827—34.

tid ej ske, saa faar det være godt som af Dem arrangeret. Faar vi Tørre-Vejr, er det altid godt nok.

For det mig beredte Quarteer takkes forbindtligst.

Deres *Sch*“.

Saa rykker Rosenstand ud med følgende Ukas:

„I Anl. af H. Maj.’ forventende høje Ankomst hertil Skive den 18. denne Maaned bliver følgende at iagttage:

1. Inden Onsdag den 18. d. M. Middag Kl. 12 maatte samtlige Byens Gader paa det allerreenligste være fejede.

2. Fra bem. Onsdag Form. Kl. 11 indtil Dagen efter, Torsdag Form. Kl. 11, maa ingen Køer komme paa Gaden, under Straf af de anordnede Optagelses-penge 4 Rdl. for Stykket.

3. Fra Klokken 6 til Kl. 10 Onsdag Aften og fra Kl. 5 til Kl. 10 Torsdag Morgen maa ingen uvedk. kjøre eller ride paa Gaderne, Østergade, Tinggaden og Brogaden undtagen, ligesom der ej heller maa findes uvedk. Heste eller fraspændte Vogne paa Gaderne.

4. Fra Klokken 9 Onsdag Aften til Kl. 6 Torsdag Morgen maa ingen Passage af Ridende eller Kjørende finde Sted paa Strækningen imellem Apotheket og Hjørnet af Kjøbmand Thiørrings Magasin, ligesom ej heller gaaende med Træsko paa Fødderne tillades der at indfinde sig.

Skjønt det ikke bør sættes i Tvivl, at jo enhver nøje vil holde sig disse til god Ordens Vedligeholdelse sigtende Forskrivter efterrettelig, tilføjes, at de, som overtræder samme eller paa nogensomhelst Maade forstyrrer den vedbørlige Orden, af Politiet og sammes Assistentere, alvorligen dertil vil blive tilholdet. Forøvrigt er det en Selvfølge, at Haandværksmestrene

bør have nøje Opsigt med deres Læredrengé og Forældre med deres Børn.

Skive Byfoged Kontoir, 16/6 1828.

Rosenstand.“

„Bekjendtgjort i Skive ved Trommeslag den 16. Juni 1828.

Busch.“

„Til at fungere som Assisterter ved Politiet af Ordens Haandhævelse heri Byen under H. M.' forv. høje Ophold d. 18.“ —, udnævnes 16 agtede Borgere; de forsynes med Skilte og faar strænge Instruxer.

Imens gjennemløber Byfogden endnu engang alt det, han har at huske paa. Der er nu først Indkvarteringen:

Overhofmarch. Hauch — logerer hos Provst Kamph, General Bülow — hos Stengel, Capt. Hansen — hos Kjm. Jæger, Schönheyder — hos Rosenstand osv. ialt 9, alle med Tjenere! Om to Lakejer hedder det: „men de kan ligge sammen i een Seng“.

I Skive Kjøbstad og Salling Herreder er den gang disse kgl. civile Embedsmænd ansatte:

Kancellr. By- og Herredsf. Rosenstand, Krigsraad Kommissionforvalter Theill, By- og Herredsskr. Fæster, Distriktskirurg Stengel, Forligelsescommissær, Postm., Apoteker Bechmann, Brandirektør de Sehestedt.

Saa er der *Skives 4 eligerede Borgere*, nemlig:

Kjøbm. Kielsen, Kjøbm. Hestbæk, Skomager Schaltz, Feltbereder Falkenberg, „førstnævnte er syg og altsaa er kun de 3 sidstnævnte tilstede“.

Kjbm. Holm er Forligelsescommissær og Overformynder i Skive.

En Søn, ex. juris Emil Selmer, af forrige Herredsfoged, har været constitueret i Vacancen.

Blandt Proprietærerne i Salling er Landvæsens-
commissær *Tram* til Astrup den eneste Rangsperson.

Sognepræsten i Breum, Pastor Jens Møller er kon-
stitueret Distriktsprovst.

Præstekaldet i Skive er for Tiden vacant.

Pastor Rosendahl i Rødding en af de ældste
Sognepræster, er tilstede“.

Men ogsaa Hestene maa der skjænkes en Tanke;
der er ialt 50, fordelt saaledes:

Kongen }
Overhofmarch. } i Wienvogn — 6 Heste.

Bülow }
Lütken } Wienvogn — 6 Heste.

Feddersen }
Krigsr. Müller } Wienvogn — 4 Heste.

Schønberg }
Schmidt } Wienvogn — 4 Heste.

Overhofmarchallens }
Vogn etc. } Wienvogn — 6 Heste.

Kammerlaquai, }
Jæger Larsen } Holstensk Wienvogn — 4 Heste.

En Bagagevogn — 4 Heste.

En Vogn — 4 Heste.

Suiten: 18 Personer (6 af Staldetaten) desuden *en halv*
Snes Tjenere.

Jo, der er rigtignok noget at tænke paa!

At Festen nærmer sig, skjønnes af de indløbne
Regninger; her er et Par:

$\frac{17}{6}$: 1 Læs Græne kjørt af Skoven — 2 Mk.

$\frac{18}{6}$: 1 Læs Græne — 2 Mk.

Ole Falkenberg.

Betalt for at opsætte *Æreporten* ved Kjøbmand
Halds — til Thøger — 3 Mk., Anders Himmelbo

2 Mk. — For at beklæde den med Grønt og holde Vagt ved Lamperne betalt Jens Skipper 4 Mk. Kjøbt Seglgarn for 3 Mk.

¹⁸/₆: 2 Læs Sand til at fylde Rendestenene med . . .
(*Andreas Falkenberg*).

Om selve Modtagelsen hører vi ingenting, men da det hele er overstaet, modtar den lykkelige Byfoged følgende Skrivelse fra sin høje Foresatte:

Vib. ²⁰/₆ 1828.

„Skjønt jeg i Aften har knap Tid, kan jeg ikke tilbageholde Bevidnelsen af min hjærteligste Tak til Dem og Deres Svigerinde for deres gode Foranstaltninger ved H. Maj.' Nærværelse hos Dem, hvorved ogsaa mig er sket en stor Behagelighed. Hans Maj. vil vist forøvrigt selv have yttret Dem den Tilfredshed med Alt, som han ikke kunde andet end føle.

Deres
Schonheyder.

Til Kancellr. Rosenstand.“

Og saa kunde de brølende Køer da atter komme paa Græs, og de pryglede Lærerdrenge atter klampre afsted i Tøfler og Træsko langs de sivende Rendestene.

Søvelbo-Visen.

Ved *Jeppe Aakjær.*

VORE BEDSTEFORÆLDRE kunde et gammelt Rimsværk, som har Tilknytning til disse Egne. De kaldte det Søvelbo-Visen, skjønt det egentlig ikke var nogen Vise, men et *Bindebrev*, en Rimsag, som var meget brugt for et Par Hundrede Aar siden. Alting tyder paa at „Visen“ er gammel; et Steds nævnes *Sletdaleren* (64 Skilling) som Møntenhed; dette peger langt tilbage i det 18. Aarhundrede. Hvem Forfatteren er, har jeg ikke kunnet faa paa det Rene, skjønt jeg omhyggelig har gennemset Sevel ældste Kirkebøger (fra 1680 og nedefter). At det skulde være en Bonde, som af *C. A. Thyregod* antaget¹⁾, er lidet sandsynligt; dertil er Mandens Viden og Værkets Sprogtone for høj-lærd. Ganske vist er de udstillede „Kundskaber“ for Nutidsøren et farligt Ruskomsnusk; men, saadan var de næppe for Datidens Mennesker. Visen er forhen optegnet af Ev. T. Kristensen uden at være trykt; det er dog ikke hans Exemplar, jeg her benytter, men to andre, som jeg har læmpet sammen saaledes, at det ene har fyldt Hullerne i det andet. I August 1919 modtog jeg fra *Pastor P. Clausen* i Vinding ved Silkeborg et trykt Exemplar, optegnet efter en 83aarig gammel Kone,

---

¹⁾ Thyregod omtaler Visen to Gange: I „*Nyt illustreret Ugeblad*“ ²³/₁₁ 1873, Nr. 47, og i „*Husvennen*“ ¹²/₃ 1893, S. 191.

Maren Elisabeth Pedersen f. Laursen, som nu bor paa Alderdomshjemmet i Bryrup¹⁾. Siden er der fra *Folkemindesamlingen i Kjøbenhavn* bleven sendt mig et utrykt Exemplar, hvis Kilde er Malermester *Niels Henningsen*, Søndermark i Bøvling. Han er født i Borbjerg, og han fortæller, at han tit har hørt Visen omtale i sin Barndom, men først 1912 lykkedes det ham at finde en gammel Mand i Bøvling, der ejede en Optegnelse — fra 1858. Den er en Del bedre end den fra Bryrup; men af og til har den Huller; da har jeg raadspurgt Kil-Marens Optryk. Saadan tror jeg, at jeg har faaet alle de 56 Vers „fremkaldt“ uden at sætte noget ind af mit eget. Her og der har jeg hjulpet lidt paa de skjæve „Fødder“, men alle mine Smaarettelser er foretaget saa nænsomt som muligt. Og nu maa saa den gamle snakkeglade „Vise“ prøve paa at tale for sig selv:

Kom Søvelbo indfødt, Nørtofter og med,
 kom, Skovbo med dine Indbygger' paa Rehd!
 Kom, Jørgen, som agted at byde mig Tras,
 thi da skal Du sige, du kom ret tilpas.
     Du vilde mig binde,
     jeg skal Dig vel finde!
 I Skovby Du vides at have din Plads.

Jeg vil mig forsvare, om jeg kan forstaa,
 jeg vilde nok digte, kund' jeg hitte paa,
 men kommer jeg dermed for dybt udi Gang,
 da frygter jeg, Visen skal blive for lang.
     Hvad var det, du vilde?
     vil du dig indbilde,
 at jeg ikke ogsaa kan digte en Sang?

¹⁾ Hun er mest kjendt under Navnet *Kil-Maren*, da hendes afdøde Mand var *Kileskrædder*. Hun er født i *Dybe* ved Lemvig, hvor hun formodentlig har lært Visen. For faa Aar siden blev den stenograferet og trykt i ca. 100 Exempl. af en Mand fra Horsenseggen. Kil-Maren tog Stav i Haand og gik rundt og falbød Visen.

Derf første Dyst brød du dit Glavind paa mig,
den anden Dyst vil jeg nu prøve paa dig,
jeg havde ej Bud efter Bindebrev din,
derfor skal du nu have Skrivelsen min.

Ja, Løn, som forskyldes,
og Skjæppen skal fyldes
og det med godt Dansk og ikke Latin.

Ja, mangen er syg for at komm' i Dispyt
og mangen ens Ører, de klør efter Nyt.
Guds Ære at fremme, det glemmes saa tit,
at pukke paa andre, det gavner saa lidt.

Goliath vilde pukke,
for Stenen mon bukke,
det fik da den Kjæmpe alt til sin Profit.

Der er og en Mand udi Sognet ved dig,
som jeg haver hørt, der vil svare for mig;
men hvad skal man sig' om den ærlige Mand,
han kunde snart blive landflygtig for sand!

Vil I ham fiksere,
skal jeg ham erklære
med Ære og Tjenest' saa godt som jeg kan.

Du skriver, du bandt mig med *Liinner* og *Gren*,
men jeg skal dig binde med Bogstaven ren,
og naar jeg udfører dit Navn her med Tal,
det 9. Bogstav tilhøre dig skal;

jeg skal dig og binde
paa Dagen den ninde,
udi denne Maaned dig til Velgefal.

Thi naar man vil tælle fra a og til 9,
det niende Bogstav det bliver et I,
det 9. Bogstav dit Navn hører til,
paa 9. Dag jeg dig og binde vil.

Jeg vil ej fordølge,
vi 9 vil forfølge
og høre, hvad Ende det komme kan til.

Den 9. og sidste af Søskende da
 var min første Kone, som døde mig fra,
 og alle de døde før Moderen hen,
 med fire smaa Børn maa jeg leve igjen.

I Sorrh og Kvide
 jeg Tiden maatt' slide,
 nu har Gud mig skikket en anden til Ven.

9 Steder der er paa Legemet set,
 hvor udi Naturen, den arter sig ret;
 men dem jeg nu ikke vil opremse her,
 thi det er en Ting, som er kjendt for enhver.

Tak Gud for hans Gaver,
 han alting vel laver,
 sig hannem for alting Lov, Hæder og Ær'.

9 Gange 7 Skilling og 1 over alt
 — en Daler det bliver, naar det bliver talt —
 den maatte jeg give de fire Mænd fin,
 som traf mig i Heden med Lynglæsset min,
 jeg maatte dem takke,
 men Skalken paa Nakke
 faar dog vel sin Løn maaske ved et Glas Vin.

9 Gang' Søren Søndergaard skal have Tak,
 fordi han ej vild' estimere din Snak;
 han holdt mig for, jeg var klog're end du,
 vil det ikke hjertelig glæde din Hu?
 Han vilde mig ære,
 jeg viser' skuld' være,
 o, hvor maa jeg le, naar jeg mindes det nu!

9 Aa'r udi Danmark der findes jo maa,
 9 Sysler i Jylland, det skal jeg bestaa,
 9 Sogne i Herredet, du var udi,
 om jeg mig forregner, da staar mig nu bi.
 Nu gaar vi til Norge
 at slukke vor' Sorger
 og høre, hvad Ende, der kommer af 9.

Den første Kong', som regjerede der,
 hans Gravsten der findes, den 9 Alen er.
 Der er ogsaa mange, der haver det Held,
 at de skulde over Dovre, den Fjæld.

9 Gang' maa du træde
 paa Drivaaens Bræder,
 saa underlig krum er den Flod i sig selv.

Derpaa vi fra Norge til Spanien fo'r,
 der skjuler en Flod sig 9 Mil under Jord.
 Fra Spanien sætter vi Kursen mod Rom,
 den prægtige Stad er 9 Mile rundt om.

Ad Tyskland vi lyster,
 der er 9 Kurførster,
 naar Kejseren dør, holder de Retterdom.

Saa rejser vi øster mod Donau, den Flod,
 og ligesom Floden Solen imod,
 og dermed vi nu af Europa udsprang, —
 den liden Flod er dog 9 Hundred Mil lang.

Vi Tyrken vil gjæste,
 hans 9 Hundred Heste,
 som staar i en Stald under Jorden saa lang.

Saa drog vi da ind udi i Stor-Tartari,
 vi bad til den Gud med de Hoveder ni.
 Vi kom i et Land, hvor den Tanke de haar,
 at Verden har staaet i 9 Hundrede Aar.

Derpaa vil vi trine
 lidt ind udi Kina,
 der ni Kongeriger der var og bestaar.

En Kirke, der stod ved en Stad i Tyrki,
 9 Hundrede Lamper der brænder deri,
 og da vi nu droge det Tempel forbi,
 da saa vi den Gud med ðe Hoveder ni;

han hedte Maneppe,
 det kan ikke glippe,
 at han jo maa troligen staa dennem bi!

Det 9. Landskab i Kina saa der
 er ogsaa den prægtigst af alle som er;
 udi samme Landskab der findes et Taarn,
 som nu haver staaet i ni Hundrede Aar.

Det Taarn er saa prægtig,
 forfærdelig mægtig,
 jeg tror, at dets Lige ej findes paa Jord.

De Tartarer tvang dem af Kina dertil,
 til evig Hukommels' at drive det Spil.
 9 Hvælvinger staar paa hinanden i Trop,
 og hver med sin Omgang rundt i Galop.

Jeg maa det vel sige,
 den Kunst har ej Lige,
 af Porcellæn er det fra Fod og til Top.

Det Taarn af mange Slags Stykker er gjord',
 af mange Slags Maling det ogsaa bestod,
 men naar man bese det grangivelig vil,
 saa er det, som om det var støbt ud af hel.

De smaa Kobberklokker,
 naar Vinden dem rokker,
 o, hver maa da klinge saa liflig og vel!

Ved hvert et Vindu Lufthuller med Gang,
 ved hvert Hjørne giver de Klokker sin Klang,
 og naar vi vil gaa til den øverste Top,
 paa 9 Snese Trapper man stiger da op.

De Tage er grønne,
 hel prægtig og skønne,
 saa jeg bliver fri for at regne det op.

Paa øverst' Top staar et Granatæble støt,
 af fineste Guld det Æble er rødt.
 Men der vi nu stod paa den øverst' Omgang,
 da kunde vi se over Landet saa lang;

vi blev da til Sinde,
 til Japan at finde;
 den Kejser derinde han fører stor Rang.

Den kinesiske Kejser vi siger god Nat,
den japanske Kejser vi tager nu fat;
dog turde vi ikke vel komm' i hans Land,
han er mod' de kristne en skrækkelig Mand.

Dog vil vi os snige
lidt ind i hans Rige,
9 Tusend Afguder der findes for sand.

Af tre Maanedes Indkomst han fører sin Pragt,
det andet det bliver i Gjemme henlagt.
Den Kejser, han er saa forfærdelig grum;
af Landets Indkomster og store Rigdom
Kasteller forgyldes,
med Rigdomme fyldes,
det gjør ingen Nytte at tale derom.

9 Gange 6 Konger staar under hans Magt,
som til ham mon skatte og er underlagt,
han ved ej mer End' paa hans Riger og Ø'r,
end *jeg* ved; naar *jeg* ud af Verden hendør.
Den Stad, hvor han findes,
om ret jeg kan mindes,
er herlig og prægtig foruden Ophør.

Hans Livgarde, som han opføder perfekt,
er idel Kongssønner og kejslerlig Slægt,
og all' hans Soldater, utallig de er,
er klædt i sort Silke, ja, alle og hver,
O, hvilke Soldater!
o, hør, hvor de prater,
hver have sin Tjener som Adelen her.

De arme graa Bønder, de klager dem der,
er ej bedre farne end Bønderne her,
de Store vil holdes og have stor Løn,
vi maa det betale, at de har det skøn.
Saa har Folk sin Plage,
saa vidt man vil drage,
og hvor man vil rejse i Verden saa skøn.

Jeg vilde saa gjerne hans Lande bese,
 den Tid, vi var kommen i Verden saa bred;
 men da han ej vidste selv Ende derpaa,
 os tyktes vi kunde ej Rejsen udstaa.

Et Par Tusend Mile,
 vi fik liden Hvile,
 og hjem til Europa saa lode vi staa.

Og dermed saa endtes vor Udlands-Bedrift,
 nu give vi os til den hellige Skrift.
 Det gik os, som Ordsproget lyder dernæst:
 „Naar borte er fristet, er Hjemmet dog bedst“.

Vi hjemad mon lænte,
 tilbage vi vendte
 og takkede Gud, at den Rejse vor frist!

I Kejser Tiberii Værelse fin
 en Karl i én Drik drak 9 Potter Vin,
 9 Pund vejede Jærnet paa Goliaths Stang,
 Kong Ogs Seng af Jærn var 9 Alen lang;¹⁾
 den Kjæmpe mon falde
 for Josva med alle,
 og Vejen blev denne Kjæmpe saa trang.

9 Slet raabte Jesus med jammerlig Røst,
 9 Slet han og døde for alle vor Brøst.
 9 Ting priser Syrak, den vistalend' Mand,
 9 Hundred Aar levede Adam for sand,
 9 var de spedalske,
 som vare saa dvalske
 og ej vilde takke den Frelsere-Mand.

Men efterdi Djævelen han er en Aand,
 som al Verdens Men'sker vil gjøre Modstand,
 saa haver os Paulus 9 Værger fremlagt,
 vi mod ham skal bruge og tage iagt.
 Fra Sandhed vi ikke
 maa vige en Prikke,
 saa er det det første, han har os paalagt.

¹⁾ 5. Mos. 3, 11.

Naar Djævelen kommer med sit Kogleri,
 med sin vrænge Lærdom og slem Kjætter,
 da er jo Sandheden det første Gevær,
 vi mod ham skal bruge og vær' uforfærd'.

Guds Ord vi skal høre
 og derefter gjøre,
 tro hans Evangelium, han have os lær'.

Det andet Gevær er Retfærdigheds Drift
 at tage for Brystet mod Satans Bedrift,
 det er, at vi altid gjør andre det Skjel,
 som altid vi tykkes, vi vil have selv.

Det er alt fornummen,
 vi er ufuldkommen,
 men Kristi Retfærdighed hjælper os vel.

Det tredje Gevær imod Djævelens Vold,
 det er at paa venstre Arm have et Skjold,
 dermed staa hans gloende Pile imod,
 som han vil indskyde i Hjerte og Blod,
 og altid os trøste:

os Christus forløste,
 en stadelig Tro, det er Skjolden saa god.

Det fjerde Gevær er: tag Støvler paa Ben,
 og hold Evangelii Bekjendelse ren,
 og den at forkynde, den Djævel til Trods
 og andre omvende, saa vidt staar til os,
 en ret Christen være,

og andre at lære
 og altid mod Djævelen være profos.

Det femte Gevær: vi vaage og saa,
 at Satan vor Skanse bereden ej faa;
 og ikke hensove i Synden saa sød,
 ret lig'som al Verdens Djævlé var død;

derfor skal vi vaage,
 at Satan i Taage
 ej kommer og før' os i yderste Nød.

Det sjette Gevær imod Satans Anlob:
tag Hjælmen paa Ho'det udi stadigt Haab,
du kommer end aldrig udi saa stor Nød,
du haaber, at Himmerigs Glæde er sød.

Tag Saligheds Hjælm
mod Satan, den Skjælm,
saa kan du først rettelig give ham Stød,

Det syvend' Gevær: Tag Sværd udi Haand,
Guds kraftige Ord mod den lede Aand;
det Sværd brugte Christus mod Djævelens Bag,
tilbed Gud, din Herre, straks rejse han af.

Ak; Guds Ord kan binde
den arrige Fjende,
for Aandens Sværd flyr han til Helvedes Grav.

Det ottend' Gevær: vi skal bede med Flid
til Christum, Krigsherre og Høvedsmand blid,
han os med sin Aand og sin Naade staa bi,
saa vi kunde vinde den daglige Strid,

i hans Æres Rige
med hannem indstige
og hos ham at blive til Evigheds Tid.

Det ninde Gevær er Ædruelighed,
det skal vi og bruge mod Djævelen led;
men bruger vi ikke det Værge ret godt,
da har vi ej Nytte af de andre ott'.

Det maa vi betænke,
naar vi lader skjænke
for meget os her udi Kande og Pot'.

Ja, disse 9 Værger, dem har os fremsend'
Sct. Paul og Sct. Peder, de ærlige Mænd.
Bort derfor, utallige Djævle, ja, bort!
og pak eder alle ad Helvedes Port;

ad Helvedes Porte,
I Djævle saa sorte,
ja, pak jer, om I end var 9 Gang saa sort'!

Og hør, kjære Broder, nu siger jeg dig,
 jeg har endnu mer at fortælle for dig:
 9 Men'sker der er i den hellige Skrift,
 som roses for deres særdeles Bedrift.
 Nu vil vi begynde
 og der med os skynde
 at vi kunde høre paa denne Opskrift.

Den første var Adam, vor gamle Stamfa'r,
 han roses af alle, vor Fader han var.
 Den anden var Eva, den første Skjønnø,
 for hendes Skyld maatte vi alle dog dø.
 Men hun er dog Moder
 til al Slægt og Roder,
 derfor hun bør roses paa al Verdens Ø.

Den tredje, Methusalem, for gammel han blev,
 den fjerde var Samson, for Værket han drev,
 den fjerde var Aser, for han var saa snar,¹⁾
 den sjette var Absalon, han var saa rar.
 Og Sal'mon den vise
 ham bør vi at prise,
 fordi han den yisest blandt Mennesker var.

Jesus af Nazareth, han roses og her,
 thi han er den største, som opkommen er,
 ja, han er den største, af Kvinder er fød,
 han, som have frelst os alle af Nød.
 Ham fik jeg i Sinde
 at prise til Minde,
 [han, som for vor Skyld til vor Frelser blev fød].

Han blev jo vor Broder og føde sig lod,
 han var og i Verden med største Armod,
 han ogsaa paatog sig vort Kjød og vort Blod,
 han, som vil os være evindeligt god.
 Ham bør vi at prise
 og Ære bevise
 og det af vort inderste Hjerte og Rod!

¹⁾ 1. Mos. 30, 13.

9 mærkværdig' Dage der tales saa om,
 dem bør jeg opregne, og dem ihukomm'.
 Den første, da Verden sin Skabelse fik,
 den anden, da den i Syndfloden forgik,
     da Sodom fik Ende,
     Gomorrha opbrændte,
 i Regn udaf Ilden og Svoel forgik.

Den fjerde, da Solen for Josva mon staa,
 den femte, da den tilbage mon gaa,
 den sjette, da Israel af Havet undkom
 med sin' tørre Fødder fra Faraos grum;
     den syvende fødes,
     den ottende dødes,
 jeg mener vor Frelser, det kjære Guds Lam.

Den 9. Dag staa tilbage endnu,
 den maa vi betænke og komme i Hu.
 Den niende Mand, som omtales her,
 han vil da vist komme og dømmeh enhver.
     Gud, lad os fremtræde
     da for dig med Glæde,
 o, Jesus, en naadig Talsmand os vær!

9 Gange 6 Aar haver jeg paa min Bag,
 den 9. Vise jeg digter i Dag.
 Men om jeg skal leve i 9 Gange 9,
 mit sorte Haar vistnok da bliver hvid.
     Gud giv os god Ende
     paa dette Elende,
 og lad os opnaa den lyksalige Tid!

Og hør du nu, Jørgen, hvad jeg siger dig,
 9 Gange 6 Vers her fremsendes fra mig.
 3 Aar er det siden, at Du nu bandt mig,
 med disse 9 Strikker jeg binder nu Dig.
     Tak Gud for hans Gaver,
     som oplyst dig haver,
 og vredes saa ej for det Digt her fra mig.

Og om du nu synes, det ej er saa god,
 at det dig kan binde fra Hoved til Fod,
 saa send da et andet, om du haver Lyst,
 jeg med dig da atter vil prøve en Dyst.

Et nyt vil jeg sende,
 til Jørgen henvende:
 „God Dag, kjære Broder, og Tak for det sidst!“

Naar Englene udi Basunen gi'r Skrald,
 da hele Verden skal stande for Fald;
 naar niend' Mand kommer paa 9. Dag,
 da Verden skal falde med Knag og med Brag.

Vaagn op da, I Døde,
 for Dommen at møde!
 O, Gud til din evige Glæde os tag!

Ende.

Skov og Have i Salling og Fjends Herred.

Af *Jeppe Aakjær*.

DEN, som kan huske en 50 Aar tilbage, maa for-
bavsnes over den Fremgang, der er gjort i disse
Egne, hvad Udviklingen af Havekultur angaar. Den
Gang indskrænkede „Haven“ sig, selv paa større Gaarde,
til en Stump *Kaalgaard* bag et halvt nedfaldet Jorddige.
Dens største Attraktion var nogle forkomne Stikkels-
bærris; den, der ejed et Par Æble- eller Blomme-
træer, var misundt af alle de omboende. I hele *Aa-
kjær* By var der i min Barndom ikke ét Træ, der bar
Frukt.

Synderligt bedre stod det ikke til i Nabobyerne.
Nu siger Statistikken, at Jyllands saakaldte „fattige“
Amter er lige saa fremmelige i Havekultur som Øst-
jylland eller Øerne. I 1912 var Forholdet dette, at
Have og Hegn udgjorde

i Viborg	Amt	3150	Hektar ¹⁾	Ld.
i Ringkjøbing	„	3414	„	„
i Ribe	„	3869	„	„
i Randers	„ <i>kun</i>	2873	„	„
i Frederiksborg	„	2729	„	„

---

¹⁾ 1 Hektar Ld. = knap 2 Tdr.

Svendborg Amt viser ganske vist Tallet 4542; men deraf falder en stor Procent paa *de levende Hegn*. Nej, Vestjyden kan nu om Dage godt være sin Havekultur bekjendt; men den har ogsaa kostet ham baade Taalmodighed og Energi. Gaar vi et Hundrede Aar eller endnu længere tilbage, var der kun Haver ved Herregaardene; Bønderne havde ikke noget, der mindede om Have; selv Præsten hjalp sig kristeligt med „en Kaalgaard“. Een Undtagelse skal dog nævnes. Da Biskop *Søren Lintrup* i 1722 var paa Visitats her i Salling og $^{12}/_7$, kom til *Jebjærg* Præstegaard, fortæller han efter at ha gjort sine Betragtninger over det aandelige, som han paa visse Omraader nok kunde ha ønsket bedre: „Ellers var det særdeles remarquabel (o: bemærkelsesværdigt), at dend gamle Præst Hr. *Niels Winther*¹⁾, Hr. *Niels Schyttes*²⁾ Svigerfader, som var over 80 Aar gammel, dog var saa rørig, at han ej aleene kunde spise og spatzere, læse endog smaa Stiil uden Brillen, spille paa Fiol, dreje og arbejde i Been, Horn og Træ, saasom han ogsaa havde alle Slags endog af de aller subtileste Instrumenter og Machiner, som han alle selv havde forfærdiget. Ellers var Præstegaarden meget vel bygt og *een stor og god Have derved anlagt, med smukke Træer og Alleer*.“ Han fortsætter — — „Samme Dag ($^{13}/_7$) rejste jeg til *Astrup*, een meget plasant og agreabel Gaard og *med Skov og Have ziiret*, hvor jeg laa om Natten“.

Jebjærg Præstegaardshave, der den Dag i Dag er en Seværdighed, er altsaa ikke nogen Aarsunge.

Christian 4. gjorde i 1620—32 gjennem sine Lensmænd nogle Forsøg paa at faa bl. a. Bønderne i Sal-

1) Niels Jacobsen Winther, Præst i Jebjærg 1671—1698.

2) Niels Schytte, Præst i Jebjærg 1698—1735, g. m. *Marie Cathrine Winther*. Hans Bror *Henrik Schytte* var Degn i Jebjærg, døde 1725; skildres af Bispen som uduelig.

ling og Fjends Herred til at gjøre lidt ved deres Kaalhaver og faa dem til at prøve, med Plantning af Pil, Æbler og Humle; det faldt kun kummerligt ud; Herredsfogderne *Jacob Mogensen i Dalgaard* og *Esper Christensen i Ejstkjær*, beordres ud at kigge paa Resultaterne. De kom til Kronbønderne i Nørre Herred (1623); „da saa de Hummelkuller, Piller og Abild var lagt og plantet efter kgl. Majestæts Mandater; sommesteder var der kommen vel Grøde og sommesteder daarlig“. De fleste Steder jamrer Bønderne over, at Svin og Høvder gjør al den Art Kultur umulig. Saaledes i Hindborg Herred; her vidner 24 Mand 27. Febr. 1632, „at dennem alle udi Guds Sandhed fuld vitterligt var, det Bønderne udi *Hindborg Herred* ikke haver andet at lukke deres Heinsgaarde og Koldgaarde inde med end Digthørffue og Saadhørffue, og hvis (hvad) de om Foraarit opbygger, det igjen om Efterhøsten niederfalder og af Suin og andre store Høffder niederwrødis og niederskydes, saa det er umuligt, at det kan være ved Magt, det der indenfor saad og podet er“ — — —.

Paa samme Maade i de andre Salling Herreder. Da Kongen vedbliver at spørge til sin Humle i Salling, svarer Lensmanden for 3. eller 4. Gang, at det er jo „bevist tilforn med Thingsvidner, at der udi Lenit er ingen Lejlighed, at man kan lægge enten Humlekuller, sætte Pillestager eller Ymper“.

Ikke et Hak bedre er de Efterretninger, Hans Majestæt faar fra Undersaatterne i Fjends Herred. Her vidner et Syn af Humleavlere den $18/9$ 1621 med en oprakt Finger, der har været i Jorden for at kjende Lugten, hvor den var, „at de alle sammen have saatt Piller [ø: Pil] og anden Threr og Hummelkuller. Flesten Parten deraf, af forn. Træer og Hummel Kuller, som de haver impet og saatt, kan ikke faa Fremgang

formedelst Jordens Maurhied og Skarphied, thi Herreden er maur og skarp huos Bønderne og møgett bart, saa at ingen sønderlig Threr eller Fruct kand der fange Fremfgang, och huis dj haffr impett och saatt er allerede moxen aldt sammen forvisnede; og ydermere vonde dj, at huis Gjærdzell er anlangindis, det lucker dj med *Digier* och Jord for Eng och Korn, saa dj ingen Ris eller Threr haffr der thil i Behoff.“

Saa maa den virkelystne Kong Christian da endelig slaa den Tand ud og la Svinene rode og de umedgjørlige Bønder være i Fred for hans nymodens Kunster og Paafund til Landets Ophjælpling. Men mon det skulde være rent vildt at gjætte paa, at et Navn som *Humlegaard* i Krejbjærg eller *Abildgaard* i Øster Lyby og Trandum skulde ha noget at gjøre med disse eller endnu fjærnere Forsøg i Fortids Havebrug?

Eengang til maatte Bønderne i Østsalling ta ved Lære i Humleavl; det var midt i 1780'erne, da den virksomme Landmand, Justitsraad Chr. Lange, der kom fra Fyn, slog sig ned paa Eskjær og derfra lod sin Gartner plante Humle, ikke blot i sin egen Have, men rundt om hos Godsets Bønder baade i Nord og Vest¹⁾. Om *han* har haft synderlig mere Held end Kongen er tvivlsomt, for Bønderne skjøttede kun lidt om, hvad der kom fra den Kant. De var slet ikke forgabede i nogen Art af Reformer, for de havde aldrig lagt Mærke til, at de havde bragt *dem* andet end mere Hoveri og Trældom, og det havde de deres Ot af i Forvejen.

Om Bøndernes Modvillighed i slige Sager fortæller en anden Herremand i de samme Aaringer, nemlig Grev *Jørgen Ditlev Trampe* til Staarupgaard (en Bror til *Adam Fr. Trampe* paa Krabbesholm). Han

¹⁾ Om ham se Jeppe Aakjær: *Af min Hjemstaavns Saga* (1919), S. 228—33.

siger (1786), at han har ejet Staarupgaard nu siden 1781. Ved hans Tiltrædelse var der ikke Spor af Indhegning; nu har han plantet paa Digerne; men til liden Nytte, for det gaar ud; „har ingen Fremgang, da Træer og Ris her i Egnen er saa rare (sjældne) saavel som andet Ildebrand, at omkringliggende Bønder ved Nattetider opriver dem for samme at brænde“.

Han fortsætter: „Jeg har plantet nogle 1000der dyrekjøbte Frugttræer, Linde og Pile, men af foranførte Aarsag ingen Nytte haft af samme. Det var at ønske, at Ejeren havde den Frihed (naar han befandt Gjærningsmanden ved at ødelægge det, han i mange Aar møjsommeligt havde stræbt for at bringe i Drift), uden videre Dom at sende en saadan motvillig Tyv i Slaveriet, naar de først ved et Bræt (ligesom i Holstein paa Landevejene, der betegner en Mand med een Skufkarre, med Forbrydelsens Underskrift) blev advaret. — Paa ingen anden Maade, om jeg tør sige mine Tanker, bliver Hævd muligt at holde over ung Skovs Opelskning, da ellers al Møje bliver forgjæves.“ — — „*Hor* er jeg den første her i Egnen, der har saet og haver haft megen Fornøjelse af dens gode Fremvæxt, mens tillige den Fortræd at finde Bonden saa trykken til at behandle samme, da de ej troede, at det henhørte til Avlens Drift; har derfor været nødt til at lade den Lyst fare“.

Faa Aar efter gik Trampe fallit og trak sig tilbage til sit Fyn, træt af at strides og kives med modvillige Trælbønder, der rev hans Plantninger op ved Nattetider¹⁾.

¹⁾ Det er — saavidt jeg ved — denne Herremand, der omtales i *H. C. Andersens* „Mit Livs Æventyr“ (første Blad), hvor Digteren siger om sin Far, at han selv havde sammentømret baade „sit Skomagerværksted og sin Brudeseng; til denne havde han brugt Træstilladset, der kort forud havde baaret Ligkisten med en afdød Grev *Trampe*, som

Hvor armt og fattigt det haveløse jyske Bonde-land tar sig ud, faar vi en Idé om gjennem følgende Skildring en 40 Aar senere ¹⁾: „Det er en Sjældenhed at se et Træ plantet omkring en Bondes Gaard, naar man fra Aarhus nærmer sig Randers. Jeg kunde umuligen holde Livet i denne sørgelige Nøgenhed, hvor Øjet sjælden hviler paa andre Gjenstande end den brune Lyng eller en enlig Hytte, hvis lasede Vægge og Tage vidner om Fattigdom. — — Naar ikke Gudena, der i Bugter slynger sig igjennem den bare Egn forbi Byen (∴ Randers) oplivede Egnen noget, var her meget trist. Her træffer man sjælden et Træ, kun hist og her kan hæve sig en fortørret Pil, paa hvis Grene en Gulspurv klynker sin sørgelige Sang“. — Dette er Randersegnens Udseende for 100 Aar siden, hvordan mon det da har staaet til, hvad Havekultur angaar, her i Midtjylland? Ja, her er vi saa heldige at kunne anføre en saa enestaaende Autoritet som *Steen St. Blicher*; „om Havedyrkningen“ skriver han i Slutningen af *Trediverne* i sit landøkonomiske Værk: „*Viborg Amt*“ (S. 140—43): „Herom er — hvad Bondestanden angaar — lidet at sige, eller snarere Noget om Intet. *Haver* ere saagodtsom ubekjendte Ting lige indtil Navnet; thi hvad der af saadant haves hedder *Kaalgaard (Kalgor)*. — —

Et Stykke Jordsmon af fra $\frac{1}{2}$ Fjerdingsars til et Par Skjeppers Areal, helst nordenfor Isterraden (Stuehuset) — der hos Gaardmænd gjerne udgjør den nordlige Fløj — ved Smaahuse oftere, men ikke altid, mod Syden, indhegnet med enkelt Stendige, Jordvold

---

laa udstillet paa Parade; de sorte Klædes Lister, der siden endnu altid sad paa Sengestedet, var en Erindring herom. Istedetfor det grevelige Lig, omgivet af Flor og Candelabrer, laa her den 2. April 1805 et levende, grædende Barn, det var mig, *Hans Christian Andersen*.“

¹⁾ M. Winthers „*Sneeliljer*“, 1828, 160—61.

eller Hedetørv, udgjør en almindelig Bondehave. Paa eller tæt inde ved Hegnet findes, dog i tilbørlig Afstand, nogle enkelte Pil, Hyld, Rønner, vilde Blommer, mosgroede Stikkelsbær, som intet bærer, Grønkaal — ligemeget af hvilket Slags — og hvortil man selv ofte avler Frøet, indtager Havens største Rum, i hvis ensformige Udseende som oftest kun ét eller flere Bistader giver nogen Afvexling. Er Pladsen større end behøves til Kaal for Kjøkkenet — Kreaturerne faar intet deraf, uden naar man vil fange løsgaaende Heste — saa er det øvrige gjerne bevokset med Græs til at slaa i en trang Vending og tage i Vognen til en Rejse, eller og til derpaa at tøjre en Kalv eller et Par Faar eller til at blege Lærred. Sjælden findes nogle Pletter, der skulle ligne Bede, hvor man strør lidt Persille- og Gulerodfrø og overlader saa til Hønsene, hvormeget af samme skal gro; og det vorder altid lidt nok. Nogle har et Par Smaabuske Purløg, der sørger for sin egen Tilværelse, samt noget Peberrod hist og her i de fugtigste Steder. Findes her endnu et Par Kirsebærtræer (af de almindelig sorte, satte af Rodskud), og et Par Æbletræer, som naturligvis intet bærer, da Græs og Nælder og andet Ukrud raader for Pladsen, da har man Skyggetegningen af en almindelig Bondehave.“ — „Aarsagerne til denne Havevæsnets jammerlige Tilstand — ja, de er mange; for det første har Bonden ikke ret faaet Smag for Havesager, for det andet forstaar han heller ikke at behandle sin Havejord tilbørlig, og lader den altid staa tilbage for Marken. Naar her ikke er noget paa-trængende Arbejde, klemmer han paa, een eller en halv Dag, og sætter sine Kaal; men de maa derefter passe sig selv, thi Lugning eller anden Slags Jordrensning maa de ikke vente. Saaledes er da Havevæsnets Tilstand hos den egentlige Bonde; der gives Undta-

gelsler, men de er faa og smaa — —.“ Saa nævner han Bønderne i *Lovskal* og *Hornbæk* (Sønderlyng Herred). Men mange Præster, Proprietærer og Herremænd har skjønne Haver; paa disse Egne fremhæves *Asmild Kloster*, *Ørslev Kloster*, *Eskjær* og *Kjeldgaard*. „I den sidste findes en Sjældenhed, som vistnok er den eneste i sit Slags: tvende til fem Alens Højde og Arms Tykkelse opfrodede Træer af — *Gyvel*. Med sine, store skjønne Kroner af lange, grønne Naale og dejlige gule Blomster vilde de være Pragtstykker i en kongelig Have. Kjeldgaard Have fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som det maa ha kostet mer end almindelig Møje og Taalmodighed at skaffe den Læ for de skarpe Vesten- og Nordenvinde, for hvilke den der paa Nordpynten af Salling er udsat.“¹⁾

Blicher slutter: „Blandt forsvundne Herligheder mindes jeg med Vemod: Haverne ved *Aunsbjerg*, *Hald*, *Vindumvergaard* og *Allinggaard*. Den første udmærkede sig ved sin Størrelse og ægte franske Stil; den anden baade ved Størrelse og ved sin — i det mindste i Jylland — mageløse Beliggenhed; den tredje var indhegnet med en 4 Alen høj Brandmur, og den fjerde havde et fyrsteligt Orangerihus. Begge de sidste vare anlagte af een Mand — den af mange og selv af hans mange Bønder savnede *Arnold de Fisker*²⁾.

Nu ligger de alle i Græs eller Grus
under Tidsler og Nælder — —“

Med Bøndernes tiltagende Velstand og Skjønheds-sans er Anlæg af Haver tiltaget ganske overordentligt ogsaa i disse Egne. Jeg tror, at mangan Skolelærer

¹⁾ Kjeldgaard ejedes i Trediverne af en *Nyssum* (død 1831) og hans Enke, som solgte Gaarden 1838.

²⁾ Den samme, som Blicher har forevigt under Navn af „*Fruentimmerhaderen*“. Han var født 1749, † 1805.

her er gaaet foran med et smukt Eksempel saaledes min gamle Lærer *Niels Jakobsen* i Fly. Den lettere Adgang til Hegns- og Frugttræer har selvfølgelig ogsaa bidraget stærkt til det smukke Resultat.

Mens *Haven* og dens *Væsen* altsaa har gjort betydelige Ryk fremad gennem Tiderne saavel i disse Egne som over hele Landet, er det gaaet *Skoven* modsat. Det vil fremgaa af mange Ting. I Salling findes der ca. 50 Byer, store og smaa, med Endelserne *-rup* og *-strup*; som bekjendt dækker disse Byendelser over de gamle *Torp-Byer* eller Byer, der er flyttet ud fra Hovedbyerne; denne Udflytning af *Thorperne* (*-rup*, *-strup*), skal ha fundet Sted mellem 11—1300, og Pladsen er da sikkert ofte en Rydning i den „*horrida silva*“, („forfærdelige Skov“), som paa *Adam af Bremens* Tid dækkede det meste af Jylland. De bedste Dokumenter, som Vidner om Oldtidsskovens Udbredelse, er de vældige Kjæmper af Gran og Eg, hvis smuldrende Rester kommer tilsyne for enhver, der har haft en Tørvespade i Haanden. Der er ikke et Mosehul i Salling eller Fjends Herred, der ikke ved den mindste Omrodning vil vise Dele af Træer af umaadelig Ælde; det er som at grave i *Træernes* Kirkegaard, hvor Grene og Stammer er begravede Skoves Knokler. Og Byer og Gaarde med „Skoven“ i deres Navne (*Aastedskov*, *Eskov*, *Lund* og *Lundgaard* etc.) er som det Henfarnes Ligbræt. Sallingland har efter alt at skjønne engang haft Fuldskjæg, nu har det kun Kindskjæg, — kun Skov omkring dets Rand; og det er endda baade her og der noget tjaldret. *Fur* menes jo at ha sit Navn efter *Fyrren*; Furs sidste Rest af Løvskov skal være omhugget af Svenskerne (1658); de havde jo allesteds Ærinde; fraasede forfærdeligt i Træ til deres Kuglestøbning bl. a.; brød ofte hele Gaarde ned for at faa Ild til en Kjedel Suppe eller et Vagtbaal.

Megen Skov var der sikkert ikke tilbage her i Salling paa Svenskens Tid. En lille *Lund*, der hørte uuder Skivehus, og som formodentlig er det samme som *Vinde Skov*, omtales 1603 som halvvejs „udgaaet og fortørret“; 1627—28 omhugges den af Wallensteins Banditter, og vi hører ikke mere til den¹⁾).

Om *Salling* hedder det i den ældste trykte „Trap“, vi har (*Arent Berntsens „Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed“*, 1656, S. 157):

„Dette Sysse, endog det for det mindste holdes, saa er det alligevel ikke derfor det ringeste, men heller formedelst sin Frugtbarhed med et af de bedste at ligne. *Thi omendskjønt der er ringe eller ingen Skov*, ikke heller Tørv til at brænde udi stor Mængde, saa oprettes dog slig Mangel meget vel ved den gode frugtbare og fede Jord og Engbund, som Landet (∴ Salling) overalt haver, at det et *Mærsk-Land* ikke er ulig; saa at naar betragtes den Fordel, Indbyggerne sig af Jordens Grøde med alle Slags Korn vide at gjøre, samt af det store Forraad de have paa Smør, Ost og andet, som de udi stor Mangfoldighed til Nykjøbing i Mors udføre og der afhænde, er det andet for ingen Mangel hos dem at agte. I Synderlighed fordi at ligesom dem fattes Skov, saa ere de og skilte ved mange store *Heer* (∴ Heder) og derimod med saadant sæderigt Land underlagte. Tilmed er Skove udi omliggende Sysler og Egne dem ikke heller saa langt fra Haanden, at de jo deraf deres behørigte Bygnings- og Vogntømmer, naar dem ikke nok fra Norge for et billigt Værd tilføres, samt Olden til deres Svin, kunde have.“ — Arent Berntsen er altid fuld af Trøst, og Sallingboerne har ingen Aarsag til at græde for deres manglende Skove. Naa, lidt har de jo da ogsaa, især mod Øst, og har altid haft. Vi begynder inde ved Skive og gaar østom.

¹⁾ *Skivebogen* 1913. S. 101.

Krabbesholm Skov er meget gammel, om end Navnet selv som Gaarden stammer fra 1550—60. Men et Tingsvidne fra 1539 nævner Jens Brun i *Sønder Skovsgaard* og Niels Christensen i *Norre Skovsgaard*¹⁾. Disse Gaarde — der røber Skoven — gik kort efter fra Kongen over til *Høgene* og deres Frænde *Iver Krabbe* († 1561), som paa deres Ruiner opførte sin stolte Borg *Krabbesholm*²⁾.

Om *Krabbesholm Skov* skriver Ejeren Hans Rasmussen, som tog mod Gaarden 1784:

„Paa Hovedgaardens Grund findes en liden Skov, bestaaende tildels af Ege, Eske, Elm, Elle og anden Smaaskov, der for nærværende Tid er kun liden i Fremvæxt, dog aarligen, nu, om Sommeren bliver fredet for Løsgang.

Ved Hovedgaarden findes en liden Humlehaug anlagt, af dansk Sort, af Størrelse omtrent 12 Skp. Jordland; Hør agtes indeværende Aar at saae til Prøve, 4 Skp. Hørfrø, 2 Skp. Hampefrø, saaer og i Marken Kleverfrø“.

Dens Størrelse angives (1791) til 1,653,500 □-Al., 1805 til *118 Td. Ld.* 1821—30 angives Ejerne at være *Jens Dalsgaard* og *Rasmus Rasmussen*, Sognepræst til Haasum og Ramsing³⁾. — I min Barndom var *Krabbesholm Skov* Indbegrebet af al Skov overhovedet; for os, der kom fra Landets træløseste Regioner, laa den som en stor kølende Slagskygge mod Nordhimlen. Den havde det tilfælles med det bibelske Paradis, at den som oftest var stænget med Flammesværd, ihvertfald for os gispende Fjandboer, der imellem kom til Staden med en Kalv i Rebet. Det

1) A. Heise: *Diplomatarium Vibergense*, S. 217.

2) Se A. T. Dorf: *Krabbesholm*, 1908.

3) Havde været Førstelærer i Skive; hans Far var Proprietær *Hans Rasmussen* til *Krabbesholm*.

forlød, at der inde i den gode Stad Skive var Folk saa lykkelige, at de havde Nøgle i Lommen til hele Herligheden; men de, som dør kunde indlades, maatte da mindst være Kammerraader. Jeg kom der først, da Skoven i Begyndelsen af 20. Aarh. var bleven Skive Byes Ejendom.

En god Milsvej nordligere ligger nogle forvirrede Trægrupper, som de Gamle kalder *Haw-Skov* efter den fortabte Herregaard *Filshauge*, som havde haft sin Plads paa disse øde Bakker ud mod Fjordvigen. Ikke langt derfra kommer *Nørgaards Skove*, hvoraf *Jenle* har revet en Part — ca. 3—4 Tdr. Ld. — til sig. Det hedder 1791:

„Paa Nørgaards Grund ligger lidet Skov (*Nørskov*), som mest bestaar af Blingeløv“. *Nørskov* er kun 280 Al. lang. Om de samme Skove hedder det 1805: At de kun har en Størrelse af 3 Td, Ld., bestaar af El og Hessel. „Fredes for Kreaturerne saavidt muligt, men der er intet andet Hegn omkring den end det, der er omkring Gaardens Marker. Hugsten er endog tilstrækkelig for Gaarden“. I 19. Aarh. er der bleven plantet en Del Gran, især paa det senere bortsolgte *Slejtrup*, saa de to Ejendommes Skovareal tilsammen i 1901 udgjorde 22 Td. Ld.

Om Trækulturen paa *Astrup* fortæller *Axel Rosenkrantz de Lassen* (1785):

„Paa Gaardens Grund er nogle smaa Stk. Ege og Elle Skov og et Stk. derudaf, hvor Skov forhen har været, men før min Tid alle Træer borthuggede, er af mig de gamle og allerede udgangne Træerødder opryddede, Pladsen, som er 8960 □-Al. i Størrelse, indhegnet med Grøft og Dige samt beplantet med levende Gjerde, er besat med Eg, Bøg, Elle, Birk og flere Sorter Træer, der alle ere udi saa ønskelig en Væxt, at det overgaar al Forventning i saa faa Aar,

siden det blev indhegnet, plantet og opelsket. I samme Indhegninger er og bygget et Biehus og der anlagt en Bi-Økonomi med Magazin-Kubber og videre, nøjagtig efter *Fleischers* Forskrift. Og i samme Hensigt til Biernes bedre Næring tillige plantede adskillige Frugttræer af Æble-, Pære- og Kirsebærtræer.“

I samme Indhegning ogsaa en Humlehave med 100 Stk. Humlekuller af Brunsviger Humle. Af Hør saaes nogle Skp. i en opbrudt Eng og gir meget god Hør af sig.

„For nogle Aar siden er og af mig plantet og avlet en Del Tobak, men da jeg deraf havde avlet et betydeligt Quantum, var Forbud kommen, man ej maatte sælge det til andre end til Fabrikspinderiérne, og disse, som vidste, at jeg og flere, som derpaa havde lagt Vind, ikke maatte afhænde Afgrøden uden til dem, med spottende Latter tvang mig og flere at sælge dem vores raa Tobak til hvad Pris de selv vilde sætte derpaa, som saavidt jeg erindrer var 4 Sk. Pundet; dette *Monopolium*, denne højst skadelige Indskrænkelse, der i alle Handelsgrene er saa fordærvelig, betog mig og flere længere Lyst til at lægge Vind paa denne Sæd og Plantning.“

1832 nævnes paa Astrup disse Skovparceller: *Overlund, Nederlund, Axelslund, Margrethelund* (de to sidste plantet af Axel de Lassen), *Knuds Skov, Knuddahls Skov, (Kvolborg Skov?), Bredskov.*

Svinehaugen har *Tram* ladet beplante med over 10,000 Træer. Fra 1833 blev Astrup Skove optagne blandt *Fredsskov* (455,000 □-Al.)¹⁾. I 1901 er Astrup Skove tilsammen 41 Td. Ld.

Længere mod Nord hørte der (1785) noget Skov til *Mogenstrup* By, og *Eskjær* havde altid haft Skov

¹⁾ Se Skivebogen 1914, S. 128.

til Gaarden. I det 17. Aarh. blev den dog slemt mishandlet af Fjenden. I 1821 hedder det, at Eskjær Skov er ca. 120 Td. Ld.; den ejedes af Justitsraad *Leth*, dog kun de $\frac{5}{6}$; den sidste $\frac{1}{6}$ tilhører *Chr. Quistgaard* paa *Langesgaard*; det er dog en Udparcellering, som ikke har faaet retslig Sanktion. Eskjær Skovs Størrelse var i 1901: 125 Td. Ld., *Langesgaard* havde 16 Td. — Til Grinderslev Kloster hørte den lille Skov *Skjerris*. Om dette Skovstykke hedder det (1679):

„Thomas Christensen boer i et Markhus i Grinderslev Kloster Mark og tager Vare paa Marken og en liden Lund kaldis *Skierris*, hvortil han haver et lidet Stykke Jord som 1 Skp. Land til en Kaal-, Hør- eller Hamppehafue, saa han augler intet, hvorpaa han kan enten føde Bæster eller Fæ.“

Om *Skjerris* siger Ejeren *Mads Bjørn* (1785): „Jeg har fredet og elsket den meget, men med megen Erge- nis ofte befunden, at mange af de unge, smaa Træer bliver borte uden Nytte for mig, uagtet jeg dog holder en Skovfoged, som jeg ikke har bebyrdet med andet end at passe paa den.“

„Grinderslev Skov“ udgjorde 1901 blot $7\frac{1}{2}$ Td. Ld.

Om *Jungetgaard* siger Ejeren *Anders Quistgaard* (1785), at den har et lille Krat: „Den har sin Tilværelse at takke for et stort Bach (Bakke), thi ellers var den for lang Tid siden udgaaet af Kulden, som her ved Limfjorden falder meget stærk“. Trap anfører 1901 Gaardens Skovareal til 150 Td. Ld.

Om *Kjeldgaard* indberetter Ejeren *Fr. de Stiernholm* (1785):

For over 20 Aar siden lod Stierpholms Far indhegne 10,000 □-Al. til Skov, plantede deri, men det meste gik helt ud, og Resten har i 20 Aar ikke voxet $\frac{1}{2}$ Al., „saa Grunden dertil er aldeles uduelig“. Paa disse Vækster blev der af hans Far gjort mange, men

frugtesløse Forsøg. „Og Jorden er alt for dyr til Træer“.

Hverken *Østergaard, Spottrup, Hostrup, Bustrup*'), *Skivehus* eller *Kjærgaardsholm* kjender til Skov i 18. Aarh.

Om *Kaas* hedder det (1785): „Paa Gaardens Grund er en Kratskov af Eg, Birk, Ask, Røn, Torn og Hassel, hvoraf et Stykke aarlig opelskes, der viser til god Nytte. Af ny Skovs Anlæg er intet foretaget.“ (Kaas' Ejer er da Assessor *Mathias Wandborg*). Dette Krat kaldes 1791: *Brixberg*, 1821 tales der om Kaas' „*Vester- og Øster-Skov*“. 1901 er Gaardens Skovareal: 145 Td. Ld.

Om Salling Skove i første Halvdel af 19. Aarh. skriver Blicher („*Viborg Amt*“, 1839, S. 148): „Salling er ligesaa fattig paa Træer (som Fjends Herred). Den bedste Skov er ved Krabbesholm = 100 Td. Land. Den næste ved Eskjær, ligesaa stor. Naar hertil lægges de Smaastykker ved Kaas, Nørgaard, Langesgaard og Astrup, faar vi næppe 400 Td. Land i hele Salling. Det meste heraf er Eg, Ask og Esp.“ — I 1901 var Skovarealet steget til 1143 Td. Ld., der fordeltes saaledes:

Hindborg Herred:	183	Td.	Ld.
Nørre	„	353	„
Harre	„	89	„
Rødding	„	518	„

Ikke meget imponerende Tal. Men jeg tænker, at Sallingboen ræsonnerer som Kjeldgaardmanden i 1785: „Jorden er altfor dyr til Træer“.

Saa et lille Kik ind i *Fjends Herred*. Her laa Skovene mest mod Syd og Øst ved Herredets Grænse.

1) En smuk Granplantage ved Bustrup er i disse Krigens onde Aar (1914—18) slagtet ned, saa kun de nøgne, skabede Bakker staar som Kranier, der er flaaet for deres Skalp.

Her finder vi det ældste Skovnavn *Vedhoved* (*Véhu*)¹⁾, som Ridderen *Erland Kalv* 1362 gir til Domkirken i Viborg. Hvorlænge den eksisterer som Skov ses ikke, men den synes dog at staa endnu 1579. Paa Reformationstiden nævnes Skov i *Østerris* (1529) og *Loenn Skov* (Lundø Skov? 1546). 1603 hører vi om Skovsyn i *Rosborg*, *Krogsgaard* og *Thougaard* Skove; 1612 nævnes *Daugbjærg Skov*. 1622 har en Morten Jensen i „*Liden Krogsgaard*“ ulovlig hugget et Træ i *Hilderup Skov*, en Lokalitet, som nu næppe kjendes.

I et Skovsyn i *Halts Lensregnskaber* 1634 hedder det:

at de var i „*Suenning Pedersens Skovskifte i Fusøren*“²⁾ *Skov*, liggendes til de *Lundegaarde* i *Fusøren*, han fæst haver“. I *Rosborg Skov* havde Stormen nedslaaet 29 Ege, fire Esper og et Stykke Birk: alt to Rigsdaler værd.

I *Rosgaard Skov* er der væltet *35 Eg*, „og mesten Parten af dennem var opslagen med Rød“: 2 Rdl.

I „*Harrestrup Krat*“ var en Snes smaa Egetræer nedslagne.

Kongens Skove i Fjends Herred ansættes ³¹/₁₀ 1635 til følgende *Oldensvin*:

<i>Thougaard Skov</i>	4	Svin
<i>Krogsgaard Skov</i>	7	„
2 <i>Skovskifte</i> til K. Maj.' Gaarde i <i>Fusøre</i>	10	„
<i>Daugbjærg Krat</i>	2	„

„saafremt det for Guds Vejrlig og andre Tilfald kan blive ved Magt“.

Men senere nævnes det, at „*Olden* paa *Daugbjærg Skov* og *Krat* fik ingen *Fremvæxt* i det Aar 1633“.

1641 slaar ogsaa *Olden* fejl baade i *Rosborg Skov*,

1) Skal betyde: *hegnet Skov*. 2) ∴ *Fusager*.

Rosgaard Skov, Daugbjærg Skov og *Huornskov*; fra det samme Aar kjendes et Tingsvidne med en Mængde Skovnavne fra Fjends Herreds sydøstlige Nabolag. — Om Skovenes Existens vidner ogsaa de skrappe Instruxer til den *kongelige Dyrvogter*, der i lang Tid boede i *Qualdersted Hus* (østligst i Mønsted Sogn). Saaledes hedder det 1646, at *Jens Mouridsen* skal ha flittig Opsyn med Dyrene i Kongens Skove under Hald, skyde *alle Hunde og Gjeder* og heller ikke se igjennem Fingre med, hvem der ellers vil Kongens kjære Dyr tillivs: — — „Findes og nogen Krybeskyter og Almuesfolk, som vil fordriste dennem til paa samme vore og Kronens Skove at ødelægge Dyr eller at gaa udi forskrevne Skove med *lange Röehr*¹⁾ for alfaar Weye og han ikke kan blive dennem mægtige og ikke hellers ville følges med hanemb og give Besked fra denem, hvem de tilhører, daa schall hand Fuldmagt haffue at schyde ett Loed udj denomb og ingen Tilthalle eller Schade at schule lide“.

Men en halv Snes Aar efter kom der nogle forvorpne Krabater, som ikke respekterede hverken Kongens Lov eller „lange Rør“; det var Svenskerne; de skød ned for Fode, snart af Folk og snart af Fæ, og Kongens Vildtbane paa Alheden, der grænsede ind til Egnene omkring „Daabjærgdojs“, fik et Knæk, hvoraf den aldrig rejste sig. Den efter Krigen nedsatte Kommission indberetter (1661): „Kongelig Majestæts Vildtbane belangende, saa have vi haft Dyrvogteren for os med andre Dannemænd ved Vildtbanen boendes, hvilke alle den med Flid bekræftede at have igjennemset og da ialt ikke kunde tælle mere end tredive Stykke Raadyr og sex store Dyr, og derhos berettede, at formedelst de Brandenburgeres idelige

---

1) ɔ: Bøsser, som bærer dette Kjælenavn.

Jagen med mangfoldige Hunde tillige ville Dyrene endnu ikke stille sig paa nogen visse Steder; saa der- som den (o: *Vildtbanen*) ikke i nogen Aar fik Forskaansel, blev den slet øde“. — Og det blev den da inden længe.

Og som Fjenden havde behandlet Dyrene, gik han ogsaa frem imod Skovene; et Skovsyn, der var ude at ta Kjende af Ødelæggelsen, fortæller, at de kom til kgl. Majestæts *Skove i Fjends Herred* til Hald Slot beliggendes, og var med *Jens Madsen*¹⁾ ude ¹⁹/₁₀ 1660; saa de da „først den Skovskifte i *Fusøren Skov*, liggende til den Gaard, Poul Jensen og Mads Nielsen iboer; den var ganske ophuggen uden nogen hollind Stoffner (bare Stubbe), der staar med ingen Top paa; item saa de en Skovskifte ligendes til Jacob Madsens Gaard ibd., at alt det Bedste deraf var ophuggen, men der stod noget Skrub og saa nogen skrommele Træer andtesteds, [nogen Schrub och nogen schrompen Træer], som intet dømte til noget, noch saa de en anden Skovskifte til *Krogsgaard* liggendis, den var mesten Part ophuggen, og ingen gode Træer der befandtes. Item saa de *Thougaards* Skovskifte; der var ogsaa det bedste ophuggen, og der sad nogle kromple Threr igjen, som intet tiene til noget. Dernæst saa de Rodzborig Schouff, den var ganske ophuggen uden noget Skrub, der stander igjen; og intet de kunde telge, hvormange Træer, der var huggen i fornævnte Skovskifter, thi de var utallig at telge“ (tælle).

Efter disse Øxehug rejste Skovene paa disse Kanter sig aldrig mere.

Den sangvinske *Arent Berntsen* havde umiddelbart før Fjendens Indfald skildret Egnen saaledes (1656):

1) o: Herredsfogder.

„Omendskjønt udi *Fientz Herret* ingen synderlig Skov fornemmis, fattis der dog ikke paa Ildebrand, formedeist den *Torff*, som der stedse uden Mangel paa Hederne kan skjæris, saavel som formedelst Liung (Lyng), som til at brygge og bage med ogsaa kan tjene. Olden til sine Svin kunde de have paa forbenævnte de andre omliggende Skove, eftersom de ikke hel langt fra Haande ere liggende“. — Javist, men saa skulde de ihvertfald drive langt med deres langbørstede Gylte og Galte; f. Eks. til „*Bigum Skov*“, Skoven ved Tjele Langsø eller til de udstrakte Skove i *Himmersyssel* — dem, vi nu kalder Rold Skoven —, om hvilke Skove han skriver S. 149, at „aarligen, naar Olden er, der paa sættis 12, 16, 20 eller 24,000 Svin, ja, undertiden ikke saa mange Svin der at indbrænde, kan bekommis, som Skovenes Taxering kan taale, uanset ikke alene af dette Syssels Herreder, men de af *Har- og Ommersysles* (Fjends Herred) Svin til Olden dør drifvis“. — Saadan har vore Forfædre altsaa drevet omkring med de Langtrynede, for at de kunde komme til at smaske i den kjære Olden. Men de *Svenskere*, de ødte alt som Rotter. 1662—63 var der i hele Hald Len kun Olden til 110 Svin i Kongens Skove. I *Hald Skov* og *Kirkeskov*: 6 Svins Olden; i *Dollerup Inder- og Udeør*: 60 Svin, i *Lysgaard Sogns Skov*: 6 Svin, i *Vrandum Skov*, ligeledes 6 Svin. — I det nordlige Fjends Herred var der jo fra gammel Tid ogsaa nogle Skovstumper. En Bonde, Chr. Thomesen i *Haldskovgaard* (Højslev Sogn) har 1677 48 Svin paa Skoven.

Lundgaard har Navn af en lille Lund, som fandtes baade 1726 og 1735, men er væk 50 Aar efter. Det siges 1726, at Gaarden yder Skovskyld af „*Torup Skov* — hvoraf er nu ej en Pind“. — Ejeren, *Peder Friis*, skriver 1785 om sine sørgelige Erfaringer

angaaende Træplantning: *Til Gaarden er ingen Skov*, „og til ung Skovs Opvæxt er intet Jord indtagen enten for dens Ringhed, som her falder, eller Vinterens længere udi Foraaret vedvarende Kulde og stærke og kolde Stormvinde, som nu indfalder oftere og mere end tilforn, er her udi Aarsag, saa er det en Sandhed, og Erfarenhed viser, at unge Træer her ingen Fremvæxt kan faa eller vil lade sig drive, de gamle gaar ud, og de unge kommer ingensteds. Jeg har udi en Hauge her ved Gaarden, som er indlukket med Jorddige, 4 ad 6 Gange plantet unge Æsketræer (som det Slags der bedst gror udi høj og skarp Jord) udi Stæden for gl. Æsketræer, som der stod og var udgaaet; jeg har indgrøftet 2 Stk. Enge, ladet dem besætte med unge Piletræer omkring ved Grøfterne og Diggerne, det første Aar var de grønne, det andet Aar var endnu nogen Grøde udi dem, det tredie Aar gik de alle ud og visnede.“

Om *Lundgaards Skov* — 2 Skp. Hartk. — skriver Friis:

„2de Bønder (i *Lille Torup*) — de skatter og betaler af Skovskyld, men Spor eller Kjendetegn til Skouw af ringeste Quist, Gren eller Træstub har ikke været at se eller finde udi tyvende Mænds Tid, ja, længere.“

Paa *Ørslev Klosters* Mark nævnes 1743 „den liden Skov *Quindsnap*, 2—3 Bøsseskud søndenfor det nuværende Ørslev Kloster, hvor Gaarden forhen har ligget“. 1791 nævnes *Fruelund*, 412 Al. fra Gaarden, *Quindsnap* 460 Al. og *Vesterskoven* 980 Al. borte. Om Ørslev Klosters Skovforhold skriver Ejeren, *Richter*, 1825:

Et Stykke Skovbund: *Kvindsnap* kaldet, er udlagt til Forbedring. Skoven har han omhegnet med en 3 Al. Grøft. „Desuagtet har nogle af Sognets Folk fundet Vej over denne svære Indhegning og stjæler

endnu som forhen“. „Saavidt som muligt holdes Kvindsnap fredet; det øvrige smalle Krat, som er her til Gaarden, kan ikke fredes for Bøndernes Kreaturer, der gaar løse For- og Efteraaret, ja, næsten hele Vinteren; desuden ligger den paa tvende Bakker og endeel Veje gaar derigjennem“. „Tyvene og slette Mennesker sørger Dag og Nat for, at ingen Opelskning kan finde Sted, og siden 1804 er Skovtyveriet meget tiltaget; desuden gaar der en Landevej og tvende Byveje igjennem Krattet, saa Indhegningen er til ingen Nytte. Skoven eller Krattet er saa ubetydelig, at derpaa ingen Skovskyld haves.“

I 1829 har Ejeren af Ørslev Kloster, cand. jur. *Fönss* ladet indhegne Vesterskoven. „Desuden holdes tvende faste Skovfogder, der hver beboer sit Skovfogedhus“. Der er plantet Graner i Kvindsnap, og Kreaturerne holdes væk.

1901 var Gaardens Skovareal *40 Td. Ld.*

Til *Taarupgaard* hører 1805 *Kvostedlund*, et Krat af Eg og Bøg. Fæsterne i Kvosted har Græsningen. Der hugges kun til Gaardens Brug. *Taarupgaards* eller *Bigum Skov* i Nørlyng Herred ejes 1825 af Fr. Juul til Frøslevgaard (paa Mors); den er $\frac{2}{3}$ Fjerdingvej lang, $\frac{1}{2}$ Fjerdindvej bred.

Endnu skal nævnes *Lundø Skov*, som i ældre Dage maa ha været ret betydelig; i 1629 udbedres saaledes *Jebjærg Kirke* med Egebjælker fra Lundø.

1809 er Lundø Skov 13 Td. Ld., af Hartkorn 1 Sk. 3 Fj. 2 Alb. Skoven udskiftedes 1798 og indhegnedes med et forsvarligt Jorddige. Ejerne var Jens Jacobsen, Jens Nielsen, Niels Skov og Jens Skov. — En Staarupbo, *J. Chr. Povlsen*, født 1846, har fortalt mig, at i „farom god' Daw“, da kom Viborgboere hver Pinse, baade 1. og 2. Pinsedag kjørende til Lundø for at „hold Liegstow“ i Lundø Krat. Det var saadan en aarlig

Udflugt, de tog sig. Og naar de kjørte hjem, var de „javnhen glaa’.“

Om Fjends Herreds Skove affinder St. Blicher sig i sin „Viborg Amt“ (1839), S. 148, med disse tre nøgterne Linjer: „I Fjends Herred har vi 1) Krattet ved Daugbjærg, 50 Td. Land, 2) Skoven ved Ørslev Kloster ligesaa meget, og den ved Taarupgaard: 20 Td. Land. Ialt i hele Herredet 120 Td. Ld.“. — 1901 var hele Herredets Skovareal *1611 Td. Ld.* — Endnu skal nævnes, at i 1828 fik Gaardejer *Jens Madsen (Kjærgaard)* i *Fly* af Landhusholdningsselskabet 170 Rd. til Beplantning af 4 Td. og 4 Skp. Ld., hvad der gav som Resultat den smukke lille Skov syd for Gaarden („Kjærgaard Plantage“), der var en egen Pryd for Sognet i min Barndom; ogsaa mange andre begyndte at plante; blandt Pionererne i 1820—30 skal endnu nævnes Sognefoged *Niels Lærke* i Tastum (1828), Avlsbruger *C. Schou* paa Baadsgaard (1831) og Sognepræsten *Fr. Carl Carstens* til Frederiks Sogn paa Alheden. I *hans* Nærhed begyndte jo for Alvor de store Plantninger at mørkne Heden: *Steendalsgaards* Plantage paabegyndtes allerede 1789 og *Feldborg Plantage* 1826. Endnu skal nævnes *Sjorup Plantage*, der begyndtes 1869, og *Fly Hedes Plantage*, hvis Genesis jeg personlig har overværet; jeg var med som Slukningsmand i 13—14 Aars Alderen hin Sommerdag i 80’ernes Begyndelse, da den Hedestrækning brændte, der gav Plads til Granskoven; og jeg var en interesseret Tilskuer i *Fly Skolestue* hin Vinterdag (vistnok 1883), da selve Plantnings-evangeliets kanoniserede Helgen, Oberst *E. Dalgas*, vandt een af sine tusinde Sejre over en Flok mistroiske og vrangvillige Hedebønder¹⁾.

Af lignende Sejre som den paa *Fly Hede* brovter

---

1) Se min „*Hedevandringer*“, S. 94.

nu det hele Vestjylland, saa disse udprægede Hede-amter, der i Fortiden næppe ejed et Træ, nu maa anses for de *skovrigeste* i det ganske Land. Det er *Granen*, der har sat sit lange Ben foran og overfløjet Bøgen. Jeg anfører et Par talende Tal fra Statistiken:

I 1861 kunde ingen af de jyske Amtér hamle op med *Frederiksborg Amt* paa Sjælland, som havde et Skovareal af 36264 Td. Ld., saa kom *Præsto Amt* med 33265, saa *Aarhus Amt* med 32619; nederst i Række staar (ikke *Viborg Amt*, det havde dog 16502 Td. Ld. Skov), men *Ribe Amt* med 3138 Td., *Ringkjøbing Amt* med 1998 og *Thisted Amt* med fattige — 55 Td. Ld.

Men i 1912 var Tallene i de samme Amtér disse:

Frederiksborg Amt	20667	Hektar ¹⁾
Præstø	20706	”
Aarhus	32504	”
Viborg	20765	”
Ribe	26613	”
Ringkjøbing	32801	”
Thisted	11790	”

Som det vil ses, er Ringkjøbing Amt nu det træ-rigeste i Landet. I 50 Aar multiplicerede dette Amt sit Skovareal med 33; men i samme Tidsrum øgedes *Thisted Amts* Skove eller Plantager *ca. 400 Gange*; det kan man kalde en Rekord, som har vasket sig!

¹⁾ En Hekt. ca. 2 Td. Ld., Tallet maa altsaa her fordobles, hvis man vil bruge *Tønden* som Eenhed.

Aa hwem, der haar den Løkke.

Harmoniseret af Gundorph Jørgensen*).

Andante **Jysk Folkemelodi**

The musical score is written for piano in G major and 3/4 time. It consists of five systems of music. The first system is an instrumental introduction. The second system begins with the lyrics '1. Aa hwem der haar den Løkke aa kan en skjønne Pi-go fo, som'. The third system continues with 'haaren gne flo-myt-to aa vej-er saa en Gaard! Aa beg-go Ting ka'. The fourth system has lyrics 'fol-les ar, aa Kja-li-hier aa Pøng! Ja, hwem der beggi Die-le haar, de ær'. The fifth system concludes with 'hej-sen godt for dem'. Dynamics include *p*, *mf*, and *rit.*

1. Aa hwem der haar den Løkke aa kan en skjønne Pi-go fo, som

haaren gne flo-myt-to aa vej-er saa en Gaard! Aa beg-go Ting ka

fol-les ar, aa Kja-li-hier aa Pøng! Ja, hwem der beggi Die-le haar, de ær

hej-sen godt for dem

A vil aa Hjatet ønske for mæ aa dæ aa for enhwer,
te di mo fo til Mage den, som di haver kjær.
De ær en stuer Faanywwelse, de mo do hæjsen trow,
at have jen aa leve mær i stille Frej aa Row.

Gammel Vise**).

*) Nærv. Harmonisering tilh. Wilh. Hansens Musikforlag og benyttes her efter indhentet Tilladelse.

**) Hørt og optegnet omkr. 1880 af Pastor C. K. S. Jørgensen, Røding Præstegaard, Salling.

Skive Mølles Historie

Ved *cand. mag. J. C. Hansen*

Til Dels efter Oplysninger samlede og meddelte
af fhv. Mølle ejer Chr. Christensen

Skive By 1905.

I. Møllerkaar nu og før.

DEN FRIE NÆRING har kun hersket i et forholdsvis kort Tidsrum og dog har den grundig omformet hele vort Næringsliv, ændret vor Kultur, ja endog forandret vort Lands Udseende. Det frie Kapløb om alle de Goder, som vort Samfund, vor Jord eller vort Lands Natur kunde frembyde, rev hurtigt alle med sig. Enhver kunde sætte sig sit Maal, og uhindret af vilkaarlige Skranker naa frem til det, saa vidt da hans Kræfter og Energi slog til.

Videnskaben viste Vej; den angav, hvorledes man skulde bære sig ad for at udløse de Rigdomme, der laa gemte i den Natur, der før havde syntes saa fattig og karrig. Den gjorde saavel Kryolitlejerne i det nøgne Grønland som den danske Hedejord til Rigdomskilder; og naar Fremgangsmaaden til Kildens Udnyttelse var for svær for en enkelt, saa pegede fremsynte Mænd paa Samarbejde og skabte Aktieselskaber og Andelselskaber.

De rige Afgrøder, som det forøgede Agerbrugsareal gav herhjemme af vor egen Jord, og de store Tilførsler udefra, som de ændrede Driftsmaader krævede, maatte give Mølleriet et Opsving. Men Udvik-

lingen spaltede sig i to Retninger, der ingenlunde var helt gunstige for de gamle Møller. Dels centraliseredes Virksomheden i store Aktiedampmøller, der i stor Udstrækning overtog Landets Forsyning med Brødmel, og dels blev den enkelte Gaards Behov saa stort, at det kunde betale sig at lave et eget lille Mølleanlæg, især da Kraften fra Mølleværket kunde overføres paa en Mængde Maskiner, der var blevne nødvendige i det moderne Landbrug.

Saaledes er det da gaaet til, at hvor før et gammelt Vandhjul gik sin adstadige Gang, eller et enkelt Vingepar svingede og vinkede til sin Nabo i milelang Afstand, der svirrer nu rappe Smaamøller og Motorer rundt paa næsten hver Gaard.

Og ligesom næsten hver Egn i den sidste Menne-skealder har skiftet Udseende ved Heders og Kærs Opdyrkning og Gaardes Udstykning, ved Træplantning og ændret Byggeskik, saaledes har ikke mindst de mange Husmøller forandret dens Karakteristik.

I de „gode“ gamle Dage var det helt anderledes. Da fandt man det fornødent at værne om Mølleriet ved Lovbestemmelser, der gjorde det til et Privilegium.

I Chr. V. danske Lov hedder det: „Ej heller maa nogen Bonde, som haver Hus og Gaard, nogen Vejer eller Hestemølle af nye lade opbygge paa nogen Stæd, hvor Landgjældsmøller Malningen bequemmelig kunde forestaa“.

Dog maatte Sædegaardsejere nok bygge Vejr-møller ved deres Sædegaarde for derpaa at male til eget Behov, — og Bønderne maatte have Haandkværne; disse sidste var endog temmelig almindelige og spillede under de gamle fattige Forhold paa en Maade samme Rolle for Hjemmeforbruget som Husmøllerne gør nu.

Mange Steder var der Mølletvang, det vil sige,

at Bønderne skulde lade male ved en bestemt Mølle. Dette gjaldt for Eks. Fæsterne paa de kongelige Godser; de skulde naturligvis lade male paa de Kongen tilhørende Møller, selv om de maaske havde nærmere til andre Møller.

Det var særlig de gamle Vandmøller, der nød godt af dette lovbestemte Privilegium. Vejr-møllerne var noget nyt, der var ved at trænge frem; de kunde jo opføres hvorsomhelst, medens der ikke var stor Fare for Konkurrence ved Anlæg af nye Vandmøller.

Man ser, at Møllerslægterne i Ly af Lovbestemmelserne trives og bliver rige. Netop i det 18de Aarh., det fattigste Tidsrum i Landets Historie, blomstrer de, og fra dem udgaar en Række dels Herremænd (som for Eks. Bondesønnen Peder Espersen fra Brøndum, der forpagter Vium Mølle, bliver stor Jordgodsejer i Salling og endelig Ejer af Glomstrup paa Mors, eller Mølleren i Trevad, Jens Feldingbjerg, der købte hele Vridsted By og det meste af Trevad) — dels Præster og andre Embedsmænd eller Storkøbmand.

Men mere vil have mere. Møllerne nøjedes ofte ikke med Mølleriet; de anlagde Bagerier, Ølbryggerier og Brændevinsbrænderier til Skade for disse Industrier i Byerne. Regeringen finder sig nødsaget til at sætte en Stopper herfor ved $\frac{1}{2}$. 1797 at forbyde dem at drive nogen af disse Virksomheder ved Siden af Mølleriet. Dette Forbud vedblev at gælde, til Næringslovene i 1850erne bragte Næringsfrihed.

Enevoldsregeringen havde næppe værnet saa stærkt om Møllerne alene for disses egen Skyld. Møllervirksomheden var et godt Skatteobjekt. Ved den almindelige Beskatning efter Enevoldsmagtens Gennemførelse blev Møllerne sat i Hartkorn (Mølleskyld) i Forhold til den Indtægt, Virksomheden paa hvert Sted antoges at kunne give — og dette skattepligtige

Møllehartkorn var for hele Landet ret betydeligt. Dets Skatteevne maatte derfor opretholdes.

Priviligerede Virksomheder plejer at være underkastet en vis Kontrol fra Statens Side, og saaledes var det da ogsaa med Møllerne. Men Indskrænkningerne og Forpligtelserne var rigtignok kun faa. Betalingen for Malingen (Mølletolden) var fastsat. Den var i Byerne 10 Skilling for en Td. Hvede eller Rug og 4 Skilling for en Td. Malt. Paa Landet erlagdes Betalingen in natura, en Pot af hver Skæppe; men enhver Kunde havde Ret til at betale med Penge, hvis han foretrak dette, i Stedet for at lade Møllerne tage Told af Kornet.

Det var Mølleren eller hans Folk forbudt at modtage Drikkepenge eller andet Vederlag udover Taksten.

For enhver Kværn i Møllen skal have et stemplet Kobbertoldkar (Kop), og i hver Mølle skal findes en 14 Lispunds Bismar eller Balancevægt (senere 300 Pd.). Øvrigheden skal føre Tilsyn med, at disse Ting altid er i Orden, og navnlig, at Toldkarret er saaledes indrettet, at det kan „stryges“, det vil sige, at det skal være forsynet med Skaft. —

At Skaftet ikke altid havde været der, fremgaar af den gamle Paastand, at det eneste ærlige paa Mølleren er hans Tommelfinger (som han holder i Koppen, naar han tolder).

Misforholdet mellem Møllernes Fedme og Bøndernes Fattigdom og deraf følgende Mistillid skaber sig staaende Udtryk, hvis Brod dog mildnes ved Overdrivelser, som naar der klages over, at Mølleren tolder saa stærkt, at Bonden hartad maa være glad, om han faar Sækken tilbage.

Skælmsk — ondskabsfuldt, men rammende ægte er det Udtryk, som Blicher giver, for dette Tænkesæt hos sin Tids Bønder naar han lader Per Syvspring synge:

Wo Møller haaller aa hans Kop
 — somti mier end somti —
 Venner do dæ, saa foer en en Top —
 Ejaa! mier end a ka sej aa.

Det var i det hele taget et Særkende for Møller-
 nes Stilling, at naar Tiderne gik nedad, og Bøndernes
 Kaar blev usle, saa ikke alene holdt de sig oven
 Vande; men kom i Velstand til at rage højt op over
 deres Omgivelser. I Opgangstider derimod tabte de
 sig mere mellem Mængden. Privilegiet gav dem Ryg-
 stød i trange Tider, men formaaede ikke at hæve dem
 over det almindelige, naar Tiderne bragte Velstand
 til alle.

Krigene i Begyndelsen af det 19de Aarh. gav vort
 Landbrug et stærkt Opsving ved de høje Kornpriser
 og den store Udførsel; men uheldigvis varede den
 glimrende Periode kun kort, og da man var kommen
 hen i 1820erne, var Tilstanden slaaet om til sin Mod-
 sætning. Korn var næsten usælgeligt, og den hjem-
 lige Avl maatte anvendes til Dyrene. Man har da
 vistnok anvendt en stor Del mere end tidligere til
 Svinefedning. I hvert Fald synes det, at der i denne
 for Landbruget saa kritiske Periode er bleven lagt
 saa stærkt Beslag paa Møllerne, at deres Evne til at
 bestride Malingen ikke alle Vegne har været tilstrække-
 lig. I hvert Fald kommer der 1825 nye Bestemmelser,
 der slaar et lille Hul i de tidligere Privilegier. Der
 gives almindelig Tilladelse til, at de smaa Stubmøller
 maa erstattes med hollandske Vindmøller; ligesaa maa
 Vandmøller erstattes med Vindmøller, — og man maa
 indlægge Grynværker i ældre Møller, eller indrette
 helt nye Grynmøller mod en aarlig Afgift af 10 Rdlr.
 til den kgl. Kasse for hvert Værk. Men endvidere
 kan man faa Tilladelse til at anlægge helt nye Mel-
 møller, enten naar der ingen Melmøller findes i en

Mils Afstand, eller naar de Mølleejere, hvis Møller ligger indenfor denne Afstand, giver Tilladelse dertil, eller endelig, *naar der paa Stedet er Trang til en Molle.*

Den kgl. Forordning (af $\frac{3}{16}$. 1825) forklarer, at Mølletrang er til Stede, „naar derværende Møller ikke bekvemmeligen for de møllesøgende kan forestaa Malingen“. Herved kommer i Betragtning de nærmeste Møllers Beskaffenhed i Henseende til at besørge Malingen hurtig og forsvarlig. — Møllevejens Tilstand. — Egnens Befolkning, om deres Agerdyrkning er i Fremskriden, om Kornvareforebruget er tiltaget ved større Afsætning eller Anvendelse til Husdyr. — Værkets Beliggenhed, f. Eks. ved et Udskningssted, og Udsigten til de formalede Varers Forsendelse.

Skønnet over, hvorvidt Mølletrangen er til Stede, skal afgives af en Kommission, bestaaende af 2 af Amtmanden udnævnte Landvæsenskommissærer samt Stedets Herredsfoged.

Nye Melmøller skal af samme Kommission — et Aar efter at Værket er kommen i Gang — ansættes til Mølleskylds Hartkorn, og de Nabomøller, som har lidt Tab ved den nye Mølles Anlæg, skal have en Afgang i deres Mølleskyld, der svarer til det Hartkorn, der paalægges den nye Mølle.

At der kunde være Mølletrang mange Steder, vil ikke være saa mærkeligt, efter at der i 150 Aar havde været slaaet Bom for nye Møllers Oprettelse ved Bestemmelserne i „Danske Lov“. —

At man ikke nu var saa bange for at røre ved de gamle Privilegier, hænger sikkert sammen med den Omsorg for Menigmand og maaske særlig for Bondestanden, som tidligere havde sat sin største Blomst i Landbolovene. Iøvrigt var Forholdene med Hensyn til, hvem der ejede Møllerne, i høj Grad for-

andrede. Medens tidligere næsten samtlige Møller ejedes af Herremænd og dreves af Fæstere, var de nu ligesom Bøndergaardene i stort Tal blevne solgt til Selveje.

Dog vedblev endnu i en Menneskealder Mølleriet at være et Privilegium, hvis Indehaver sad lige saa godt økonomisk sikret som en Apotheker nu om Stunder. Først fra 1862, da det blev fri Næring, blev det som alle andre fri Erhverv en Bold for Konkurrence og Konjunktursvingninger med deres ustadige og uberegnelige „op og ned“. Det har i det siden da forløbne Halvhundredeaar til Tider haft Vind i Sejlene og givet gode Penge, men dets Kaar har været og er stedse afhængige dels af lokale Forhold og lokal Konkurrence og dels af Indehaverens Forretningsdygtighed og Energi.

II. Carl Vilhelm Ring (1827—1851).

For 100 Aar siden var Skive en lille By med kun lidt over 500 Indbyggere, hvis daglige Levevis kun i ringe Grad skilte sig fra Landboernes. Dens Grundejere drev Landbrug ved Siden af deres Handel og Haandværk, og dens faa Embedsmænd ligesaa. Byens Jorder var kun til Dels udskiftede, saa der raadede Fællesskab i mangt og meget.

Nogle af Købmændene havde vel Mel og Gryn i deres Forretninger, men det var i Reglen kun Smaafolk, der købte den Slags Varer hos dem. Det almindelige var, at man købte det Korn, man skulde bruge, og som man ikke selv avlede, hos Landboerne, og man lod det male, efterhaanden som der var Brug for Mel til Bagning eller Grutning til Svinene. Oftest havde hver sin egen Gris, om han ikke havde andre Husdyr.

Byen selv havde ingen Mølle, og den nærmeste

Mølle, Krabbesholm Vandmølle, der havde ligget ved Bækken mellem Byens Nørreport og Skoven, var forlængst nedlagt — velsagtens, fordi den led af permanent Vandmangel. De nærmeste Møller i Kreds om Byen var paa Sallingsiden Krarup, Rude og Hagens Møller og i Fjendsherred Staarup og Søby Møller. Der var afgjort Mølletrang.

Betingelserne for, at der skulde rejse sig en Mølle i Skive var dog endnu ikke til Stede. Lovens Skranke, der værnede Privilegierne, skulde først brydes, og dette skete som foran nævnt ikke før ved Forordningen af 1825. Og saa skulde der tillige i Byen findes en Mand, som havde Vovemod nok til at rejse Møllen i Haab om, at Byens Søgning var nok til at holde Forretningen oppe.

Men Tidens Fylde kom ogsaa for Skive.

Den 20. December 1813 var *Carl Vilhelm Ring*, Søn af Organist og Postmester Nicolaj Riese Ring*) bleven gift med *Rasmine Pouline Kirstine Harder*, Datter af Gæstgiver, Guldsmed og Branddirektør Jørgen Pauli Harder.

Carl Ring var kun 23 Aar gl., men kaldes i Kirkebogen ikke desto mindre Købmand. Sandsynligvis havde han allerede dengang begyndt at drive Forretning i Svigerfaderens Gaard; for Aaret efter køber han denne Ejendom, (nuværende Nr. 14 i Adelgade) med dertil hørende Landbrugsjord og Besætning for 6666 Rd.ler 4. Sk. Svigerforældrene forbeholdt sig et Par Stuer at bo i, saa længe de levede, og et Par Potter Mælk daglig. De blev Aftægtsfolk.

Om Rings Købmandshandel vides iøvrigt ikke ret meget, men den skal have været ret betydelig. Man ser, at han udvidede sit Landbrug, idet han i

---

*) Om Rings Forfædre, se Skivebogen for 1917. Side 79 og følgende.

1815 af Købmand Peter Dige købte 5 Agre i Braarup Mark for 200 Rd.ler.

General Ring

Det var nedadgaaende og meget svære Aar der fulgte efter; men Købmand Ring har rimeligvis tiltrods derfor gjort gode Forretninger. Han havde en rig Svigerfader i Ryggen, og vi ser, at denne ikke er bange for sammen med Sviigersønnen at inlade sig i større Spekulationer.

Da Ejeren af Kjærgaardsholm, General-krigskommissær v. Schmidten, døde, og Skifteretten lod Gaarden og det ved den tilbage-

værende Jordegods bortsælge ved Auktion i Aaret 1826, blev et Konsortium, bestaaende af Købmand *Ring*, dennes Svigerfader og en ung Sagfører *Christian Øllgaard* højstbydende og fik det hele tilstaaet for 1420 Rd.ler.

Det var ikke mange Penge for en Herregaard paa ca. 20 Tdr. Hartkorn, og saa hørte oven i Købet derindunder en Mølle med en Møllegaard paa ca. 1 Td. og 5 Skp. Hartkorn, 3 bortfæstede Smaasteder med tilsammen ca. $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn samt 2 Huse i Volling og 1 i Rettrup.

Konsortiet sælger straks løs af det købte Gods.

Selve Kjærgaardsholm Hovedgaard sælges til *Mads Refsgaard* til Vellumgaard for 710 Rd.ler. Smaasterne solgtes til Fæsterne, og Husene i Volling og Rettrup bortsolgtes.

Møllen og Møllergaarden overdroges til Ring og hans Svoger Guldsmid *Frederik Adolf Harder*, idet *Jørgen Harder* og Sagfører *Øllgaard* solgte deres 2 Tredieparter saaledes, at F. A. Harder fik $\frac{1}{2}$ Part i hele Ejendommen og Ring $\frac{1}{6}$ Part, der sammen med hans egen Trediepart udgjorde den anden halve Part. De to Svogre solgte derefter Møllegaarden og Jorden — men ikke Møllen — til den hidtige Mølleforpagter *Poul Christensen Kaastrup* for 600 Rd.ler. Dette var nøjagtig samme Beløb, som de 2 Trediedele af Ejendomme og Møllen havde kostet dem.

Paa den forbeholdte Mølle byggede de nu videregaaende Planer.

Den 6. Jan. 1827 sender de gennem Amtet Ansøgning til Rentekammeret (∩: Finansministeriet) om Tilladelse til at flytte den dem tilhørende Kjærgaardsholms Vindmølle til Skive for der at male for Byens og Omegnens Beboere.

Rygtet om, hvad Ring og Harder havde for, skulde imidlertid snart sætte andre i Bevægelse. Otte Dage efter, at de havde sendt deres Ansøgning, forespørger Propr. *Jens Dalsgaard* til Krabbesholm hos Amtet, om man formener, at han kan faa Tilladelse til at forandre den ham tilhørende Vandmølle til en Vejrmølle.

Da Amtet „formente“, at denne Tilladelse nok kunde faas, sender han, 20. Marts, Ansøgning til Rentekammeret om Tilladelse til at opføre en Vejrmølle i Stedet for „en for længere Tid tilbage nedlagt“ (!) Vandmølle paa Krabbesholms Grund, og tillige ansøger han om, at den af Ring og Harder indsendte Ansøgning maa blive nægtet.

Allerede forinden ($28/3$.) havde Propr. Rasmussen paa Nyholm i Forening med de fleste af Haasum Sogns Beboere ansøgt Rentekammeret om, at Flytningen af Kjærgaardsholm Mølle til Skive maatte blive nægtet.

De havde jo ogsaa meget let ved at paavise, at denne Flytning vilde være til stor Skade dem, da de derved vil faa en meget lang Møllevej.

Om Ring og Harder er bleven betænkelige ved Haasumboernes Klager, eller om de er kommen til det Resultat, at det ikke kunde betale sig at flytte den gamle Mølle, er ikke let at vide. De sender imidlertid en ny Skrivelse til Rentekammeret og ændrer deres Ansøgning derhen, at de ønsker at opføre en helt ny Mølle i Skive.

Kjærgaardsholm Mølle faar da Lov til at blive staaende — foreløbig.

Hen paa Foraaret maa de have faaet Vished for, at deres Ansøgning vilde blive bevilget. De køber af Peder Didriksen Svindt et Stykke af „Vestertoft“ for 72 Rdlr. 48 Sk. og opfører derpaa i Løbet af Sommeren baade Mølle og „et Forhus“ ved Holstebroven.

Det Stykke Jord af Skive Vestertoft, som Ring og Harder havde købt for derpaa at opføre Møllen, begrænsedes mod Vest af en halvcirkelformet Skrænt, der faldt brat ned mod Byens Vesterfæled. Skrænten fortsatte sig, men lavere op langs Stykkets Nordside, og mellem dette og Landevejen laa der en lav Jordkile, der hørte til Fæleden.

Ring og Harder havde ved Købet af Byggeplads regnet med at kunne købe dette Jordstykke af Byen for derover at lægge Opkørsel fra Landevejen til Møllen, og for at kunne bygge et Hus lige ud til Landevejen.

De fremsatte Begæring om Købet for Byfoged Rosenstand; men da Jorden var Byfælled, hvori alle Byens Grundejere havde Medejendomsret, maatte Sagen afgøres paa et Borgermøde.

Byfogden lod Trommen gaa og indvarslede til Raadstuesamling, og der blev paa de sædvanlige Steder i Byen opslaaet Plakater af følgende Indhold:

„Raadstuesamling!

I Anledning af at D'Herrer Købmand Ring og Guldsmed Harder har andraget paa for en passende Betaling at vorde overdragne et Stykke af Skive Bys fælles Jorder til Afbenyttelse ved deres forehavende Mølleanlæg, er en Raadstuesamling berammet til at afholdes i Morgen den 30. ds. Form. Kl. 12 for i saa Henseende at høre vedkommende Gaard- og Grundtakstejeres Stemmer. — Ved at bekendtgøre dette, indbydes tillige vedkommende til at give Møde eller sende deres Stemmer skriftlig og under Forseigling, hvorhos bemærkes, at de, der hverken møde eller sende Stemmeseddel, anses at samtykke i, hvad der af de mødende og Magistraten beslattes.

Skive, den 29. Marts 1827.

Rosenstand“.

Borgernes Interesse for Sagen synes ikke at have været overvældende. Der mødte ingen. Eller var det maaske, fordi Mødet var ansat lige til deres Middagstid. Til Stede var kun Byfogden og Skriveren og de 4 „udvalgte“ Borgere, der dengang dannede Byens raadgivende Forsamling (men uden besluttende Myndighed. — Det var jo før den kommunale Forfatning med Byraad blev indført). De „eligerede“ (saa fint benævntes de) var Skomagermester *Schaltz*, Købmand *Kjeldsen*, Købmand og Hattemager *Hestbæk* og Feldbereder *Johannes Falkenberg*.

For denne Forsamling blev Andragendet om Jordkøbet fremsat. Guldsmed Harder var til Stede paa

Rings og egne Vegne. Han bød 25 Rd.ler rede Sølv til Byens Kasse for Jordstykket, og da ingen af de mødte gjorde Indvendinger hverken mod Salget eller den budte Pris, gik Sagen let i Orden, og Kancelliet stadfæstede senere Handelen.

De omkring Skive boende Møllere er just ikke velfornøjede med at faa en Konkurrent derinde ved Byen. Den 20. Juni andrager Mølleren i Søby, Jens Jensen, Rentekammeret om, at der, hvis der gives Tilladelse til Opførelse af en Mølle i Skive, da maa tilstaas ham en passende Nedsættelse i hans Mølle-skyld, og at denne Nedsættelse maa blive paalagt Mølleren i Skive.

Den 12. Oktober kom den kgl. Bevilling for Købmand Carl Ring og Guldsmed Adolf Harder af Skive til uden for Skive Købstad at opføre en hollandsk Vindmølle med 4 Kværne: 1 Rugkværn, 1 Brækkværn og 2 Pallekværne til Skraaning, Grov- og Sigtemaling, men det stilles dem i Udsigt, at de kan komme til at overtage en Del af de omliggende Møllers Mølleskyld.

Den 25. Okt. fik ogsaa Propr. Dalsgaard paa Krabbesholm Bevilling til at opføre en Vejrmølle ca. 1000 Alen fra det Sted, hvor den nedlagte Vandmølle havde ligget, det vil sige et Stykke uden for Byens Nørreport.

Dalsgaard havde Ord for at være haardnakket til at sætte sine Planer igennem. Hvis han nu byggede en Mølle lige Nord for Byen, kunde det blive skralt nok med Forretningen for dem begge.

Men Ring og Harder havde i hvert Fald et lille Forspring. Deres Mølle stod paa dette Tidspunkt næsten færdig. Der vides da heller ikke noget om, at Dalsgaard har foretaget Skridt til at faa sin Mølle rejst. Maaske er der kommen en Overenskomst i Stand mellem de to Parter om, at Dalsgaard skulde opgive sit Forehavende.

Dermed var imidlertid ikke alle Fortrædeligheder forbi.

Møllerne *Peder Geertsen* i Krarup Mølle og *Christen Sørensen* i Rude Mølle indsender Ansøgning om, at det maatte forbydes Ejerne af den ny anlagte Vejrmølle ved Skive at male for Landboere, eller at i andet Fald Mølle-skylden paa Krarup og Rude Mølle maatte blive nedsat.

Mølleren i Hagens Mølle, *Mikkel Jacobsen*, stemmer i med; han ansøger om, at der som Dækning for det Tab, den nye Mølle vil paaføre ham, maa gives ham Bevilling til at indlægge et Grynværk i sin Mølle og Fritagelse for den sædvanlige aarlige 10 Rigsdalers Afgift af et saadant Værk, ligesom han ogsaa ansøger om at faa selve Bevillingen gratis.

Over for disse Angreb synes Guldsmed F. A. Harder at tabe Modet. Han sælger (16. Dec. 1827) sin Halvpart til Svogeren Ring for 1500 Rdlr., og denne staar nu ene med hele Vrøvlet.

Han taber dog ikke Modet. Det er klart, at han har et godt Tag paa at faa Tingene drejet, og det synes ogsaa klart, at han staar paa en særlig god Fod med Amtmanden. Til denne skriver han følgende karakteristiske Brev:

Underdanigst P. M.!

Skatte-Rugen paa Krabbesholm har jeg modtaget og betalt. — Paa Havren tør jeg underdanigst udbede mig Anvisning, da jeg med Fornøjelse modtager og betaler samme inden d. M. Udgang. — Tilgiv, at jeg vover at ulejlige med følgende: jeg har købt min Svoger Harders Part af Skive Vejrmølle ved at give ham en Avance af 420 Rdlr., uagtet jeg tilbød ham min Part mod 400 Rdlr.s Tab, og det er mig derfor meget ubehageligt at erfare, at Møllerne i Rude og Krarup Møller skal være indkommen med en Begæring om, at det maatte forbydes mig at male for Landboerne; da

jeg formoder, at Resolutionen i saa Henseende meget vil komme an paa Deres Højvelbaarenheds Erklæring, saa vover jeg underdanigst at ytre: at skulde et saadant Andragende vorde bevilget, var jeg ganske ruineret med Kone og 7, ja, snart 8te Børn, foruden min afdøde Broders Søn, der ikke ejer en Skjelling, men som jeg i eet og alt maa være i Faders Sted; thi det er langt fra, at min Mølle, endog med den Maling den i Tiden har, kan afholde Renter, Reparationer, Folkelønninger og Skatter; blot Lys og Smørelse i Møllen medtager over 50 Rdlr. aarlig, og jeg vil godt i dette Øjeblik sælge Møllen med 800 Rdlr.s Tab, saa jeg desværre vil komme til at lide, fordi jeg har gavnet Skive By og Omegn ved at opføre Møllen; men naar det dog blot ej vorder saaledes, at jeg derved bliver ruineret, maa jeg være glad og takke Gud og gode Mennesker derfor. — Rude og Krarup Møller er ellers de, der aldeles intet lider ved min Møllens Opførelse, især nu Kjærgaardsholms Mølle er nedlagt; disse vil alle Tider kunne faa Maling nok, efter som de har Vand, naar de vil behandle deres Møllegæster, som det hør og bør være. Hagens Møller lider derimod noget ved min Møllens Opførelse; dog det vil erstattes ham ved at indlægge en Pillesten, — men allermest lider Staarup, Søby, Fløndersøe og Store Ryde Mølle, til hvem de fleste Sallingboer før søgte hen med deres Gryn-Maling. Dog, Gud være lovet, at sidstnævnte fire Møller er mig saa langt fraliggende, at de vel ej kan komme i Betragtning. Med det glade Haab, at Deres Højvelbaarenhed ved at afgive Deres Erklæring tager Hensyn paa, hvad der er Velfærds Sag for mig, men meget ubetydelig for de Klagende, og ej vredes over min Vidtløftighed, da Tingen er mig saa overordentlig vigtig, anbefaler jeg mig som Deres med Højagtelse meget underdanige

Skive, d. 17. Januar 1828.

Carl Ring.

Højædle og Højvelbaarne Hr. Stiftamtmand Schønheider, Ridder af Dannebrogen og Dannebrogsmænd Viborg.

Allerede 21. Jan. svarer Rentekammeret paa Møllernes Henvendelse. Hagens Møller faar Afslag paa sin Ansøgning. Han kan nok som alle andre faa Tilladelse til at indlægge et Grynværk i sin Mølle, men han skal betale Bevillingen og yde de sædvanlige 10 Rdlr. aarlig.

Hvad Mølleskylden angaar, saa finder Rentekammeret, at en saadan ikke bør paalægges en Købstadmølle, da den i Forvejen er tilstrækkelig betyngtet med Næringsafgifter, og hvad angaar Skive Mølles Ret til at male for Landboere, saa henvises de klagende Møllere til at søge denne Sag afgjort ved Domstolene.

Rings „glade Haab“ var saaledes ikke bleven skuffet. Der kan ikke være Tvivl om, at Amtmandens Erklæring er gaaet i den rigtige Retning og har virket.

Lovens Ord og Mening, at en ny Mølle skulde overtage en Del af Skattebyrden fra de gamle Møller, som den konkurrerede med, saa man ved denne Lejlighed bort fra, skønt det i selve Bevillingen til Møllens Opførelse kort Tid før var bleven antydet, at en Overførelse af Mølleskyld eventuelt vilde finde Sted. Dette tyder i høj Grad paa en indflydelsesrig personlig Indgriben til Gunst for Ring.

I sin Skrivelse til Amtmanden havde Ring udtalt, at Hagens Møller kunde vinde Erstatning for muligt Tab af Søgning ved at indlægge Grynværk. Selv havde han paa dette Tidspunkt ansøgt om Tilladelse til i sin nye Mølle at indlægge 2 Grubeværker „til Perle- og Grubegryns samt andre saadanne Gryns Maling“. Ansøgningen blev under 17. Januar bevilget mod den sædvanlige Afgift af 10 Rdlr. aarlig af hver Kværn.

Skive ældste Mølle var efter Datidens Forhold sikkert en statelig Møllebygning. Den havde dog ikke — som Møller sædvanlig nu — Svikstilling, men

Vingeslaget naaede omtrent til Jorden, og den var straataekt, hvad der dengang var ligesaa almindeligt for Møller som for andre Bygninger.

Foruden Møllen byggedes en Bygning ved Landevejen til Bolig for Møllersvenden og de andre Folk ved Møllen og med forskellige Rum til andet Brug. Da der nogle Aar senere byggedes et stort Beboelseshus for Enden af den, blev denne ældre Bygning anvendt til Økonomilejlighed.

Pladsen omkring Møllen var meget kneben. Ring købte derfor i 1829 Resten af Vestertoft af Peder Svindt, og Jordstykket fik snart Navneforandring og blev kaldt „Møllers Toft“. Det indbefattede Pladsen, hvor nu Kirken staar, lige hen til Husrækken, der fører op til den gamle Kirke.

Den østlige Del, den nuværende Kirkeplads, skænkedes senere af Ring til Byen til Markedsplads og forbeholdtes Hestemarkedet indtil den nye Kirkes Opførelse (Gavebrev af ¹⁶/₁ 1841).

Rings Forretning er paa dette Tidspunkt sikkert i stærk Fremgang, og han udvidede den i flere Retninger.

I 1829 stillede Eskjær Vejrmølle til Tvangsauktion. Ring købte den for 1080 Rdlr.; han kom derved i Forbindelse med Nordsalling.

Svigerfaderen, den nu næsten 80aarige Jørgen Pauli Harder, døde i 1830 og efterlod en betydelig Formue. Ring har vel nok ved denne Lejlighed faaet sin økonomiske Stilling styrket.

Skive Bys Vesterfælled blev i 1832 udstykket, saa hver Grundejer i Byen fik sit eget Stykke af Fælleden i Forhold til hans Ejendoms Grundskat.

Ring benyttede Lejligheden til under Udskiftningen at erhverve en Del Lodder af Fælleden nærmest ved Møllen. Een Lod tilfaldt jo hans egen Gaard i

Adelgade. Han købte dertil de Lodder, som tilfaldt Apothekeren *H. S. Lund* og Købmand *Gjørup*, og senere tilkøbte han sig Enken *Inger Bjerregaards* Lod (1834) og Købmand *Thorups* Lod (1836).

Ogsaa i Braarup købte han Jord sammen. Til sit egen Gaards Lod der havde han 1815 købt *Peter Diges* og 1829 og 1830 købte han Lodder af *Johannes Falkenberg* og Købmand *Thjørring*.

Hidtil havde han drevet sit Landbrug fra Gaarden i Adelgade, men nu flyttede han det op til Møllen.

I 1834 byggede han et stort og solidt Stuehus ved den østlige Ende af den Bygning, som var opført ved Møllen 1827. Den nye Bygning fik Gavl til Landevejen og havde Hovedindgang paa den østlige Side fra den samtidig anlagte Have. I dens nordlige Ende var der en stor Stue ($8\frac{3}{4} \times 9\frac{3}{4}$ Alen); i den som et Par andre Stuer lagdes der Parketgulv. Bygningen tog sig statelig ud; den havde et højt Tag (af Straa) med to Lofter; den staar endnu, men delvis omdannet af en senere Ejer. Ældre Folk kan endnu huske den i dens oprindelige Skikkelse med Straataget og de grønne Ruder af Knopglas i Gavlen, som lignede Flaskebunde. „Salen“ holdtes kun i Hævd i Rings Tid; senere anvendtes den til Melmagasin. Hele Bygningen saavel som Haven ligger paa den Jordkile, som oprindeligt hørte til Byfælleden.

Vest for Indkørselen til Møllen byggede Ring endvidere en anden Bygning med Gavl til Landevejen, den senere Bageribygning, og nede i Lavningen Vest for de andre Bygninger byggede han et Hus til Lade og Stald. Dette Hus forlængedes senere et Par Gange, efter som Rings Landbrug tog til (1836 og 1839). Hermed var Komplekset færdigt og stod saaledes temmelig uforandret lige til den nyeste Tid. De sidst opførte Bygninger blev ligesom det

øvrige straatækte. Da Byggeriet i 1834 var færdigt, flyttede han selv fra Adelgade op til Møllen.

Rings Bygninger og Mølle hørte jo til Skive By; der skulde altsaa betales en Consumptionsafgift (Told) af alt, hvad der førtes dertil ude fra Landet: I 1835 opnaar Ring den Begunstigelse, at hans Mølle maa betragtes som liggende uden for Konsumptionslinien, medens ellers Toften skal regnes for at ligge inden for Linien.

Ring synes i nogle Aar kun at være optaget af at holde sin Forretning i god Gænge, uden at man sporer Ansats til større Foretagender, men i Begyndelsen af Fyrerne stikker han en Fangearm længere ud.

Kjærgaardsholms Mølle havde kun været en lille Stubmølle med een Melkværn. At flytte den til Skive, som den oprindelige Tanke var, kunde der næppe være nogen Forretning i. Over for Haasumboernes Modstand mod Flytningen har han sikkert let givet efter. Men nogen større Fornøjelse fik de gode Folk derude ikke af hans Føjelighed; for aldrig saa snart havde Ring faaet Skive Mølle i Gang, før han nedlagde Møllen i Haasum (Nytaar 1828).

Men Møllehartkornet (1 Td. 2 Fdk.) var han fremdeles Ejer af, og dermed havde han en vis Ret til igen at starte en Mølle derude, naar han fandt Tiden passende. Med den gamle Møller, der havde købt Møllegaarden, havde han arrangeret sig saaledes, at denne betalte Halvdelen af de Skatter, der hvilede paa dette Møllehartkorn, medens han selv betalt den anden Halvdel.

Omkring 1840 er Landbruget ved at komme til Kræfter efter de trange Tider i Tyverne og Trediverne. Avl og Omsætning er steget betydeligt, og nu er der Forretning i at drive Mølleri. — Ring gik og tumlede med Planer om at indrette en Dampmølle, men ender

med en Beslutning om at genrejse den gamle Kjærgaardsholm Vejrmølle i en ny og bedre Skikkelse. Den 13. Juni 1841 sender han gennem Amtet Ansøgning til Rentekammeret om Tilladelse til Genopførelsen, og medsender følgende Brev til Amtmanden:

Højvelbaarne

Hr. Baron og Stiftamtmand Bretton i Viborg!

Tillad, jeg er saa dristig at ulejlige Deres Højvelbaarehed med følgende Linier.

Af flere vigtige Grunde har jeg begivet at ansøge om den bevidste Dampmaskine, men derimod ønsker jeg at opføre i Haasum Sogn en Vejrmølle paa min i dette Sogn ejende Mølleskyldshartkorn, og hvortil jeg nu med megen Opofrelse har købt en Jordlod paa omtrent 15 Tønder Land geometrisk af den gamle Møller; da Afstanden imellem Stedet, hvorpaa den gamle Mølle laa, og Stedet, hvor den nye skulde ligge, kun er 235 Favne, saa nærer jeg det Haab, at det ansøgte vil vorde bevilget, omend den nye Mølle og kommer Krarup Mølle nogle faa Favne nærmere end det var Tilfældet med den gamle Mølle, thi Krarup Mølle har til de fleste Tider om Aaret saa stor Vandmangel, at den ej nær kan bestride den Maling, den kan faa, som tydeligt bevises derved, at Beboerne af Krarup By lader oftere male ved min paaboende Mølle end ved Krarup Mølle, som Følge af, at den sidstnævnte Mølle næsten altid har Vandmangel. Jeg vilde være udsat for et betydeligt aarligt Tab, om man vilde befale mig at opføre den nye Mølle, hvor den gamle laa; thi da vilde den kun kunne svinge omkring, naar det var en komplet Storm, og desuden ejer jeg ingen Jordlod paa dette Sted og kan ej heller for nogen Pris faa samme at købe, som Følge af, at den gamle Møllers Bopæl ligger tæt derved. — Jeg vover derfor at udbede mig Deres Højvelbaareheds formaaende Medvirkning til, at denne for mig og min talrige Familie vigtige Sag kan faa et forønsket Udfald; Skade, at Tingen ej var ordnet, da Deres Højvelbaarehed var her i

Eggen; thi saa vilde De nok haft den Godhed at tage det hele i behagelig Øjesyn, og da er jeg overbevist om, at De ganske vilde have bifaldet det af mig ansøgte.

Skive Mølle, den 13. Juni 1841.

Med megen Højagtelse Deres særdeles
ærbødige og forbundne

Carl Ring.

Amtmanden i Viborg er nu en anden end tidligere. Bretton synes knap at være saa fjøelig over for Rings Ønsker, som Schönheider. Hans Erklæring gaar ud paa, at da Møllen i Haasum ønskes opført paa en anden Plads, end hvor den nedlagte har staaet, saa bør en Kommission efter Loven tage Stilling til Spørgsmaalet. Rentekammeret svarede da ogsaa ganske i Overensstemmelse med Amtmandens Indstilling, skønt Herredsfoged Horn i Skive i to Erklæringer havde søgt at godtgøre, at Flytningen ikke i mindste Maade vilde berøre Nabomøllerne. Men Ring vilde i den nye Mølle indrette en Brækkeværn og 2 Skalkværne udover, hvad der fandtes i den gamle Mølle; dette talte til Gunst for en Skønsforretning efter Loven, mente Amtmanden.

I det hele er der paa de Kanter ret stor Iver for Opførelse af nye Møller, og forskellige Interesser brydes med hverandre. Propr. Skow paa Bustrup havde nylig ladet sin Vandmølle istandsætte og havde et Stykke derfra ladet opføre en Vindmølle.

Jens Lausen i Vadum attraaede at opføre en Vindmølle, og Propr. Nissen vilde opføre en Mølle paa Spøttrup Mark, om hvilken sidste der da netop i en nær Fremtid skulde tages Skøn af en Kommission.

Indbyrdes modarbejder og protesterer de mod hinandens Mølleplaner, og de gamle Nabomøller drager til Felts mod alle de nye. Under saadanne For-

hold kan en Kommission ikke undgaas. Ring beder da Amtet om en Skønsforretning snarest muligt, og Amtmanden udnævner til Kommissionen Herredsfoged Rod af Viborg samt By- og Herredsskriver Hansen og Herredsfoged Horn i Skive. Forretningen skal foretages 16. Oktober, og de i Sagen interesserede Nabomøllere i Krarup, Bustrup og begge Balling Møllerne indvarsles til at give Møde ved Forretningens Foretagelse.

Under Forretningen fremfører Modstanderne en Mængde Paastande om og Beviser for, at Genopbyggelsen af en Mølle i Haasum er unødvendig for Befolkningen og skadelig for dem, og henviser ydermere til de Grunde, de har anført mod, at der rejses en Mølle paa Spøttrup Mark. Propr. Skow lader et af en cand. jur. Hommel forfattet Indlæg forelægge for Kommissionen og videresende til Rentekammeret. Men trods al Modstand kommer Kommissionen til det Resultat, at Nabomøllerne ingen Forurettelse vil lide ved Møllens Genopførelse, og i Henhold til dette Skøn meddeler Rentekammeret under 12. Dec. 1842, at Bevilning til Genopførelsen paa den nye Plads er givet. Den nedlagte Møllens Hartkorn skulde overføres paa den nye.

Ring vandt altsaa ogsaa dette Slag.

Men der skulde komme en Modvind, han ikke kunde stride imod — eller vende.

Trods den Liberalitet, hvormed Regeringen bevilgede Anlæg af nye Møller, hvor der virkelig var nogen Trang til Stede, var og blev Mølleriets under de da bestaaende Love et Privilegium. Den store Frihedsbevægelse, der førte til Grundloven af $\frac{5}{6}$. 1849 forlangte ogsaa de Baand løste, der snærede Næringslivet, og et af de første Maal der sigtedes mod, var Møllernæringsens Frigivelse.

Da opgav Ring Ævret. Han solgte Skive Mølle med Tilliggende til forhenværende Mølleforpagter

N. F. Johnsen fra Nykjøbing paa Mors for 16000 Rdlr. Købekontrakten er dateret 27. April 1851. Inden et Aar var gaaet, var den nye Lov om Møllernæring vedtaget, og Mølleriet var herefter at betragte som fri Næring. Den gode Tid var forbi.

Ring havde en talrig Børneflok, som han gav en god Opdragelse. Hans Hustru fødte ham ialt et Dusin, hvoraf dog to døde som Børn. Et Bevis paa, at hans Hus var anset, kan man se i den Omstændighed, at tre af hans Døtre blev gift med Præster: *Cicilie Karoline*, født 1814, gift med Pastor Schousboe paa Taasinge; *Nicoline Louise*, født 1820, gift med Pastor Rønne i Ulsted ved Aalborg, og *Louise Elisabeth*, født 1823, gift med Pastor Vittrup i Vejle. En Datter, *Frederikke*, døde 1833, 17 Aar gl. Af Sønnerne blev den ældste, *Carl Vilhelm*, født 1825, Farver og var senere Ejer af Kjærgaardsholms Mølle og Farveri; han var gift med Marie Jacobsen, en Datter af Farver Jacobsen i Skive.

Det yngste Barn var Sønnen *Peter Andreas Kaspar Rosendahl Ring*, der blev Farver i Viborg. Det næstyingste var *Kaspar Peter Svindt Ring*, født 1833, der blev Læge og først praktiserede i Skive; men senere blev han Distriktslæge i Hillerød. Han var gift med en Datter af sin Fætter, Møller Rings Brodersøn, som efter sin Faders Død var bleven optaget i Møller Rings Hjem og af denne omtales i Brevet til Amtmand Schønheider (Side 164).

Læge Ring havde 3 Børn: 1 Datter og 2 Sønner, hvoraf den ene er Kurvemager Ring i Skive.

Om Møller Rings øvrige Børn, 3 Døtre, vides ingen Besked.

Efter at have solgt Skive Mølle flyttede Ring til Haasum.

Han havde givet sin Ejendom dér Navnet „Al-

dershvile“ og havde vel haft i Sinde der at henleve en rolig Alderdom. Men Ring var endnu for kraftig til at leve saa forholdsvis uvirksom og saa langt borte fra det stærkere pulserende Liv i Byen. Han flyttede igen til Skive og boede paa Nørregade Nr. 20 og var vistnok Forligsmægler. Han døde her 1869, 82 Aar gl.

Ring var en høj, noget svær Mand, rask i sine Bevægelser og selvbevidst i sin Optræden. Han kunde nok lide at pointere sin sociale Stilling, naar han færdedes ude. — „Jeg er Møller Ring fra Skive. Maa jeg bede om 2 Lys paa Bordet og rene Lagener paa Sengen!“

Over sit Hus og sine Folk herskede han myndigt, men kunde blive hidsig og miste sin Selvbehersekelse. Engang — fortælles der — vilde han prygle sin Avlskarl. Hans Hustru kom til, tog ham i Armen og sagde: „Søde Karl, forhast dig ikke!“ Avlskarlen beroligede hende: „Madammen skal ikke være bange for mig; ham skal jeg nok styre“.

Fru Rings Ord blev til et Mundheld.

III. Niels Frederik Jahnsen (1851—1873).

Jahnsen var født i Grenaa ⁹/₉ 1823. Hans Fader var Farver, og en Farbroder i Aarhus var ligeledes Farver.

Hvor han har lært Mølleriet, vides ikke, men i en meget ung Alder blev han Forpagter af Dueholm Mølle ved Nykøbing Mors. Den ²⁷/₄ 1848 blev han gift med en Datter af Købmand Konsul *Schade* i Nykøbing, *Rebekka Elisabeth*.

Jahnsens Forpagtning af Dueholm Mølle synes at være ophørt, forinden han købte Skive Mølle.

Den Pris, han kom til at afgive for Mølleejendommen med Jordtilliggende, Inventar og Besætning, var ikke engang saa stor som Møllens og Bygninernes Assurancesum. Der kan da heller ikke være

Tvivl om, at den sikre Udsigt til Mølleprivilegernes Bortfalden har haft Indflydelse paa Handelen. Ganske vist havde Lovforslaget mægtige Modstandere, ikke mindst Anders Sandø Ørsted, og 700 Møllere sluttede sig sammen og indgav til Rigsdagen en Petition med kraftige Modforestillinger. Men det hjalp altsammen intet. Den $14/4$ 1852 blev Forslaget til Lov.

Anders Sandø Ørsted

Brød til Salg, ophævedes; kun skulde de løse Borger-
skab dertil.

De vigtigste Bestemmelser, som straks kom til at virke, var følgende:

Man kunde i bestaaende Møller anvende hvilken Drivkraft man vilde, og foretage Udvidelser.

Enhvermaatte anlægge Mølleværker og foretage al Slags Maling til eget Brug eller til Udførsel.

Forbudet mod, at Møllere bryggede Øl eller bagte

Købstadmøller maatte male for Landboere og omvendt.

Møllerlaugsartiklerne af $^{15}/_1$ 1684 ophævedes, dermed bortfaldt ogsaa den bestemte Takst for Maling.

Grynmøller kunde indrettes hvor som helst.

Der skal dog være en Overgangstid indtil 1. Jan. 1862; først da skal Møllernæringen være helt fri og Møllehartkornet bortfalde.

Der skal indtil da ikke kunne oprettes helt nye Møller, uden at det efter de gamle Regler godtgøres, at der er Mølletrang til Stede. Den sædvanlige Afgift af Grynmøller, 10 Rdlr. om Aaret af hvert Værk, skal ogsaa erlægges i dette Tidsrum, og der skal ske Anmeldelse til Amtet om Forandringer og Udvidelser og om Nyanlæg. Heller ikke maa inden $^{1}/_1$ 1862 flere slaa sig sammen til Anlæggelse af fælles Mølléværker (Aktiemøller).

Det maatte naturligtvis ventes, at den saaledes givne Frihed vilde fremkalde nye Mølleanlæg, som kunde blive Konkurrenter til Skive Mølle. Dette skete dog ikke lige straks. De første nye Møller, som kunde have Betydning i den Henseende, var Møllerne i Fly og Rettrup, som byggedes henholdsvis 1858 og 1859. I 1862 byggedes Hagens Vindmølle og Brøndum Mølle, og i 1868 Hem Mølle.

Vinden er en god og billig Trækkraft, men lunefuld og ustadig. Vindmøllernes svage Side er altid de Perioder af Vindstille, som ofte er tilbøjelige til at komme paa de mest ubejrlige Tider. Ved saadanne Lejligheder maa Mølleren ofte med stor Bekostning fragte Kundernes Korn til en Vandmølle for at faa det malet der, og da det ofte ikke er gørligt at ty til en af de nærmeste, fordi de er Konkurrenter til Vindmøllen, kan denne Transport blive baade lang og besværlig. For Skive Mølles Vedkommende

var det Sædvane i saadanne Tilfælde at faa Kornet malet paa Jordbro Mølle $1\frac{1}{2}$ Mil ude ad Viborgvejen.

Der tiltrængtes derfor i høj Grad en Reservekraft, der kunde træde i Virksomhed, naar Vinden strejkede. Ring havde tumlet med Tanken om et Dampanlæg.

Da Jahnsen var bleven Ejer af Møllen, ansøgte han straks om Tilladelse til at anvende Dampkraft i Forbindelse med Vindmøllen. Han fik under $28\frac{8}{5}$ 1851 kgl. Bevilling til Anlægget med Tilføjelse om, at dette skal være opført inden et Aars Forløb.

Jahnsen indrettede sin Dampmølle i den vestlige Ende i Ladebygningen ved Landevejen. Det hele har næppe været særlig stort. Selve Maskineriet staar 1857 brandassureret for 2290 Rdlr.

Den 16. Juni 1855 brændte Vindmøllen. Om Ildens Opkomst blev vist intet oplyst; men paa Grundlag af Forhørsakterne beordrede Justitsministeriet Tiltale rettet mod Jahnsen, fordi han i sin Mølle havde ladet bruge Lamper uden Dække og Glas. Prokurator Øllgaard skulde fungere som Aktor og Prokurator Munksgaard som Defensor. Efter at Indlæg var afgivet af disse to, fældede Byfoged Schmidt en Dom, der gik ud paa, at Sagen afvistes, og dermed bortfaldt den vistnok.

Jahnsen paabegyndte straks Opførelsen af en ny Mølle, og anvendte imidlertid sin Dampmølle. Men ca. 8 Dage efter Møllebranden fandt man en Morgen, at der var øvet Hærværk mod Maskinen, en Prøvehane og et Rør var ødelagt. Jahnsen lod straks Tingene istandsætte, og mente, at Skaden kunde være sket af Vanvare. Den næste Nat var der atter forvoldt Brud paa et Rør, og det var denne Gang tydelig nok udøvet med Forsæt. Jahnsen anmeldte Sagen til Politiet; men de afholdte Forhør bragte intet for

Dagen der kunde lede til Opdagelse af Gerningsmanden. Der blev herefter passet bedre paa Aflaasning af Maskinrummet om Natten, og der skete intet særligt, før den nye Mølle var omtrent fuldført. Da brændte den atter den 16. December.

Heller ikke denne Gang blev Aarsagen opklaret. Men det ser ud til, at en ondsindet Person har villet tilføje Jahnsen den Skade, han kunde, og ødelægge hans Virksomhed.

Endelig i 1857 blev Møllen atter opført og fuldfærdig uden større Uheld

(Møllen set fra Øst, opført 1856 efter Branden 1855).

Den nye Mølle var meget større og stateligere end den første. Den var forsynet med en næsten 10 Alen høj firkantet Underbygning, hvorfra den egentlige Mølle hævede sig. Den gamle Mølle, der „stod paa Jorden“ var ialt 20 Alen høj; den nye blev nær op mod det dobbelte, naar man regnede Knappen med. Dens Vingefang var over 38 Alen, og den var ovenfor den firkantede Underbygning forsynet med

en Svikstilling. I Stedet for Rørtag var den beklædt med Spaan; Vidden var derimod snarere lidt mindre end den gamle Mølles, naar man da regner fra Svikstillingen og opefter; men der var naturligvis desuagtet mere Plads i den nye Mølle, idet den store Underbygning dannede et mægtigt Rum.

I ældre Tid spillede Sigtning ikke nær den Rolle som nu. Da Jahnsen overtog Møllen, udførte man endnu Sigtningen ved Haandkraft med Timse og Selde. Selden var en stor Trækasse med kun kvarterhøje Sider. Tværs over den lagde man et Par tynde Træstænger, og paa disse kørte man omkring med Timsen, en stor Haardugssigte, hvori man kom det Mel, som Kliden skulde sigtes paa. Naar man havde kørt tilstrækkelig længe rundt med en Timsefuld, saa det fine Mel var gaaet igennem Haardugen ned i Selden, tømte man Kliden af Timsen og fyldte den paa ny med utimset Mel.

I den nye Mølle er der rimeligvis straks bleven indlagt Maskinsigte, medens der utvivlsomt ikke fandtes nogen saadan i den gamle Mølle. Sigtning foretoges dengang endnu næsten altid rundt om i Hjemmene, hvor Timse og Selde hørte til det uundværlige Husgeraad. Det var først hen i Halvfjerdserne, at det blev almindeligt at lade Melet sigte paa Møllen.

Jahnsen havde, før Møllen brændte, indrettet et Bageri i Bygningen Vest for Indkørselen. Bagersvendene æltede — som Skik var dengang — Deigen med Fødderne.

Endvidere indlagde han ogsaa i Møllen en Barkkværn. Der var i Skive dengang 3 Garverier, som aarlig forbrugte et ikke ringe Kvantum Bark.

Da Møllernæringen blev fri, bortfaldt med det samme de gamle lovbestede Takster for Malingen. Dog vedblev man i nogen Tid fremdeles at tolde paa

den vante Vis, og der udviklede sig en for flere Møller ensartet Takst for Sigtning og Grynmalning: 2 Potter af hver Skæppe Rug til Sigtning, 3 Potter af Byg til Sigtning, og af Grynilling beholdt Mølleren alt Affald. Senere bragte Konkurrencen disse Takster til at synke endog til det halve, eller man traf Overenskomst med de enkelte Kunder om Priserne for hver Slags Maling, efter som Forholdene eller Konkurrencen fordrede det, saa Betalingen kunde være forskellig, ikke alene ved de forskellige Møller, men ogsaa for de forskellige Kunder ved den samme Mølle.

Barkmaling betaltes med 60 Øre pr. 100 Pd.

Da Møller Ring i sin Tid var bleven færdig med sit Byggeri, ansattes 1837 Møllen og Bygningen til følgende Summer i Brandassurance:

Møllen.....	9800 Rdlr.
Stuehuset	2640 —
Tilbygningen	900 —
Det vestre Hus	520 —
Laden	2440 —

Ialt... 16390 Rdlr.

Disse Summer blev staaende uforandrede til efter Møllens Brand og Genopbyggelse (1857). Der foregik da en ny Taksation af det hele, hvorefter Assurancen blev

for Møllen	13500 Rdlr.
Stuehuset	5700 —
Tilbygningen	2090 —
Det vestre Hus	1320 —
Laden	5750 —

Ialt... 28420 Rdlr.

Desuden assureredes Dampværket i Laden særskilt for 2290 Rdlr.

Bortset fra Møllen, der jo var ny og større end den gamle, forhøjedes altsaa Bygningernes Assurance til langt over det dobbelte. Forskellen kan til Dels have sin Grund i, at man i 1837 har ansat Værdien saa lavt som muligt af Hensyn til Afgiften, medens man i 1857 har takseret højt af Hensyn til Faren for Tab ved en eventuel ny Ildebrand. Men den er dog for stor til at kunne forklares alene paa den Maade. Den viser, at en betydelig Værdistigning maa have fundet Sted i Løbet af de 20 Aar fra 1837 til 1857. Men det sidstnævnte Aar betegner da ogsaa et Højdepunkt i al Konjunktur, der allerede det følgende Aar skulde falde saa brat, at det paa flere Omraader førte til en Katastrofe. I øvrigt er Skive Mølle næppe i nogen højere Grad bleven berørt heraf, og det skønnes ikke rettere, end at Forretningen baade før og efter har været god. Skive By var siden Aarhundredets Begyndelse vokset fra ca. 500 til ca. 1700 Indbyggere.

Den følgende Periode kendetegnes ved Møllernæringens Frigivelse 1862. Der opstaar nye og store Mølleanlæg, navnlig i større Byer, og Mel og Gryn gaar efterhaanden med ind under Storhandelens Om-sætning. Skive faar Jernbane, hvad der snart øger Byens Forretningsliv, og endelig rejses der ogsaa nye Møller i Nærheden (for Eks. Lundhede Mølle), som griber ind i dens gamle Kundekreds. Jahnsen har næppe været glad for alt det nye, men har — som Ring tidligere — set en Trusel i Tidens nye Bevægelser, selvom dette næppe for ham har været Hovedgrunden til at skille sig af med en Forretning, som trods alt gik godt. Hvordan han i det hele har stillet sig til det nye, som kom, for Eks. Baneanlægget, der blev lagt skraat hen over hans Ejendom i Braarup, vides nu ikke mere, derimod kom der med det stær-

kere Liv i Byen en ny og friere Aand og Tone ind, som ikke huede ham, mindst naar han traf den hos sine Undergivne. Han fandt ihvert Fald Bryderierne og Vanskelighederne saa store, at han besluttede at trække sig tilbage. Han solgte da først paa Aaret 1873 Skive Mølle med tilliggende Bygninger og Jordejendomme, Besætning og Inventar til Telegrafbestyrer *C. Nielsen*.

Undtagen fra Handelen var kun det private Indbo samt Dampmaskinen i Mølleladen, der siden den nye Mølles Opførelse kun i ringe Grad havde været anvendt og i Tidens Løb var bleven helt forfalden. Den ved Værket staaende Dampskorsten fulgte dog med i Købet.

Købesummen var 20000 Rdlr., hvoraf de 18000 beregnedes for den faste Ejendom, og 2000 Rdlr. for Inventar og Besætning.

Jahnsen var dengang kun 50 Aar gammel. Et Aars Tid efter at han havde solgt Møllen, flyttede han til København, hvor han døde 1910, næsten 88 Aar gammel.

I sit Ægteskab med Rebekka Schade havde Jahnsen 2 Sønner og 2 Døtre, af hvilke den ældste Søn, Johan Frederik, født 1850, endnu lever. Han har været Hovedkasserer ved „De danske Sukkerfabrikker“, men har taget sin Afsked. Den anden Søn, *Frederik Otzen*, blev Grosserer i København. Datteren *Marie* blev gift med Postmester Wrads Larsen i Lyngby; den anden Datter døde som Barn.

Jahnsens første Hustru døde 1861. Han giftede sig igen 1865 med Laurette Petersen, Datter af Købmand J. Petersen i Nykøbing. I dette Ægteskab kom der ingen Børn.

Møller Jahnsen indtog i Skive en social Stilling, der svarede til den Betydning, hans Forretning havde.

Han var en Tid Medlem af Byraadet. I de første Aar bestod den Kreds, han nærmest omgikkes, af Propr. Giedde paa Skivehus, Familierne Munksgaard, Behrens, Essemann og J. Sørensen (Købmand). I øvrigt var han præget af sin Tid, og i Forholdet til sine Folk kunde det knibe med at bevare den overlegne Ro. Havde Møller Ring været hidsig, var Jahnsen det ikke mindre, og naar han mistede Selvbeherskelsen kunde det ende med Haandgribeligheder, hvorunder han og Synderen, han vilde revse, tog Basketag med hinanden. Navnlig en Møllersvend Hansen, en født Kulsvier fra Nordsjælland (senere Skive Bys første autoriserede Skorstensfejer) stak ikke op for sin Husbond, og de tog somme Tider saadanne Tørn sammen, at begge trillede ned ad Trapperne.

Jahnsen blev i kritiske Øjeblikke let nervøs. Barkmøllen krævede stærk Vind, og naar den gik, var der i det hele et stærkt Pres paa Møllen, og Værket var tilbøjeligt til at løbe varmt. Jahnsen var under Forberedelserne til Igangsætningen altid noget urolig, og naar endelig alt var klart til at begynde, gav han Svenden Ordre til at kaste Persen los: I Guds Navn, Hansen, kast saa op!

Det var da ogsaa Forholdet til Folkene, der beredte Jahnsen de værste Bryderier og gjorde ham ked af Stillingen. Han var af den gamle Skole og fordrede, at de skulde lystre uden at mukke og finde sig i, at han kunde være noget gnaven somme Tider, han mente det jo ingenlunde slemt. Men den nye Tid havde nu engang gjort Tyendet noget mere fripostigt end før, og da Jahnsen fandt, at Fremtiden tegnede endnu værre, trak han sig tilbage for at kunne leve uden de opslidende Bryderier med uvillige Tjenere.

Et Par Begivenheder paa Møllen i Jahnsens Tid skal endnu meddeles. Ved et Høstgilde kom en Karl,

der tjente Købmand J. Sørensen, for nær til Vingerne, som dengang naaede helt ned til Jorden; han blev saa haardt ramt, at han døde af Slaget.

I 1854 slog Lynet ned i Møllen og splintrede den opretstaaende Aksel samt ramte Møllekusken, der stod ved en Høvlebænk i nederste Rum. Lynet sved ham ned ad Ryggen og flængede hans Klæder. Kusken besvimed, men kom snart til sig selv igen og havde iøvrigt ikke taget nogen alvorlig Skade.

IV. Christian Nielsen (1873—1882).

I Modsætning til Møllens tidligere Ejere var Christian Nielsen Bondesøn. Hans Fader, *Niels Christensen Lovig* fra Løvig i Haderup Sogn, havde købt en lille Gaard i Hem, og her blev Christian født 1. Aug. 1835. Der var flere Søskende, og Christian kom i Konfirmationsalderen i Tjeneste hos en Lærerenke, Madam Rasmussen, i Hem. I 1850 flyttede Forældrene til Estvad Sogn og samtidig kom Christian i Tjeneste i Hvidbjerg.

I Nov. 1851 kom han imidlertid til Skive Mølle som Pilledreng — som det hed — for at lære Mølleriet. Han blev dog ikke længe ved den Bestilling, men fik en Plads paa Postkontoret, hvor hans meste Beskæftigelse var at løbe med Breve i Byen. Han lærte under sin Tjeneste der at telegrafere og fik saa sin Plads hos det private Selskab, som da ejede og drev det danske Telegrafvæsen. Han gjorde Tjeneste i forskellige Byer, f. Eks. Holstebro og Randers, og kom endelig i Begyndelsen af Tredserne tilbage til Skive som Bestyrer af den herværende Telegrafstation. I 1861 blev han i Randers gift med *Areline Ehnhuus*.

I 1864, da Tyskerne besatte Skive, maatte han efter at have gemt Telegrafapparaterne i Købmand Thorups Kælder sammen med de danske Soldater

trække sig tilbage til Nykøbing. Tyskerne besatte Telegrafstationen, og Nielsens Hustru maatte med deres nyfødte Søn søge Husly andetsteds i Byen. Efter Tyskernes Bortgang kom han tilbage til sin Station og levede her, til han i 1873 tog sin Afsked og købte Skive Mølle. Han overtog den 1. April, og under 15. Okt. s. A. fik han Borgerret som Møller og Bager i Skive, hvorfor han erlagde ialt 50 Rdlr.

Nielsen

I 1873 havde Skive endnu kun ca. 2200

Indbyggere, og Møllen laa fremdeles et godt Stykke uden for Byen ved Hulvejen. Kun et Par Smaahuse var bleven bygget ligeoverfor paa Vejens Nordside.

I 1874 brændte Bageriet. Nielsen benyttede Lejligheden ved dets Genopførelse til betydelig at udvide det, og 3 Aar senere anskaffede

han Deigæltemaskine, der kunde drives enten ved en lang Akselledning fra Møllen eller under Vindstille

ved en Hestegang. Dermed ophørte for dette Bageris Vedkommende den gamle Deigæltning med Fødderne.

Nielsen havde i det hele Øje for, at det for Konkurrencens Skyld gjaldt om at være med Tiden. En haard Konkurrent fik han, da Bager Langhoff i 1881 nedsatte sig i Nørregade og satte noget saa nymodens i Gang som at lade Brødvogn køre rundt i Byen til Kunderne.

Møllen var, da Nielsen overtog den, i god Drift og havde en solid Kundekreds. Nielsen forstod at bevare denne og i det hele at udnytte Driften. Han var i Besiddelse af et yderst velvilligt, næsten indsmigrende Væsen, der tiltalte Møllegæsterne, og overfor Klager gav han venlige og gode Løfter. Han var ogsaa hjælpsom, hvor han kunde være en eller anden til Tjeneste; men dette var i de Tider da ogsaa nødvendigt. Der blev nær op ad hans Kundekreds bygget nye Møller, og flere Planer om Opførelse af Møller ved selve Skive By laa i Luften. Saaledes købte Bager C. Dahl den saakaldte Brobakke ved Banegaarden for derpaa at opføre en Mølle. Dette blev dog ikke til noget; men i 1877 købte Mølleforpagter Jens Nielsen i Rettrup en lille Ejendom i Braarup, for der at bygge en Mølle. C. Nielsen var dog lige saa hurtig i Vendingen; han købte samtidig af Købmand J. C. Bilgrav 4 Agre sammesteds, og da han iøvrigt var sin Konkurrent overlegen, enedes de i Mindelighed om, at han skulde overtage den af J. Nielsen købte Ejendom. For de 4 Agre gav C. Nielsen 2200 Kr. og for Jens Niensens Ejendom, hvorpaa der var et Hus, gav han 3500 Kr. I Løbet af Sommeren 1877 opførte han herpaa Skive østre Mølle.

Østre Mølle fik ikke særlig meget at bestille med Kornmaling, hvorfor Nielsen anlagde et Savskæreri ved den i 1880 for at udnytte dens Kraft. Dette

viste sig at være en god Forretning, og Værket havde i flere Aar meget at bestille. I 1881 anlagde Lars Jensen et Dampkehle- og -høvleværk i Nærheden af den, saa de to Anlæg kom til at supplere hinanden.

Nielsen udvidede ogsaa den Møllen tilhørende Jordejendom ved Køb af et lille Jordstykke af Braarup Jorder, som tilhørte Skive Kommune, og som Byraadet tilskødede ham i 1881 for 40 Kr. Endvidere købte han et Engstykke i Skive Holme fra Barber Frentzes Dødsbo for 650 Kr.

Det hele Aral, der herefter hørte under Mølleejendommen, var ca. 23 Td. Land.

Konjunkturerne stod i Aarene efter 1880 paa et Vendepunkt. Tiderne blev nedadgaaende, og Nielsen mærkede det snart. Han havde næppe nogen Tro til, at Bedriften vilde vedblive at være lige lønnende og ønskede derfor at sælge Møllen. Dertil kom, at han i sin Ejertid hidtil kun havde anvendt det mindst mulige paa Møllens Vedligeholdelse, fraset de nye Indretninger — f. Eks. et Kornvalseværk — som han havde anset det for fordelagtigt at indlægge. Følgen deraf var, at saa vel Møllen som Husene snart vilde kræve omfattende Istandsættelse, navnlig af Tagene, og skønt Nielsen i Modsætning til sine Forgængere kom udmærket ud af det med sit Tyende, saa voldte det store Folkehold med dertil hørende Husholdning dog ikke saa lidt Bryderi, navnlig for hans Hustru, saa han for hendes Skyld nok kunde ønske en mere rolig Virksomhed. Beslutningen om Møllens Salg modnedes hos ham. Han fandt som Købere til den Brødrene Christen og Niels Christensen, der afkøbte ham hele Ejendommen, begge Møllerne med Tiliggende, Inventar og Besætning for 62,000 Kr.

C. Nielsen havde i de 9 Aar, han ejede Møllen,

tjent sig en lille Formue. Han kunde ved Salget lade 45,000 Kr. indestaa paa 2. og 3. Pant.

Nielsen lagde sig dog ikke paa den lade Side. Efter at have solgt Møllen gik han i Kompagni med Brødrene Johansen, der havde begyndt et Jernstøberi paa Skive Østerbro.

I denne ny Virksomhed fandt han sig godt til Rette i mange Aar. Han døde 1909, 74 Aar gammel.

Nielsen efterlod sig 2 Børn, en Søn, Harald Nielsen, der lever som Grosserer i Varde, og en Datter, Inger, der er gift med en Embedsmand i Toldvæsenet, Haagensen. Nielsens Hustru, der endnu lever (1919) bor paa sine gamle Dage hos Sønnen i Varde.

V. Brødrene Christensen (1882—1892).

Christen Christensen og *Niels Christian Christensen* var Bondesønner fra Vium i Hjerlk Sogn, hvor deres Forfædre, Søn efter Fader, havde beboet den samme Gaard i 200 Aar, først som Fæstere og i det sidste Hundredaar som Selvejere.

Paa mødrene Side stammede de fra Ladefogderne i Lille Ramsing i Oddense Sogn, endda i dobbelt Forstand, idet baade deres egen Moder og deres Farmoder var født *Ladefoged*. Christen var født 1851 og Niels Christian 1857. Der var i Hjemmet endnu 2 Brødre, da deres Moder, Maren Laustdatter Ladefoged, døde 1864.

Faderen, *Christen Christensen*, giftede sig igen 1870, og der kom i det nye Ægteskab 3 Sønner.

Christen gik hjemme til sit 22. Aar. Forholdene var ikke altid lette for ham. Han var uklar over sin Fremtid og fattede til sidst Beslutning om at rejse til Amerika. For at skaffe sig Kundskaber og lære Sprog (Engelsk og Tysk) tog han i Vinteren 1873—74 paa Oddense Højskole og aftjente den følgende Sommer

sin Værnepligt som Infanterist ved 6. Bataillon (4. Komp. Nr. 444, 61 Tommer høj, venstre Fløjmand).

Chr Christensen

Imidlertid opgav han sine Planer om at udvandre og tog i Stedet det følgende Aar Ophold hos sin Morbroder Niels Ladefoged i Lille Ramsing og lærte derefter Mejerivæsen et halvt Aars Tid hos Forpagter Ejlersen paa Nørgaard. I 1876—77 havde han et Par midlertidige Forvalter- og Bestyrerpladser paa Glomstrup paa Mors og paa Dystrupgaard ved Grenaa, idet mellemkommende Indkaldelse hindrede ham i at overtage mere faste Stillinger. I Aaret 1878 oprettede han en Fæste- og Ejendomskommissionsforretning og Agentur i Skive, som dog ikke blev meget indbringende, og da Møller C. Nielsen i 1882 overdrog ham at afhænde Skive Mølle, og det ikke lykkedes ham at finde en Køber, fik han den Tanke, selv i Forening med Broderen at købe Møllen og opgive sin Kommissionsforretning.

Niels Christian Christensen havde ligesom Broderen gaaet hjemme og havde deltaget i Arbejdet ved Landbruget. Dette dreves efter den Tids Forhold godt, og Niels Christian var interesseret og dygtig. Da Jens Espersen Lønborg i Brøndum Hougaard døde, fik Niels Christian Plads der hos Enken som Avlskarl og Bestyrer af Gaarden. Her var han, da Broderen Christen, der tillige var hans Kurator, henvendte sig til ham med Forslag om, at de i Forening skulde købe Skive Mølle. Niels Christian gik ind paa Tanken, og snart efter blev Købet sluttet.

Brødrene Christensen overtog altsaa Mølleejendommen for en Købesum af 62,000 Kr. med 11,000 Kroners Udbetaling. Begge Møllernes og de øvrige Bygningers Assurancesum var 72,320 Kr. og til Ejendommen hørte ca. 23 Td. Land. Besætningen bestod af 3 Heste, 10 Køer og nogle Svin.

Den Kapital, Brødrene raadede over til dette Køb, var i alt 13,000 Kr., hvoraf Niels Christian ejede de

7000 og Christen 6000. For at have nogen Driftskapital fik de det følgende Aar med Kavtion af deres Fader og en anden Paarørende en Kassekredit i Salling Bank paa 5000 Kr.

De to Brødre var paa dette Tidspunkt henholdsvis 31 og 25 Aar gamle. Ingen af dem havde faglig eller merkantil Uddannelse, men Mølleriet — mente man dengang — tor drede heller ikke noget saadant af sine Udøvere. Arbejdet deltes

saaledes imellem dem, at

N. Chr. Christensen
 Christen besørgede Korrespondancen og førte Regnskaberne, medens Niels styrede Avlsvæsenet og forhandlede med Møllegæsterne, der kom for at faa Korn malet.

Begyndelsen af Firserne var, som før nævnt, en Overgangstid, der snart skulde stille helt andre Fordringer til en Mølleforretning, end man før havde

kendt. Udviklingen og Konjunkturerne førte med sig, at det danske Landbrug i disse Aar maatte vende sig fra Produktion af Korn og Fedekvæg til Salg og gaa over til Mejeridrift. Denne Vending havde en afgørende Indflydelse paa Mølleriet. Det blev nødvendigt, at selve Møllebruget forbandtes med Handel med indførte Kornprodukter. Men da Landbruget i disse Aar i mange Henseender stod famlende og ikke kunde faa Driften ind i et fast Leje, blev ogsaa Kornforretningen undergivet tilfældige Svingninger og lune-fulde Konjunkturer.

(Møllen set fra Vest, taget 1882).

I 1884 paaførtes der Skive Mølle en meget truende Konkurrence, idet Frederik Nielsen, Gammelgaard, og hans Søn Niels Nielsen lod opføre en Mølle tæt ved Skive østre Mølle og begyndte i Forbindelse med almindeligt Mølleri at drive Mel-, Korn- og Foderstofforretning. Brødrene Christensen saa sig da nødsaget til at tage Kampen op og ogsaa at indrette en Mel- og Kornhandel ved Skive Mølle. De lod da bygge en Magasinbygning op til Møllen til 5000 Kr.

og rustede sig paa anden Maade til Konkurrencen. Denne blev ogsaa overordentlig skarp. Fra Gammelgaards Mølle udsendes der Møllelevogn ikke alene til Byen, men en Tid endogsaa til Vinde, hvor den kørte fra Gaard til Gaard. Derved gik naturligvis en Del Maling for Told (Bondemaling) til Gammelgaard Mølle.

Kornhandelen var i disse Aar stadig en tvivlsom Forretning. Det var forbunden med ikke ringe Risiko at ligge med Lager, da Priserne ofte havde Tilbøjelighed til at gaa nedad fra Foraar til Sommer, saa der maatte tabes Penge paa det Salg, der foregik i Juli og August. Naturligvis kunde det en sjælden Gang hænde, at der blev Knaphed paa en Kornsort hen paa Sommeren. Et Aar var der saaledes meget lidt Rug i Handelen, og i Skive var det kun Møllerne Christensen og Kæmner Alstrup, der ogsaa drev Korn- og Foderstofforretning, som havde noget af denne Vare paa Lager. Alstrup averterede stadig sin Rug til Salg til Priser, som laa under Dagsprisen, og da Møllerne gerne vilde købe og henvendte sig til ham, svarede han, at de nok kunde købe, men kun 4 Skæpper ad Gangen!

Alstrup var ogsaa Direktør i Salling Bank, hvor Brødrene Christensen havde deres Kassekredit. Naar Christen Christensen kom for at trække paa Kontoen, holdt han skrap Forhør over, hvad Pengene skulde bruges til. Han var saaledes Brødrene en streng Kontrolør. Ved Indbetaling derimod var han særdeles imødekommende. Iøvrigt kom de godt ud af det med ham. Men da Alstrup ved December Termin 1898 nægtede Christen Christensen et Laan i Banken paa 400 Kr. mod sikker Haandpant, opgav denne sin Forbindelse med Salling Bank.

Der skulde paa hele den mangeartede Forretning indtjenes mange Penge, naar det skulde gaa rundt. Ren-

terne af Prioritetsgælden og Kassekreditten beløbsig til lidt over 2600 Kr. aarlig, Skatter og Afgifter til 500 Kr. og Folkelønninger løb op til 3200 Kr., foruden at der daglig var 11 Mennesker at bespise. Nutildags synes disse Summer smaa, men dengang var de meget betydelige.

Avlsbruget blev snart kun lidet lønnende. Der kom yderst lave Priser saavel paa Korn som paa Kreaturer og Svin. Bedst Indtægt havde Mælkesalget til Byen givet. Sødmælk solgtes til en Begyndelse for 12 Øre pr. Liter og afhentedes af Forbrugerne selv. Men fra 1886 lod Ny Skivehus en Mælkevogn køre rundt i Byen og solgte Mælken for 10 Øre pr. Liter. Denne Konkurrence medførte, at man fra Skive Mølle maatte oprette Mælkeudsalg, hvortil Mælken leveredes for 8 Øre pr. Liter, og saa maatte endda ofte usolgt Mælk tages tilbage og bruges i Bageriet.

Smør kostede kun 75 Øre pr. Pund. Kreaturer og Svin gik ned til en Pris af 18 à 20 Øre pr. Pund levende Vægt for 1. Klasses Dyr.

Bageriets Omsætning gik det lidt op og ned med, men gennemsnitlig holdt den sig for Tiden 1882—92 paa samme Stade. Fortjenesten derimod blev noget mindre dels paa Grund af Konkurrence og dels paa Grund af et Byttesystem, som efterhaanden blev almindeligt.

Hidtil havde Hjemmebagningen holdt sig de fleste Steder; men i de stærke Overgangsaar i Firserne blev det mere og mere Skik, at Bønderne bragte deres Rug til Møllen til Ombytning med Rugbrød. For 100 Pund Rug fik de 105 Pund Brød. Dette gav kun en ringe Fortjeneste som Bageløn, og efterhaanden som Rugpriserne faldt, blev denne Fortjeneste stadig ringere.

Fra 1884 udsendtes der 2 Gange ugentlig en Brødvogn fra Møllen til at køre rundt paa Landet. Skive Mølles Bageri havde fra C. Nielsens Tid af et godt Renommé; men Brødrene Christensen var en Tid uhel-

dige ved Antagelsen af Bagersvende. De maatte skifte første Svend flere Gange, og der lød ofte Klager over Brødet. Derved dalede dets Ry, og det var egentlig først, efter at de i 1888 havde faaet Bager Hartmeier som første Svend, at Bageriet igen vandt sin gamle Stilling.

Konkurrencen med Byens Bagere var til Tider ret skarp. Flere nye Bagerier opstod. Tidligere er nævnt Bager C. Langhoff, der i Slutningen af 1881 havde indrettet et Bageri paa Nørregade med Deig-æltmaskine trukken ved Hestekraft. Hans Brød var godt, og da han tillige lod en Brødvogn køre rundt i Byen, vandt han en stor Kundekreds. I 1888 flyttede han imidlertid til Silkeborg, og en Del af hans Kunder gik tilbage til Skive Møllens Bageri.

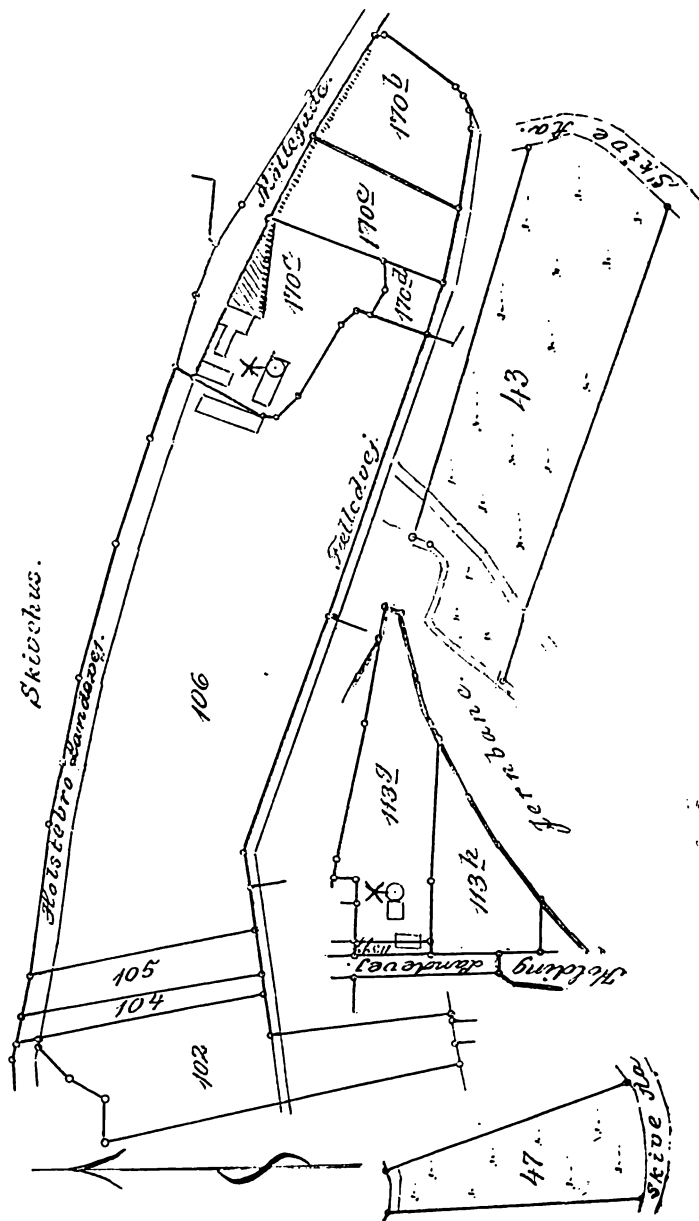
I 1884 begyndte H. L. Hansen et Bageri i Frederiksgade, og Købmand Jens Riis drev Brødforretning paa sin egen Facon. Han lod indkøbt dansk Rug formale, lod det derefter bage hos en Bager for en Bageløn af 2 Kr. pr. Tønne og reklamerede stærkt i Bladene for sine fuldvægtige 8 og 10 Punds Rugbrød.

Murermester L. Jørgensen lod i 1887 indrette et Bageri i sin Ejendom i Møllegade; men han har næppe fundet Virksomheden lønnende, da han et Aarstid efter nedlagde det igen.

Men nu kom der en kraftig Agitation for Opretelse af et Fællesbageri. Det blev til en hel Bevægelse i Byen, der kulminerede i Vinteren 1891 med en Del Avisartikler og Borgermøder om Sagen. Bevægelsen var rettet mod den af Bagerne — Skive Mølle iberegnet — indførte Sædvane at holde en fast Pris for Brødene, men at lade deres Vægt variere i Forhold til Rugprisen.

Der opnaaedes dog intet Resultat af denne Bevægelse. Først i 1909 opstod den igen og førte da til Oprettelse af Arbejdernes Fællesbageri.

Christen Christensen havde deltaget i Diskussionen

om det Stridsspørgsmaal, der gav Anledning til Bevægelsen i 1891. Han holdt af praktiske Grunde stærkt paa Systemet: fast Pris, variabel Vægt og klargjorde sit Syn paa Sagen i en Artikel i „Skive Folkeblad“ $^{11}/_3$ 92, altsaa efter at han og Broderen havde solgt Møllen og ikke længere var saa stærkt interesserede i Sagen.

Den Forretning med Korn og Mel, som Brødrene Christensen satte i Gang kort efter deres Overtagelse af Møllen, voksede jævnt gennem Aarene fra en Omsætning i 1884 af 2600 Tdr. til en Værdi (i Indkøb) af ca. 26000 Kr. til en Omsætning i 1891 af 5600 Tdr. til en Værdi af over 66000 Kr., foruden at der i sidstnævnte Aar omsattes 10000 Pd. Foderstoffer af anden Slags.

Majs var endnu ikke kommen til at spille saa stor en Rollesomsenere. Højeste Omsætn. deraf var 268 Td. i 1889.

Selve Mølleriet, der jo skulde være Hovedsagen, paavirkedes i høj Grad af den Udvikling der foregik baade herhjemme og i vore Nabolande. Det kom ind under Storindustriens Tryk. Betalingen for Maling var forlængst gaaet ned til halv Told eller 25 Øre pr. Td. Korn. Sigtning gik næsten helt i Staa. Byg sigtedes ikke mere, og Rugsigtning gik mere og mere af Brug, fordi man kunde købe tysk Sigtemel, der var baade billigere og bedre, end man her kunde producere det. Tyskland betalte jo Eksportpræmie for Udførsel af Mel. Hvede avledes der saa lidt af her, at det var uden Betydning for Skive Mølle, der da heller ikke af den hjemmeavlede Hvede kunde fremstille Mel af saa smuk en Kvalitet, som Dampmøllerne formaede at levere. Resultatet blev, at man ikke engang paa Møllen fremstillede det Flormel og Rugsigtemel, som man skulde bruge i eget Bageri.

Møllen og Bygningerne var, da Brødrene Christensen overtog Ejendommen, om ikke just forfaldne saa dog saa medtagne af Tidens Tand, at der maatte

kostes ikke saa lidt paa deres Istandsættelse. Her blev dog kun det højst nødvendige foretaget. Straatagene blev udbedrede enten ved, at et nyt Lag lagdes uden paa det gamle Tag eller ved Lapning. Møllen blev omtækket med Egetagspaan, og Svikstillingen med Omgangen blev fornyet. Der blev indlagt en ny Kværn.

Skive østre Mølle bortforpagtedes 1884 til Møller Niels Christensen for en aarlig Afgift af 50 Kr. og Halvdelen af Indtægten ved Savskæreriet. Dette sidste gav god Fortjeneste, indtil der i 1887 ved Damphøvleriet derude anlagdes et Savskærereri, som trak de bedste Kunder til sig, saa Møllens Savskærereri næsten gik i Staa. Niels Christensen beholdt alligevel Møllen i Forpagtning til 1892, men gav i de sidste Aar kun 200 Kr. aarlig af den og Savskæreriet tilsammen. Brødrene Christensen beholdt stadig Brugen af den ved østre Mølle liggende Jord, ca. 2 $\frac{1}{2}$ Td. Land, ligesom de havde en aarlig Lejeindtægt af 200 Kr. af 2 Lejligheder i Huset ved Koldingvejen.

Den 26. Oktober 1885 nedbrændte Laden ved Holstebrovej. De to Karle, der havde Værelse i denne Bygning, vaagnede ved Ildens Bragen og kom op og reddede de 3 Heste, medens 8 Køer og 5 Svin indebrændte. Da Stedet jævnlig benyttedes som Natterkvarter af omstrefjende Personer, der uden Tilladelse tog Ophold i Laden, — hvad de let kunde gøre, da den var uafloaset, — saa var man tilbøjelig til at tro, at en saadan Person havde foraarsaget Branden. Ved de afholdte Brandforhør fremkom da heller intet, der kunde tyde paa, at Ildebranden havde nogen anden Aarsag.

Laden var brandforsikret for 9540 Kr. Dens Genopførelse kostede næppe mere end dette Beløb, saa der ikke var Tale om noget Tab for Ejerne. At det var billigt at bygge dengang, beroede for en Del paa, at Mursten i disse Aar kunde købes for 10 à 12 Kr. pr. Tusinde for mellem- og helbrændte Sten.

I 1887 forfaldt 3. Prioritet, 9000 Kr., til Udbetaling. I Anledning heraf maatte der skaffes et nyt Laan, og Brødrene lod derfor foretage en lovmæssig Taksation af hele Ejendommen. De af Retten udmeldte Taksatorer var Isenkræmmer C. Olesen, Murer S. Jakobsen og som landbrugskyndig Feldbereder P. C. Falkenberg.

Taksatorerne kunde efter bedste Overbevisning ikke sætte Ejendommens Værdi i Handel og Vandel til mere end 50000 Kr. Dette viser, hvor nedadgaaende Tiderne havde været, og det viser ogsaa, at Brødrenes økonomiske Stilling ikke var misundelsesværdig. Der bortskyldtes paa Ejendommen i Prioriteter ialt 51000 Kr., de forfaldne 9000 Kr. iberegnet. Der var da ikke nogen stor Udsigt for dem til at opnaa et tilstrækkelig stort Laan.

Et Held for dem var det da, at Christen Christensen var bleven forlovet med Petrea Thordahl, Datter af Niels Thordahl i Østergårnning. Hun havde en Arv paa 27000 Kr. Ved deres Ægteskab $31/3$ 1887 beholdt hun ganske vist disse Penge som Særeje; men hun laante Brødrene de 9000 Kr., der skulde præsteres som Udbetaling af 3 Prioritet og friede dem saaledes muligvis for en Katastrofe.

Det havde ikke manglet paa Forsøg paa at faa hende til at opgive Forbindelsen med Chr. Christensen. Der var endogsaa af en eller anden ondsindet Person sendt et anonymt Brev til hendes Fader med de mest nedsættende og rent ud uhyggelige Beskyldninger mod hendes Forlovede, og en Del af hendes Familie var i Forvejen ikke særlig gunstig stemt for ham til Dels paa Grund af, at han var „venstresindet“, hvad der dengang i manges Øjne var en meget slem Fejl.

Forestillingen om Brødrenes mindre gunstige økonomiske Forhold skulde imidlertid berede dem — og

da særlig Christen Christensen — andre og — som det viste sig — meget vidtrækkende Ubehageligheder.

Den 23. Sept. 1887 nedbrændte Skive Mølle.

Møllebrande havde i den nærmest foregaaende Tid ikke været sjældne. I 1885 brændte Vile og Hvidbjerg Møller; i 1886 St. Ramsing Mølle; i Juli Maaned 1887 var Gammelgaards Mølle brændt. Disse Aar synes i det hele at være en Ildebrandsperiode, der nok kunde have nødvendiggjort en „sylofsk“ Kommission.

Ilden opkom om Natten Kl. 3 $\frac{1}{4}$. Der havde været arbejdet stærkt den foregaaende Dags Formiddag med Barkmaling, men derimod ikke særlig stærkt om Eftermiddagen, og efter Kl. 9 Aften havde Møllen været lukket. Det var derfor lidt tvivlsomt, om Ilden kunde skyldes Selvantændelse.

I det første Forhør, som afholdtes samme Dags Eftermiddag, og som i Byfoged Thieles Fraværelse lededes af hans Fuldmægtig Schiørring, fremkom intet, som kunde opklare Brandens Opkomst. Nogle af Folkene har været meget sent ude. Avlskarlen og 2. Bagersvend, der har været paa Tur i Nordsalling, havde Kl. 2 $\frac{1}{3}$ Nat, da de Nord fra nærmede sig Skive, set en Ildkugle i Retning af Møllen. Karlen var gaaet i Seng Kl. ca. 2 $\frac{3}{4}$ og Bagersvenden først Kl. 3; men ingen af dem har mærket noget usædvanligt.

Tre Dage efter, Mandag d. 26., er Byfoged Thiele kommen hjem og holder nu selv Forhør. Under dette afgiver 1. Møllersvend forskellige Vidnedsbyrd, der er skikkede til at lede Mistanken hen paa Ejerne: Møllen var gammel og havde flere Mangler. Hatten var vanskelig at dreje. Der havde tidligere været en Lænkehund, men den var bleven solgt 14 Dage før Branden. Forhørsdommeren trængte derefter meget stærkt ind paa Christen Christensen, der bestemt hævdede, at han intet kendte til Brandens Opkomst og

ingen Lod eller Del havde i denne. Han erkendte, at Branden næppe vilde paaføre ham Tab, men snarere Fordel, idet han for Assurancesummen vilde kunne faa opført en ny Mølle i Stedet for den gamle. Med Hensyn til Møllens Tilstand gjorde han opmærksom paa forskellige Istandsætteler og Forbedringer, som for nylig var udført, og med Hensyn til Ejernes økonomiske Stilling vilde Gælden fremgaa af Forretningsbøgerne.

Dommeren fandt det imidlertid nødvendigt at anholde Christen Christensen. Forholdene, som de forelaa, kunde ikke fritage ham for Mistanke om selv at have paasat Branden.

I det følgende Forhør, Tirsdag d. 27., tilbød Købmand N. P. Frederiksen sammen med Møller N. C. Christensen at opgøre Status, saa at Brødrenes økonomiske Stilling kunde blive fuldt klarlagt. Fru Petrea Christensen var i et kort Forhør og hævdede, at Grunden til, at Bindehunden var bleven solgt, var den, at Hunden var slem til at tude.

Onsdag d. 28. afholdtes nyt Forhør, hvori den tilvejebragte Statusoversigt fremlagdes. Det fremgik deraf, at Brødrene — helt bortset fra Fru Christensens Særformue — maatte anslaaes til at være Ejere af 16000 Kr.

Murermester L. Jørgensen angav i Forhøret, at 1. Møllersvend havde fortalt ham, at Brødrene Christensen havde opgivet som brændt 100 Tdr. Korn mere, end han og Lærlingen vidste Besked med. Endvidere angav Jørgensen, at der var 2 Nøgler til Møllen.

Lærlingen, som derefter kom for, opgav imidlertid, at der var brændt 200 Tdr. Korn, hvad der stemte med Møllerens Opgivelse.

Tømrer P. Hald oplyste, at han mente at have set Møller Chr. Christensen lidt efter Kl. 11 om Aftenen

gaa over Toften. Han talte til ham, men fik intet Svar. Kort efter saa han samme Person gaa ind mellem Møllen og Møllerens Stuehus og mente derfor, at det maatte være Chr. Christensen. Han var vis paa, at det ikke var Møllersvenden.

Politibetjent Frandsen, der paahørte denne Forklaring, bemærkede paa Foranledning — hvad ogsaa Retsvidnerne tiltraadte, at Tømrer Hald var en tidligere straffet Person, der var noget forfalden og aldeles upaalidelig.

Møllersvenden erklærede ikke at have været til Stede ved Brandtaksationen og erkendte at have udtalt sig som foranmeldt om Møller Niels Christensens Opgivelse af det brændte Kvantum Korn. Han angav at have hørt af andre, at Mølleren skulde have angivet 400 Tdr. Korn som brændt, medens han vidste, at der kun var brændt 200 Tdr.

Herefter lod Dommeren ham anholde, ligesom ogsaa Røgterdrengen blev anholdt, medens Møller Chr. Christensen løslodes.

Møllersvenden, der havde løbet med Snak, kom nu til at lide derfor. Der blev afholdt endnu en halv Snes Forhør, uden at der fremkom noget, som kunde forklare Ildens Opkomst.

En Broder til Røgterdrengen blev ogsaa anholdt og sad fængslet nogle Dage. De to andre, Møllersvenden og Røgterdrengen slap først ud af Arresten d. 22. Oktober, da Forhørsdommeren ikke mente at kunne bringe nogen yderligere Opklaring til Veje, og man maatte slaa sig til Ro med den Antagelse, at Ilden var opkommen ved Selvantændelse i Barkmøllen og havdet ligget og ulmet fra om Aftenen af.

Resultatet af de mange Forhør var saaledes meget fattigt i positiv Henseende. De negative Følger var desværre store nok. Der var kastet Mistanke paa flere Mennesker, og den Tort og Skade, de maatte

lide — for ikke at tale om den Sindslidelse, de maatte udstaa — var uhyggelig virkelige. Fejlen laa maaske mest i det hele Forhørssystem; men Dommeren kan ikke erklæres uden Skyld. Paa Forhaand at betragte og behandle de mistænkte som overbeviste Forbrydere er forkasteligt. En Yttring som den, hvormed Dommeren afskedigede Møller Chr. Christensen: „Jeg kan ikke holde Dem længere; men jeg skal nok have Dem i Erindring“; er aldeles utilladelig.*)

Just Thiele var iørigt velbekendt som en ofte noget brutal Forhørsdommer, der endog kunde lade sig henrive til at smække Lussinger, naar en mistænkt ikke hurtig nok vilde bekende. Engang kom han dog galt af Sted, fortælles der. Efter en Gaardbrand anholdt han en Tjenestekarl, og da denne ikke syntes ham villig nok, trakterede han ham med et Par flade. Karlen lod sig imidlertid ikke forskrække, men truede med Anklage for denne Mishandling, og hans Optræden var saa rolig og bestemt, at han helt imponerede Dommeren. Thiele fandt det formaalstjenligt straks at løslade ham mod Løfte om at lade Anklagen falde.

Værre endnu var dog næsten Branddirektør, Sagsfører Munksgaards Optræden overfor Chr. Christensen. Ved Brandskadens Opgørelse kom han med gentagne Antydninger til denne om, at han nok vidste god Besked med, hvordan Branden var opstaaet. Desuden gjorde han, hvad han kunde for at faa Brandskadeerstatningen nedsat ved forskellige Fradrag og anførte forskellige Paaskud for at faa Brødrene til frivilligt at gaa ind paa en Nedsættelse af 2000 Kr. Da de ikke vilde dette, satte han efterhaanden sin For-

---

*) Da Sylow i 1895 var i Skive for at genoptage og holde Forhør i forskellige af Fortidens Ildebrandssager, fandt han ingen Anledning til at beskæftige sig med nogen af Møllebrandene i Skive.

dring om Fradrag ned til 1000 Kr., og herpaa gik de ind. De blev imidlertid senere klar over, at Munksgaards Fordringer var uberettigede og ansøgte Assuranceselskabet om ogsaa at faa de afkortede 1000 Kr. udbetalt. Paa Grundlag af de fremlagte Bevisligheder gik Selskabet ind paa at betale dem 800 Kr., saaledes at Afkortningen sluttelig kun blev 200 Kr. (for en ubeskadiget Akselledning fra Møllen til Bageriet). Dette var jo et Nederlag for Munksgaard. Brandskaden opgjordes til 27189 Kr., og det kostede 29180 Kr. at opføre den nye Mølle samt Magasinbygningen, der dog kun til Dels var bleven ødelagt ved Branden. Som Bygmester ved Opførelsen havde Brødrene antaget Møllebygger Rønneberg fra Randers.

Aaret 1887 kendetegnes ved, at Kornpriserne gik ned til et rent Minimum. Første Klasses russisk Brødrug kostede pr. Jernbane ab Aarhus kun Kr. 3,15 pr. 100 Pd. Brødrene Christensen afkøbte Byens Købmænd deres ubetydelige Lagre af denne Vare og var saaledes ene om denne Handel. De faa Rugbrødsbagere i Byen købte dog deres Mel fra Gammelgaards Mølle, fordi Brødrene Christensen var deres Konkurrenter i Rugbrødsbageriet.

Omsætningen af Korn i Forretningen ved Skive Mølle giver iøvrigt et godt Billede af Konjunktorens Gang op og ned i de otte Aar 1884—91. Forretningens *Indkøb* var i disse Aar:

1884:	2600	Tdr.	til en samlet Pris af 25765 Kr.
1885:	2249	— - - —	— - 17537 —
1886:	3000	— - - —	— - 22150 —
1887:	4008	— - - —	— - 31051 —
1888:	5728	— - - —	— - 42507 —
1889:	5823	— - - —	— - 50791 —
1890:	5061	— - - —	— - 50468 —
1891:	5621	— - - —	— - 66191 —

Skive By var i Landbrugets Nedgangskaar i stærk Vækst. Medens den i de 10 Aar fra 1860 til 1870 kun var vokset med 350 Mennesker, øgedes dens Indbyggerantal i de følgende 20 Aar (1870—1890) med 1700 Sjæle, og den har ved Slutningen af Perioden. 3750 Indbyggere. Dette Forhold er naturligvis ikke uden Betydning for Skive Mølle.

Imidlertid vedblev Vanskelighederne fremdeles at være store. Niels Chr. Christensen blev ked af de mange Bryderier, der var forbundne med Forretningen, og Fru Christensen havde meget Besvær af det store Folkehold, som det ikke altid var let at være Husmoder for. Da der tillige kunde ventes Opsigelse af 2. Prioritet, 36000 Kr., og det forudsaa, at et saa stort Laan vilde være vanskeligt at opnaa, besluttede Brødrene at sælge Møllen. C. Th. Damgaard i Hem havde just solgt sin Gaard, og da han meldte sig som Køber til Møllen, kom Handelen let i Stand. Brødrene afhændede til ham Skive Mølle med Bygninger og Jordtilliggende, dog med Undtagelse af lidt over 2 Tdr. Land af Mølletoften, for 44500 Kr. Med Ejendommen fulgte af Besætningen 3 Heste og 8 Køer, samt ind- og udvendigt Inventar. Jordarealet, der var indbefattet i Handelen, var ca. 18½ Td. Land.

Den forbeholdte Del af Mølletoften overtog Chr. Christensen til en Pris af 10000 Kr., ligesom han ogsaa overtog Skive østre Mølle og Jorderne der, der ikke var indbefattet i Handelen med Damgaard, til andre 10000 Kr. Niels Chr. Christensen udløstes saaledes helt af Ejeforholdet. Chr. Christensen solgte derefter østre Mølle til J. J. S. Munk fra Vejen for 8500 Kr., men beholdt Jorden derude med Undtagelse af en mindre Parcel, hvorpaa Møllen stod.*)

*) Skive østre Mølle brændte $\frac{9}{11}$ 1894, medens J. J. Munk endnu ejede den. Den genopførtes, men blev nedbrudt 1917.

Efter at have skilt sig ved Møllen drev Christen Christensen i nogle Aar Bryggeri, Malteri og Mineralvandsfabrikation i Skive. Hans Ægteskab med Petrea Thordahl er barnløst. Broderen N. Chr. Christensen giftede sig 1895 med Marie Mikkelsen af Ø. Lyby. Han købte 1896 en Gaard i Randersegnen, som han dog senere afhændede. Han ejer og driver nu et Savværk i Hadsten.

VI. C. Th. Damgaard (1892—1917).

C. Th. Damgaard

Efter at Damgaard havde overtaget Møllen, lod han straks det store Beboelseshus omdanne og modernisere, og Sidehuset langs Landevejen lod han nedrive. Paa Stuehuset ombygtes Straataget med Tegltag, og nye Vinduer indsattes. Bygningen mistede derved sit gamle, lidt storladne Præg.

Møllegaarden efter Damgaards Ændringer.

Den gamle Hovedindgang fra Haven med de tre Stentrin under de høje Lindetræer forsvandt, og ligesaa erstattedes de smaarudede Vinduer med moderne fir-kantede. Alle Skrænter ved Møllen lod Damgaard beplante. I Aarenes Løb bortsolgte han det meste af Jorden, som hørte til Møllen, saaledes ogsaa en Del af Mølletoften. Da Byen i 1896 fik Gasværk, lod han indlægge en 10 Hestes Gasmotor i Møllen som Hjælpekraft. Denne Motor ombyttedes i 1912 med en 29 Hestes Sugegasmotor. Bageriet blev ombygget, og der blev anskaffet en ny moderne Bagerovn fra Fabrikken Strømmen i Randers.

Fra Nov. 1901 til Nov. 1906 var Møllen bortforpagtet til J. P. Iversen og derefter til J. Jeppesen, Damgaards Svigersøn. Det var vist Meningen, at denne skulde have overtaget Møllen som Ejendom. Dette skete imidlertid ikke. I 1917 solgte Damgaard Møllen til M. C. Pedersen, Svenstrup Mølle ved Vinderup, for 58500 Kr. Den var da ansat til Ejendomsskyld af en Værdi af 66000 Kr.

Om G. Th. Damgaards Tid skal der iøvrigt her kun meddeles, at han selv derom siger: „Skive Mølle har været mig en god Ejendom og har givet mig saa meget, at jeg kan leve sorgfrit; men jeg har da ogsaa der lagt 25 $\frac{1}{2}$ Aar af mine bedste Levedage“.

Dermed karakteriseres ogsaa Tiden selv: det var en Opgangens Tid efter Firsernes Stagnation.

Mogens Chr. Pedersen (1917—).

Vejrmøllens Endeligt.

Under den rivende Udvikling af Maskinteknikken er de gamle Drivkræfter Vand og Vind forlængst distancerede af Olie, Benzin og Elektricitet. Navnlig Vindens Ustadighed og Upaalidelighed gør den til en mindre agtet Arbejder i en moderne Forretning; hvor stabil og paalidelig Arbejdsydelse er en Hovedbetingelse for Kundernes Tillid. Vinden er brugelig som Hjælper, men som Hoveddrivkraft duer den ikke længere. Under disse Forhold maatte Skive Vejrmøllens Saga løbe ud, saa snart et eller andet Tilfælde for en Tid satte den ud af Funktion.

Og Tilfældet indtraf før end ventet. Natten mellem 10. og 11. Aug. 1919 galede den røde Hane for fjerde Gang over den stolte Møllebygning. Kl. ca. 4¹/₂ faldt Vingerne og Hatten.

Under Branden havde Vingerne, der ved Ildens Opkomst stod mod Vest, langsomt drejet sig til Øst og sendte nu i deres Fald et storslaaet Fyrværkeri af Gnister ind over den By, som de i et lille Aarhundrede havde skuet ud over, behersket og trællet for.

Det var deres sidste Hilsen.

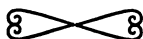
Der hviler Mystik over Møllens Brande, den sidste som de foregaaende. Dens Aarsag er ikke og vil næppe nogen Sinde blive opklaret. Men Resultatet af den er, at Byen har mistet et af de mest ejendommelige Træk i sit Fysiognomi.

Den gamle Vejrmølle sank i Aske for aldrig mere at genopbygges. Dens stolte Rejsning og Poesien i dens Vingers Sus gjaldt intet i Kroner og Øre. Dens

Værdi for Landskabets Skønhed gjaldt lige saa lidt; saadanne Ting skæpper ikke i en Forretning; derfor var dens Tid forbi.

Naar man før udefra betragtede Byen, var det Møllen paa Bakken, der først og stærkest fangede ens Blik, Møllen og den gamle Kirke; de lagde tilsammen en en Poesi over Byen, som den nu delvis maa savne. De var tilsammen den gamle Tid, den Tid, som synker i Graven, men glæder ved sine Minder.

NAVNELISTE

Aakjær By, 5, 6, 35, 125.
Aastedskov, 133.
Abildgaard, 128.
Abraham, Anders, 77.
Andersen, H. C., 129.
Astrup, 137.

Baadsgaard, 2, 146.
Bagge, Niels, 4.
Bechmann, 101.
Berntsen, Arent, 134, 142.
Bigum Skov, 143, 145.
Bilgrav, 101.
Bircherod, Jens, 92.
Bjørn Mads, 138.
Blegvad, Hans Jørg., 69.
Blicher St. St., 130, 146.
Braarup, 89.
Bredskov, 137.
Bregendal, 7, 10, 38, 98.
Bregenholm, Jochum, 40.
Brixberg, 138.
Brochmand, Jacob, 39.
Bund Povl, 8.
Busch, 109.
Bülöw, 100.
Bøtcher, P. J., 55.

Carstens, Fr. Carl, 146.
Clement, Skipper, 88.
Cruusberg, Niels P., 49.

Dalgaard, 127.
Dalsgaard, Jens, 135, 159.
Dalgas, E., 146.
Dalum Jens, 57.
Daugbjærg, 140.
Daugaard, Biskop, 76.
Dige, Peter, 158.

Ejskjær, 127.
Eskjær, 105, 132, 137.
Eskov, 133.
Estvadgaard, 54.

Falkenberg, 110.
Feldborg Plantage, 146.
Filshauge, 136.
Fisker, Arnold de, 132.
Fjends Herred, 139, 143.
Fly, 1 ff.
" Plantage, 146.
Flyndersø Mølle, 45.
Frederik d. 6., 98 ff.
Friis, Peder, 143.
Fusøre-Fuager, 140.

Gjølbye, N. P., 42 ff, 71 ff.
Gjørup, 101.
Gyldenstjerne, Knud, 16, 89.

Haldskovgaard, 143.
Hammershøj, 63.
Harder, Fr. Adolph, 159.
" Jørg. Pauli, 157.
" Rasmus, 157.
Harrestrup Krat, 40.
Haw Skov, 136.
Herregaard (i Fly), 18.
Hilderup Skov, 140.
Hindborg Herred, 127.
Hjelmhede, 87.
Holck, Chr., 27.
Holm, 101.
Humlegaard, 128.
Hvalpsund, 102.
Hverre, Jens, 5, 7.
" Niels, 6.
Hørmedled, 22.

Inderor, 143.
Isaksen, Søren, 5.

Jakobsen, Niels, Lærer, 133.
Jebjærg, 145.
" Præstegaard, 126.
Jenle, 136.
Jungetgaard, 138.
Juul, Christence, 90.
" Ivar, 87.
" Mads, 16.

Kaas, 139.
Kaastrup, Poul Chr., 159.
Kalv, Erland, 140.
Kirkeskov, 143.
Kjeldgaard, 132, 138.
Ljærgaard Plantage, 146.
Kjærgaardsholm, 158.
" Vandmølle, 159, 160.

Krabbe, Iver, 135.
Krabbesholm, 20, 99.
" Mølle, 159.
" Skov, 135.
Kvolborg Skov, 137.

Langesgaard, 138.
Lavritsen, Lavrits, Præst, 28.
Lassen, Axel, Ros. de, 136.
Ligaard, Tames, 11.
Lintrup, Søren, 126.
Lundgaard, 143.
Lundø Skov, 145.

- Lütken, 100.
Lærke, Niels, 146
- Møller, Jens, 106.
Mølsted, 98.
- Neergaard, 107.
Nørgaard, 136.
Nørskov, 136.
- Olesen, Peder, Degn, 34.
Ottosund, 96.
- Paaske, Anders, 1, 34.
Niels, 34.
Parsberg, Werner, 92
Peberlos, Oberst, 92.
- Qualdersted, 30
" Hus, 141.
Quindsnab, 144.
Quistgaard, And., 138
" Chr., 138.
- Rantzau, Johan, 88.
Rasmussen, Hans, 135.
Refsgaard, Mads, 159.
Richter, 144.
Ring, 101.
" Carl Wilh., 156.
" Nicolaj Riese, 157.
- Rosborg, 140.
Rosenstand, 100.
Rødding Præstegaard, 148.
- Schmidten, von, 158
Schou, C. M., 79.
" Chr., 146.
Schytte, Henrik, 126.
Niels, 126.
Schönhejder, 100 ff.
Selmer, 98.
Sevel, 112 ff.
- Sjorup Plantage, 146.
Skive Mølle, 149 ff.
Skjerris, 138.
Skovsgaard, 135.
Skovshoved, 20
Slejtrup, 136.
Slot (i Fly), 19.
Smollerupgaard, 2, 30.
Staarupgaard, 128.
Steendalsgaard, 146
Stengel, 98.
Stiernholm, Fr. de, 138.
Stubbergaard, 88.
Stürcke, Lorens, 26.
Svalegaard, 2.
Svansø, 19.
Svindt, Peder Didriksen, 160.
Søren, Visti, Degn, 48, 82, f.
- Taarupgaard, 145.
Theil, 101.
Thisted Amt, 147.
Thougaard, 140.
Thyregod, C. A., 112.
Tram, 110.
Trampe, Adam Fr., 128.
" Jørgen Ditlev, 128.
Trandum Kirke, 89 ff.
Torup Skov, 143.
Tychonius, Chr. Lassen, 93 ff.
- Uderør, 143.
- Wandborg, Matthias, 139.
Vedhoved, 140.
Vildtbanen, 142.
Wilhelm, E., 72.
Winther, Niels, 126.
- Øhlenschläger, Adam, 97.
Øllgaard, Sagfører, 158.
Ørslev Kloster, 132
Østerris, 140.

Trykfejl.

- Side 92, 12. Linje fra oven: „Krarupaaens“, læs Karupaaens.
Side 111, 3. Linje fra neden: „Lærerdreng“, læs Læredreng.
Side 116, 14. Linje fra neden: „udi i“, læs: udi.
Side 142, 18. Linje fra oven: „Træer andtesteds“ osv., læs: „Træer;
(andtesteds hedder det: „nogen Schrub och nogen schrompen Træer“).
Side 146, 22. Linje fra oven: „Feldborg Plantage (1826)“, læs: (1828).